Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

10241
10242
10243
10244
10245
10246
10247
10248
10249

29199
h-75

ՎԱՌՎԱՌՒԱ

ՔԵՐԹՈՒԱԾ Ի ՀՈՐՍ ԵՐԳՍ

ԳՐԵԱՑ

ԳԵՐ. ԱՐՀԻԱՊ. ՏԷՐ ՅՈՎՍԷՓ Վ. ՓԷՐԱՀԵԱՆ

ԲՊԻՍԿՈՊՈՍ ՅԻԳՐԱՆԱԿՆԵՐՑԻ

ՄԻԱԲԱՆ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՑՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ

ՎԱԶԱՐՇԱՊԱՏ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1891.

ꝛc. ꝛc. ꝛc. ꝛc. ꝛc. ꝛc. ꝛc.

891.99-1

10249

ՎԱՔՎԱՔՔԱ

ՔԵՐԹՈՒԱԾ Ի ՀՈՐՍ ԵՐԳՍ

ԳՐԲ· ԵՐՈՒԱՊ·

ՏԵԱՌՆ ՅՈՎՍԵՓԱՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՓԷՐԱՀԵԱՆ

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏԻ

Ի ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

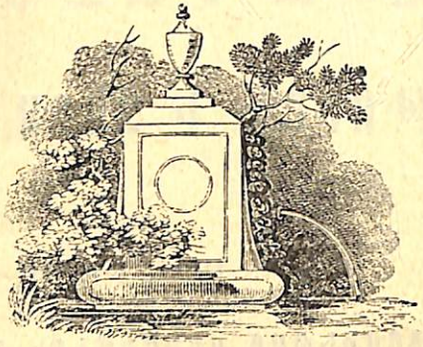
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՑՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ

2013

Ի ՎԻՆՆՆԱ, 1891.

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

9179

ՅԻՇԱՏԱԿ

ՀԵՂԻՆԵԱՅ ՏԻԿՆՈՋ

ՄՕՐ ԳԵՐ· ՏԵՐՈՆ ՅՈՎՍԵՓԵՑ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ՓԼՐԱՀԵԱՆ

7598.57

ԱՋԳ

Կամեցեալ ի սիրոյ մատուցանել վանիկտոյին վասն զսէր սուրբ եւանգելական Քրիստոսի Սրբոյն վաստիարիս, եւ զայն ծաղիկ հաւատոյ ամենայն աշխարհ կոմսութեան նորին եւ անդրդուելի հաստատուցն, վանականացեալ յայսպիսում՝ ընդունուն ժամանակի՝ ոչ միջոցիս բարձրագոյն արքունական եւ հաստատուցն յաճախ բազմանալի, ի դէպ վարկաց ոտանաւոր չափով երգել զկրաշալի վարս Երանելոյն. յամենայնի զնա երկնալով հանդատարիս՝ պատմութեանն զոր մեզ արք սուրբք եւ երանելիք առանցեալ գրեցին. թէպէտ եւ ի տեղիս ինչ քերթողական իմն ազատութիւն մոռծեալ իցեմ՝:

Բայց յառաջ քան զսկիզբն առնել երգոցս, առ ի տեղեակ առնել զբնութեղծողն կարգի պատմութեանն, դնեմ՝ առաջի զհարազատ վարս նորին՝ ձշդիւ օրինակեալ ի ձեռագիր Յակոբանդրացն՝ որ պահի ի դիւանի Ազգային Հիւրանոցի սրբոյն Վլադիմիր ի Հռոմ՝. որով առանձ օգտիլ հանդարիմ հոգեբարիացն. իբր զի առաջի աչաց իւրեանց որպէս ի ջինջ հայելոջ ունիցին զայս հնագիր վիպասրանութիւն չեն եղեալ ի յոյս հանելոյ: Զայս եղեալ ոչ զանց առնեմ՝ յիշատակել, զի յետ պատմութեան վա-

րոց Սրբոհոգւոյն գտցեն բանաւորքդ յառնելոյ տեղեկութիւնս ինչ բնութեամբք հանդերձ ի հրաշտութիւնս իրեանց եւ իշխանութիւնս վիպին: Եւ արդ սկսայց ոտանի արժան է սկսանել. քանզպոյտ լինելով հիմ բարեխօսութեամբ Աղախնոյն Քրիստոսի Վառվառեայ պողոսեան յարդարեցի մարդասէր Տէրն զերախտիս իմոց երկոց յօգուտ մանկանց եւ օրիորդաց Ազգիս՝ որ յանձինս իրեանց ընկալցեն զպարտեզեալ զքաղցեղի պատկեր առաքինութեանց վարդագեղ եւ շուշանաւետ Վիպասոհնոյն:

Ի ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ Գ.

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՒՀՒՈՑ ԿՈՒՍԻՆ ՎԱՐՎԱՌԵՑԻ

“Ընտրեցին Քրիստոսի Վառվառիա դուստր էր առն ամբարշտի՝ որում անուն էր Դեոսկորոս, եւ վասն յոյժ գեղեցկութեան պատկերին չինեաց նմա Հայրն իւր բարձրագոյն աշտարակ զի անտես լինիցի ի մարդկանէ: Եւ կամեր տալ զնա առն, եւ աղջիկն քանզի Քրիստոնեայ եր հաւատոյն՝ ոչ հաւանեցաւ բանից հարցն ամենանանուագ ընդ հեթանոսի, այլ ունելով զերկիւղն Աստուծոյ ի սրտի իւրում եւ պարկեշտ վարուք պահէր զկուսութիւնն: Եւ Հայրն հրամայեաց շինել նմա բաղանիս առաջի աշտարակին եւ լինի ի նմա երկուս լուսամուտս պատուհանաց: Եւ գնաց ի ճանապարհ հեռի եւ Վառվառիա ինքեան յաշտարակն տեսանել զբաղանիս եւ նկատեալ զպատուհանն՝ ասէ ցկինաւաղն. երկու ուստ միայն չեն բաւական բաղանեացդ, արարէք միւս եւս այլ ըստ թուոյ երրորդութեանն: Եւ մտեալ յատաղանն մարմարիոնեայ նկարեաց մատամբ իւրով յարեւելից կողմանէ զնաչն տէրունական, որ կայ մինչեւ ցայսաւր, նաեւ հեռք գարշապարացն յայտնապէս երեւին. եւ ելեալ անտի եմուտ յատարանն եւ կրծանեայ զկուսա հաւր իւրոյ: Եւ գարձեալ Հայր նորա ի ճանապարհէն եւ ելեալ ի բաղանիան եւ տեսեալ զերիս պատուհանն՝ յոյժ բարկացաւ շինողացն եւ ասէ ցնոսա. Ո՞չ ապաքէն երկուս պատուհանս հրամայեցի առնել, զիմիրդ երեք արարէք: Ասեն շինողքն. Ըստ հրամանի դուռերն զոր արարաք: Եհարց զվառվառիա զնորհուրդ երեք պատուհանացն եւ ասէ. Վասն ի՞ր հրամայեցեր այնպէս առնել: Եւ նա ասէ. Ցանուն սուրբ երրորդութեանն Հաւր եւ Որդւոյ եւ սուրբ Հոգւոյն եւ միանական Աստուածութեանն: Եւ տրտմեալ Հայր նորա եհան զսուսերն զի սպանցէ զնա. Եւ նորա փախուցեալ ի հաւրէն եւ ի լեառն, եւ Հայր նորա հետամուտ եղեալ գնաց զկնի. Եւ տեսեալ երկու հովիւս ի լերինն զի արածէին զհաւտս իւրեանց՝ եհարց ցնոսա վասն դռանցն իւրոյ, եւ մի ի հովուաց անտի եցոյց զվառվառիա, եւ նոյն ժամայն քարացան ոչխարք նորա, եւ կան մինչեւ ցայսաւր ի լերին անդ ի յիշատակ աքանչելեացն Աստուծոյ: Եւ երթեալ ամբարիշտն Դեոսկորոսի ի ցուցեալ տեղին՝ ըմբռնեաց զերանելի կոյսն, եւ կալեալ զհերացն քարշէր զառ ի վայր

լերինն, եւ տարեալ արկ ի բանտ. եւ ինքն պատմեաց դատաւորին: Եւ կացուցեալ առաջի իւր զսրոչն Քրիստոսի Հարցանէր, եւ նա համարձակութեամբ տայր պատասխանի խոստովանելով զանուն Տեառն Յիսուսի եւ յանդիմանելով զանաստուած մոլորութիւն կուոցն: Եւ ձաղկեցին զերանելին գաւազանաւք մինչեւ խորտակեցան ոսկերք նորա եւ արկին զարձեալ ի բանտ: Եւ երեւեցաւ նմա Տէր եւ զաւրացոյց զինա եւ աղջացոյց զվէրս մարմնոյ նորա. եւ ի վաղիւն կացուցին առաջի դատաւորին, այրեցին զկողս նորա եւ զԹիկունան եւ զդլուխն եւ հարկանէին ուռամբ, եւ հրամայեաց մերկ շրջեցուցանել ի հրապարակս քաղաքին: Եւ ծածկեաց Աստուած զմերկութիւն նորա եւ ոչ երեւեր մարդկան: Եւ տարան զսրբուհին ի գեաւղ մի որ կոչէր Դիալասայի՝ տեղի արեւու, զի հատցեն զգլուխն: Եւ աղաչեաց զԱստուած զի տացէ զշնորհս անուան իւրոյ եւ ոսկերաց բժշկել զամենեսեան որք վտանգին ի ծաղկէ եւ ի տապաստէ որ հաւատով առ նա ապաւինին. եւ ձայն յերկնից լսելի եղեւ որ ասէր. Ջամենայն խնդրուածս քո կատարեցից. եկեալքն ի կայանն արքայութեան երկնից: Եւ առեալ հայր նորա զսուրն ձեռամբ իւրով եհատ զգլուխն սրբուհւոյն Վառվառեայ ի Դեկտեմբերի Դ: Ի սմին աւուր գլխատեցաւ ի գատաւորէ անտի եւ կին մի Յուլիանէ, վասն առ ի Քրիստոս հաւատոյն: Եւ հուր անկեալ յերկնից այրեաց իսպառ զպիղծն Դիոսկորոս, եւ մի ոմն ի հաւատացելոց առեալ զնշխարս սրբուհի կանանցն թաղեաց ի տեղւոջ միւմ որ կոչի Արեւ: Եւ մինչեւ ցայսաւր ժամանակի սրբ աղաչեն զԱստուած յանուն սրբոյն Վառվառեայ բժշկին՝ յախտէ ծաղկի եւ տապաստի, որով եւ զմեզ փրկեսցէ Աստուած ի մահաբեր ցաւոց եւ յաւիտենից տանջանացն բարեխաւսութեամբ սուրբ. ամէն: „

Ծանիր զի Յայսմաւուրքս այս ըստ Յունաց ամոյ սկսանի յեկեղեցական տարեգլխոյ նոցա, որ է 1 Սեպտեմբեր ամոյ, ի տունէ սրբոյն Սիմէոնի Սիւնակեցի: Որպէս երեւի է հին թարգմանութիւն ի յունէ հանդերձ պատուաստութեամբ ի Հայոց, զի ի մէջ բերէ զտօնս Գրիգորի Լուսաւորչին եւ սրբոց Հռիփսիմեանց եւ Թարգմանչացն Սահակայ եւ Մեսրոպայ: Բայ ի յիշատակել տօնից՝ այլն ամենայն է յիշատակ սրբոց Հանդիսացելոց առ Յոյնս: Զեռագիրս է բոլորդիր ի վերայ բամբակեայ թղթոյ գրեալ, եւ է հին՝ ուրեք ուրեք նորոգեալ եւ կարկատեալ նոտր գրչութեամբ. անշուշտ Հայելով օրինակողին յայլ օրինակ Համանման: Ունի թուական ՈՀԻ ըստ նշանակելոյ ի վկայաբանութեան Աթենադորոսի այսպէս, "Եւ յայսմ աւուր յիշատակ է սուրբ եւ երիցս երանեալ Հաւրն մերոյ վարդապետապետ վարդապետի Գրիգորի Թվ. ՈՀԻ:„ Իսկ գրիչ սորին է Սահակ

փանոս ոմն. յիշի եւս Յովհաննէս ոմն քահանայ որ զօրինակն պարգեւեաց: Ուստի գրեալ է յամին Հայոց ՈՀԻ իբր յամի Փրկչին 1239: Եւ այս յունակերպ Հայերէն Յայսմաւուրքս Թուի լինել Թարգմանութիւն յունական յայսմաւուրաց իրիք, որոյ բնագիրն դեռ չէ ի յայտ եկեալ, եւ կամ արդեօք Բասելեան կոչեցեալ Ամանաւսութիւն Μηνολογίον, խուն ինչ ընդարձակեալ ի Հայ Թարգմանչէն:

ՅԵՂԿՈՒԹԻՒՆ

Ընդ բազում բազում տարակոյսք եղեն զՀայրենեացս, զմարտիրոսութեան ժամանակէ եւ տեղւոյն Վառվառեայ կուսին, յորոց ի լուծումն կարեւոր վարկանիմ դնել քննութիւնս ինչ ի յայտնութիւն իրացն:

Ա. Ի հին մատենագրաց Յունաց վկայաբանք կուսիս կացին սուրբ Յովհան Դամասկացի ծաղկեալ յութերորդ դարուն, որ գեղեցկահիւս ճառիւ հռչակեաց զանուն նորա: Ցետոյ Մետափրաստէս եւ Արսենիոս եւ այլք ի Յունաց գրեցին գվարս Սրբուհւոյն, զնոյն եւ Բասելեան Յայսմաւուրքն համառօտ ոճով աւանդեաց:

Առ մեզ ճառընտիրն՝ որոյ հեղինակ ճանաչի մեծաւ մասամբ Գրիգոր Վկայասէր ի ԺԱ դարուն, ոչ ինչ ընդհատ ի Դամասկացւոյն եւ ի Մետափրաստեայ յօրինէ զքաղանչելի վարս կուսին: Ի Լատինացւոց Ադոնի եւ Ուսուարդոս, Բոլլանդեանք եւ Բարոնիոս եւ այլ բազումք: Արդ ճառընտիրն եւ Մետափրաստէս յայտնապէս դնեն զՀայրենիսն ի Հելիուպոլիս, ուրանօր թաղեցաւ եւս, եւ ասեն թէ հեռի է յԵւքայիդայ երկոտասան մղոնաւ: Մեծանուն հեղինակն Լապպէ՝ յերկրորդ հատոր Հաւաքման ժողովոյ՝ յիշատակութիւն առնէ Եպիփանի ուրումն եպիսկոպոսի քաղաքին Եւքայիդայ, որ գտաւ յառաջին Նիկիոյ ժողովն: Իսկ տեղիս այս է ի Հելենեպոնտոս մերձ յԱմասիա: Բայց լատին հեղինակք առհասարակ դնեն ի Նիկոմիդիա, եւ այլք ի Թուսքանա՝ զտեղի մարտիրոսութեանն եւ զՀայրենիսն: Ալ՞ արդեօք կարիցէ գտանել ընկոմիդիա ի Հելիուպոլիս եւ զսոսին ի Թուսքանա: Ուստի առաւել Հաւանութիւն իմն ընծայեն՝ սրք զՀայրենիսն դնեն ի Հելիուպոլիս քաղաք, ուր չարչարեցաւ եւ թաղեցաւ: Ցայսր ամենայնի վերայ դոյ եւս խնդիր ի վերայ այսր անուան, զի գտանին այլեւայլ քաղաքք ի սահմանս Եգիպտոսի եւ Փիւնիկիոյ այսուիկ յորջորջմամբ: Ցորոց նախամեծար ընտրելի է Հելիուպոլիսն Փիւնիկիոյ քան թէ այլ

քաղաքք. ի սոյն կարծիս են եւ մեծանուն արքն Ասեմանի եւ Մարչէլլի (յիւրում Կոստանդնուպոլսեան եկեղեցւոյն Տօնացուցի)։ Մանաւանդ ղի ցարդ Հեղինուպոլսեցիք Սիւրիոյ առանձին պատուով յարգեն, ունելով զնա յիւրեանց քաղաքակից եւ ի պաշտպան։ Նպաստամատոյց լինի այսմ կարծեաց Բասելեան վկայաբանն յասելն, Թէ իցէ յԱրեւելից, ἐγένετο ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς. որ յաւէտ զՀեղինուպոլիս զայժմեան Պասլպէք քաղաք յայտ առնել Թուի, քան Թէ զՆիկոմիդիա Բիւթանիոյ։ Զի արեւելք առ Յոյնս ընդհանրապէս ասի Անատոլի, Թէպէտ եւ յետին հեղինակք սեպհականեալ իցեն զայս անուն մասին Արեւելից՝ որ անկանի Հանդէպ Բիւզանդիոյ, այլ վասն եւ ի մատենագրաց ոմանց Նիկոմիդիա Բիւթանացւոց համարեցաւ հայրենիք պատուական վկայուհւոյս։ Այլ գիւղն կոչեցեալ յունական անուամբ Գելասիս, զոր մերս ճառընտիր Գիլասիս կոչէ եւ Հայ յայսմաւուրքն Գիալասա, որ Թերեւս վրիպակ իցէ փոխանակ գրելոյ Գիալասա, նոյնպէս տեղին Նիւսոյ՝ ոչ երբեք գտանին ի փիւնիկէ. վասն որոյ ինձ այսպէս Թուի Թէ աղաւաղեալ իցեն ձեռագիրքք ինչ վկայաբանութեան Սրբուհւոյս ըստ մասին այսոցիկ անուանց, եւ կամ Թէ այս տեղիք նորոգ յորջորջմամբ նշանակեալ՝ կորուսեալ իցեն զնիշատակս իւրեանց, եւս եւ գուցէ անհնարին իմն աւանք լեալ իցեն, որ վասն եւ անյայտ եղեն ի միջոյ։

Ցեցեալ Թուի յիշատակեալ կարծիքն լինելոյ հայրենեաց սրբուհւոյս ի Հեղինուպոլիս փիւնիկիոյ եւ ի վերայ պանծալի ճառին Յովհաննու Դամասկացւոյն. զի զնոյն ինչ ոչ յորդոր մատուցանէր նմին ի հռչակել զդրուատիս վառվառեայ կուսին, եթէ յԱսորիս չէր պաշտեալ, նա զի անդանօր կեցեալ եւ նահատակեալ։

Բ. Իսկ զժամանակ նահատակութեանն՝ Դամասկացին, Մետափրաստէս եւ ճառընտիրն մեր դնեն յաւուրս Մաքսիմիանոսի կայսեր իբր յամի Տեառն 300։ Լատին մատենագիրք անհիւաբան են. ոմանք դնեն առ ժամանակօք Մաքսիմիանոսի կայսեր, եւ այլք առ Մաքսիմինոսիւ՝ որ յետ Աղեքսանդրի։ Այսր կարծեաց յաւէտ զՀետ երթայ Բարոնիոս, զի ի մէջ բերէ զՀնադոյն իմն ձեռագիր Վատիկանեան, որոյ սկիզբն է "Ցետ Աղեքսանդրի Մաքսիմինոս եւն.„ զնոյն դնէ եւ Հռովմէական վկայաբանութիւնն։ Այլ Թէ առ ժամանակօք Մաքսիմինոսի հալածումն լեալ իցէ՝ այդ յայտ անտի է, զի յետ մահուան Աղեքսանդրի կայսեր իբր յամին 235, հաւանութեամբ զօրաց ի գահ ամբարձաւ Մաքսիմինոս, որ սակս վրիժուն ընդդէմ տանն

Աղեքսանդրի ի բաղմաթիւ քրիստոնէից կազմելոյն՝ գրգռեաց զհալածումն ընդդէմ քրիստոնէից, մանաւանդ ընդդէմ Հռովմայ եկեղեցւոյն։ Զայն հալածանս Եւսեբիոս վեցերորդ հատորէ. Թէպէտ եւ Մաքսիմինոս չէր հրամայեալ զայն ընդդէմ բոլոր քրիստոնէից, այլ բաւական էր ցուցանել զանձն ոխերիմ առաջնորդացն՝ առ ի մատնել զնոսա ի բիւրաւոր տանջանս ի գաւառսն, ուրանօր հեթանոս իշխանք նպաստաւոր լինէին ընդհանուր Թշնամութեանն՝ զոր ունէին առ քրիստոնեայս։ Տես Տիլլեմոնդիոս եր. 265. հտ. 3։

Զայսոսիկ բաւական համարեալ վասն հայրենեաց, ժամանակի եւ տեղւոյ մարտիրոսութեան կուսիս՝ անցցուք յայլ քննութիւնս վարուց սորա։

Գ. Ոմանք առասպելայոդ կարծեն զվարս Սրբուհւոյս, զի գրիչ սորին ասեն հետեւեալ է կեղծեացն Դանայիոսի, որոյ հայրն ի պահպանութիւն կուսութեան դստերն իւրոյ թաքուցեալ էր զնա ի պղնձեայ աշտարակին. ըստ այսմ եւ աստանօր այդպիսի ինչ նմանութիւն տեսանի։ Նոյնպէս յաւելուն ասել Թէ յետ գտանելոյ զմարմինն՝ յարմարեալ իցեն գրողք զանուն, վասն զի ոչ Եւսեբիոս, եւ ոչ վաղեմի Հերոնիմեան վկայագիրք յիշատակութիւն ինչ առնեն զնմանէ, եւ եկամուտ ասեն լինել անուանն վառվառեայ եւ օտար, ոչ ուրեք ի կիր արկեալ եւ արձանագրեալ յառաջին երիս դարս եկեղեցւոյ։

Այդօրինակ դժուարութիւնք լուծանին, եթէ ոք քաջ միտ դիցէ բանից սրբոյ Հօրն Յովհաննու Դամասկացւոյ, մանաւանդ ուր ասէ Թէ "Տեղին նշանաւոր է մերձաւորաց եւ հեռագոյն ուրեք բնակելոց„։ Զիա՞րդ կարէր առանձնական ոք ըստ քմաց յերիւրել զվարս Կուսին, եթէ ստոյգ չիցէ գտեալ, զիա՞րդ պղծեան վանորայք եւ եկեղեցիք յԱրեւելս հիմնեին յանուն Երանելւոյն, եթէ կեղծեալ էր վկայաբանութիւնն։ Ըստ վկայելոյ Ասեմանեայ յԱրեւելեան մատենադարանի (երես 63.) իբր յամին 861, մերձ յԵդեսիա գոյր վանք նուիրեալ յանուն վառվառեայ։ Որով քաջայայտ երեւի Թէ յառաջ իսկ քան զայս ժամանակ յարգեալ պաշտիւր վառվառիա յԱսորիս։ Ուստի ոչ երկբայական կացուցանէ զվարսն՝ եթէ լռեալ իցեն զնմանէ Եւսեբիոս եւ վկայագիրք Հերոնիմեայ, զի գոն եւ այլ բազում սուրբք ոչ յիշատակեալք ի սոցանէ, մինչ հաւատի է այլուստ նահատակութիւն եւ սրբութիւն նոցա։ Կալ քեզ ի բաղմաց զօրինակ Սանդխտոյ կուսին։ Արդ ի բաց Թողեալ զսա եւ իցէ խնդիր, յայտնի է Թէ պաշտօնն մատուցեալ վառվառեայ կուսին ելեալ ժամանէ ցդարն ութերորդ, եւ յառաջ

իսկ քան զայն առ Արեւելեայս եւ առ Լատինս, յիններորդում դարու։ Քանզի ի ծաղկել քրիստոնէութեան առ քրիստոնեայ կայսերքք եկաց նշանաւոր ուխտատեղի հաւատացելոց տապան կուսին եւ տեղին կատարման եւ տունն։ Եւ սկսան յամենայն տեղիս կառուցանել եկեղեցիս եւ վանս յանուն Սրբուհւոյն, եւ համարձակ պաշտել զնա. ի մանաւորի բարեխօս ունելով զնա հիւանդութեանց ծաղկի, ժանտախտի, յանկարծահաս մահուան եւ վտանգաց հրկիզութեան եւ կայծականց։ Ի Հռոմ բարեխօս եւս ունին զնա որք արձակեն զգունդս հրալից։ Եւ այս պաշտօն նորա տօնախմբութեամբ եմուտ առ Յոյնս առ ժամանակօք Լեւոնի Իմաստասիրի, որ կայր եկաց յամին 886 ցամին 912, եւ կառոյց ի Պօլիս եկեղեցի մի յանուն նորա մերձ յաղօթարանն Սրբոյն Պօղոսի, եւ անդանօր եդաւ մարմինն՝ զոր յետոյ ի պարգեւ ընկալան դեսպանք Վենետկեան դքսին յամին 1003, եւ զետեղեցին ի դքսական մատրան, եւ անտի յետոյ յամին 1109 փոխադրեցան նշխարք Սրբուհւոյն յեկեղեցին սրբոյն Յովհաննու աւետարանչի։ Եւ սկսաւ տարածել ամենայն ուրեք յԱրեւմուտս պաշտօնն եւ մեծարանքն առ Վառվառիա, եւ յաճախեցին բազմապատիկ հրաշագործութիւնք նորա, յորոց նշանաւոր է յիշատակեալն ի վարս սրբոյն Սաւինիոլաւի Քօսթքա, որ առ հալածանացն՝ զոր կրեր ի հերեսիովտաց, անկեալ ծանրագին ի մահիճս՝ խնդրեաց զսուրբ Թուշկին։ Այլ լուտերականն՝ յորոյ ի տունն բնակէր, ոչ թոյլ տայր նմա զայն։ Վասն որոյ սաստիկ եռանդեամբ սկսաւ հայցել զօգնութիւն սրբուհւոյն Վառվառեայ, եւ նոյնժամայն լսելի եղեն խնդրուածք նորա, եւ երկու հրեշտակք եկեալ եառն նմա զսուրբ Հաղորդութիւնն։ Տես ի վարս նորին ի Պուռթլէր։ Այսչափ վասն այսր բաւական համարեալ՝ անցցուք յայլ տեսութիւնս։

Դ. Թէպէտ եւ հարազատ համարիցի վկայաբանութիւն սրբուհւոյն, այլ խոստովանելի է եթէ սպրդեալ իցեն ի նմա օտարոտի ինչ բանք։ Ճառընտիրն մեր եւ Մետափրաստես ըստ մասին Հովուացն յարձան աղի գառնալոյ, եւ ոչխարացն ի բղէզս փոխելոյ, եւ կամ քարանալոյ ըստ մերոյս Յայսմաւուրց, անյայրիր կցուածս կարկատեն, զոր զանց արարի կարգել յերգն։ Իսկ թէ Որոգինէս ուսուցեալ իցէ Վառվառեայ զհաւատան՝ ցուցանեն զայն բանք Բարոնիոսի, այր վասն զՀետ երթեալ կարծեալ նորա՝ յուսուցիչ Վառվառեայ եդի զՈրոգինէս ի քերթուածն, այսպիսի հրաշափառ վկայուհւոյ՝ վհատգոյն վարժապետ։ Նա զի նպաստամատոյց լինի այսմիկ եւ բան եւսեբեայ որ ասէ թէ

“Բազում կանայք ի նմանէ ուսան զքրիստոնէական կրօն„։ Եւսեբ. պատմ. Գիրք Լ. Գլ. Դ եւ Է։ Եւ յաշակերտաց իսկ սորին ի թիւ արկանէ զսրբուհին Հերայիդա։ Դարձեալ գիտել արժան է զի յընթացս վիպին ինչ ինչ ըստ Դամասկացւոյն եւ ճառընտրաց մերոց կարգեալ են, որպէս ահագին պատառումն վիմին՝ ընդ որ էանց Վառվառիա, զոր Յայսմաւուրն մեր զանց առնէ։ Նոյնպէս փոխանակ դնելոյ զանուն նահատակիցին Վառվառեայ Յուլիանէ, լաւագոյն ընտրեցի ի կիր արկանել զանունն Յուլիա ըստ ճառընտրաց, առ ի ոչ շփոթել զայս ընդ այլսմ Յուլիանեայ կուսի՝ զոր մերս տօնացոյց դնէ ընդ Վասիլուհւոյ։

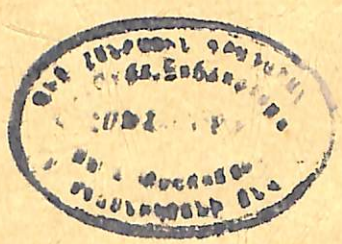
Ե. Իսկ վասն պատկերացն՝ որով նկարեն զսրբուհին, Յայնք ի Յայսմաւուրս իւրեանց դրոշմեն զայնս թագաւորական դգեստիւ, աջովն կալեալ զխաչ եւ զահեակն տարածեալ։ Իսկ Բասելեանն՝ կուսական զգեստուք զծուն կրկնեալ՝ եւ զպարանոց զառաջեաւ Հօրն՝ որ գլխատէ զնա։

Այսչափ ինչ ասացեալ՝ զայլ գիտելիս եդից ի ծանօթութիւնս երգոյս։

ԵՐԳ ԱՌԱՋԻՆ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ Ա. ԵՐԳՈՑՆ

Արամազդ ի խորհուրդ ժողովէ զդիս ի քարայրին մերձ յԱղոնիս գետ, առ ի գրգռել զկայսրն Մաքսիմինոս ընդդէմ քրիստոնէից: Առաքի Գաբրիէլ հրեշտակ քաջալերել զաղախինն Քրիստոսի զՎառվառիա՝ տոկալ եկեալ հասեալ հալածանացն: Մարկիանոս գայ ի դիմաց կայսեր ի Հեղիուպոլիս կատարել զչար հրամանան, եւ պատուիրէ նախ պատկել զմեհեանս, եւ հանել զոմն ի հրաշակառոյց տաճարին Բահադու: Գայ ի կողմանէ ամբարշտին Դիոսկորոսի հօրն Վառվառեայ կին ոմն հրապուրել զնա ի զոհ եւ ի հարսանիս: Վառվառ մերժէ զդաւանան եւ ոչ հաւանի քանից կնոջն ամուսնանալ ընդ հեթանոսի, եւ ունելով զերկիւղ Տեառն ի սրտի իւրում՝ պարկեշտ վարուք պահէ զկուսութիւնն, եւ պատրաստէ զանձն առ մնտալուտ նեղութիւնան:

Վահագնիս Ս. Կոյս եւ Մարտիրոս:

ԵՐԳ ԱՌԱՋԻՆ

Որ զաթոռով անմահ Վահրին փրկութեան
Յերկինս երգես, Հրեշտակդ, ի քնար հոգեկան
Օրերգ օրհնութեանց՝ յայտնի միայն սուրբ կուսից,
Որ ի պատմս լաւ տեսօղն ոգելից.
Եկ այժմ առ իս, ուսո մատանցս յանկաւոր,
Յերգ հարկանել յերանաւէտ ի յորդոր
Ըզկոյն՝ որ կեա բազմապիսի տանջանաց,
Հանաւ ընդ սուր յանողորմ հօրն ի ձեռաց,
Ի սէր անեղծ իւր անձկալեաց փեսային,
Յորմէ էառ ի յաղթանակ ըղդամնին:
Դու յայն զարթո՛ եւ ըզմատունս իմ հոգւոյս,
Յայտնել ընդենդն եւ ըզպաշտօն դիւցն անլոյս:
Ո՛վ կուսազեղ լուսապայծառ սրբուհի,
Որ զայս նախկին դըրուատ ձօնեմ փանաքի,
Տաղ յիս ընչեա մի Աւետեայ[1] դիւցական,
Եւ Քրիստոսի բղխեալ յաղերից սրբութեան:
Տո՛ւր ըզպակաս մի բաղէդան մի գամնեաց,
Կամ յընծայեալ Հայ դիւցազնոյն ի սմեաց[2],
Եւ զոր ի հիւս գլխոյդ կապես յարաժամ,
Երկնից ի մէջ լուսեղինաց բազմերամ.
Ի տերեւոց ծառոյն կենաց Եդենի,
Որ սաղարթիւքն անմահ պտղէր հովանի,
Օն ի վերուստ բանն անպատում աստուածեան,
Յոգ մեզ կենաց քեւ յօրհոյէ զնդեմեան:

Եյն ինչ շողից ծայրքն արեւուն թաքչէին,
Նըսեմասաւեր ի գագաթանց Հերմնեին[3]
Եւ ի խաւար շրջապատեալ թանձրագոյն,
Գիշերաւարն ածէր ըզհետ գերեկոյն,

Ms 98-57

Ամառապաճ լուռ կայր երկիր փիւնիկեան.
Աւաք ծակամուտք՝ և անդեայք ղողեալք յօթեւան:
Արամազդայ[4] յայնժամ ընդ բան սաստկագին
Հեպէ Երմէս[5] սերձ ի սահման Արեգին[6],
Ի մի ըզդիս խոթեալ ի վայր խորհրդոյ՝
Ոչառաջս առնուլ ծաւալման սուրբ հաւատոյ,
Որ իբրեւ ծով ի սփիւռս յորդեր աշխարհաց,
Վայրավատին հոսեալ ըզկուռս ի բաղնեաց:
Գործ մի դիւրին կարծեցեալ կամ հեշտալի,
Կալ Արարչին ընդդէմ կամաց պաշտելի.
Ո՛հ կուրութեան այսը մրոյց խօլական,
Որ ոչ գիտաց ըզկար էին վերնական:
Խուժեն արագ դիք համօրէն ի կողմանց,
Գաժան ի ձայն որոտագոչ հօրն իւրեանց:
Ի փապ լերին Գռնականն[7] սերձ ի ծայր,
Ի սեպ ժայռին կայ խորափոր մեծ քարայր.
Ի նեղամուտ դժուարակոխ առապար,
Երկնից ասես սեւագնդին վայր յատնար,
Ոչ անդ ի ներքս շողք արեւուն փայլակեն,
Ոչ ի վերուստ մայրք հովանիս տարածեն.
Այլ աղջամուղջ ահագնակերպ դիշերին
Միշտ անդանօր շրջափակէ տխրագին:
Ասա Արամազդ որպէս յոտանն արքունի,
Ըզհաւնաղանձ դիս ժողովէ յատենի:
Օ՛ն այլանդակ կերպարանօք ձեպեալ դան,
Ունքն արձակեն երկիւղ եւ հուր մահացան,
Ի դաւ ժանիքն ի բուն սրբեալ թունալից.
Եւ չարութիւն դրոշմեալ ի դէմս համայնից:
Գայ յառաջէ Մելքոմ[8] պաշտեալն Ամմնէն,
Շաղեալ յարիւն գարշ ըսպանդից մարդազէն.
Յօղեալ ի մարց եւ ի հարանց արտասուաց,
Թէ եւ ի ձայն թմբկի տաւղի գալոցաց
Ձեր լսելի մանկանցն հառաչք ձիչ կրթոտ,
Որք երթային ըզհուրբ առ դիս ժահահոտ:

Անկն ընդ նըմա եւ փիւնիկեան Աստարտէն[9],
Երկնից տիկին մահիկ եղջերաք լուսեղէն.
Ում լբեների կոյսքն ի Սիդոն ընդ դիշեր
Զօնեն զիւրեանց նըւէրս հարեալք ի պիղծ սէր:
Ըզհետ եհաս ոչ յանձաւէն բացական
Թամուզ[10] շաղեալ ուխտիւք պըղերգ ցանկութեան.
Օրոյ ըզվերան ամ ըստ ամէ ողբային
Յամառն աղջկունք ըզտիւն ողջոյն ջերմային.
Մինչ Գռնիս հեզիկ զերծեալ յիւր ժայռէն,
Օուղևան ի ծովու թափէ ի գոյն ոսկեղէն:
Օայս հին զըրոյցք պահուճապաղտղ աստ պատմեն,
Թէ բորբոքեալ Աստղիկն[11] ի յոյժ տարփանէն
Գողտրիկ դիմաց Ադոնիսի պատանւոյն,
ԸզԿիպրոսի լինք ըզՊափոս[12] բարձրագոյն:
Ի Լիբանան զհետ պնդեցաւ տարադէմ,
Ի միասին յանտառս երթեալ յորս ի ձեմ:
Ընդ այս Երկս յոյժ բորբոքեալ ի նախանձ,
Գրգռէ ըզդիս առնել զԱդոն գիշախանձ.
Վաղվաղ յառնէ կինճ վայրենի ի վերայ,
Եւ պատառէ ըզպատանին անխընայ.
Յամբը վազէ Աստղիկն օգնել սիրելւոյն,
Օր Ընեւմն ապա փոխէ առ սիրոյն:
Եւ յաջորդեաց Գադն[13] ձիւաղն Ազվաեան.
Արդ ի վերոյ, ձուկն ի ստորէ այլազան:
Գայ եւ Ռեման[14] որս տուն հեշտից Գամակոս,
Յամն Ըբանայ[15] եւ փարփարայ բիւրահոս:
Երեւեցաւ եւ խոտակերն Ոսիրիս[16],
Որ զԱդիպատոս ի հաղբս էարկ գարշելիս:
Գան՝ և այլ աստուածք զորս ազգն յարդէր Յաւանայ[17]
Եւ մեծըն Հռովմ Ամենադից[18] ջերմ ծառայ:
Երէան[19] ի զէն զազգըս շարժիչ համօրէն.
Եւ սէր թափեալ Աստղիկն անյագ ի սրտէն:
Գայր Երեմիս[20] Եփեսացին լի ոճրօք,
Ձննձերսելից որս են բազինք դիւրոցք:

Ահեկէ Պղուտոն[21] սոսկալի պետ դըժոխոց
Ընդէմ ի սիրտ՝ ողորմ մարդկան հայցուածոց,
Ըստիքս ալեօքն չիւներեակ շուրջ ի պարոյր,
Սաստիւք նորին փակէ ըզբանդըն տըխուր:
Ընդ՛ամբաւատանէ զայ Ընահիտան[22] ոսկեհատ,
Յիւր պանծացեալ խորհրդարանն ՀԸրտաշատ:
Բազում եւ այլ գիշերադէմ կուռք դիմեն,
Օդոր առասպելք խօլեցն յանբաւ կարկատեն.
Տարտարոսին են յայն գնդէն չար այսոց,
Ոըք վերապին եղեալ ի խոր անդնդոց՝
Շ ըջլեն յերկիր յիւրեանց զմարդիկ կարճ որսալ,
Թողուլ զԸստուած, տալ ողջակէզ դիւց կեղծեալ:
Բայց եւ այնպէս՝ նոցուն մեհեանք կիսաւեր,
Սուրբ խորանաց տեղի սըւեալք կան յերեր.
Ո՛չ եւս ահեղ պատգամիս տան ի բազնեաց.
Ելլ գաղտ նիւթեն զարանս ի սիրտ մահացուաց.
Գայլոյ նըման փոս պեղեն զրանց ի ներքոյ,
Մարտ ընդ գիշեր ածեալ հօտին լըքելոյ:
Եյսպէս ըզգունդն իւր Ըրամազդ ընդունի,
Մի քան ըզմի չարեաց ի գործ անուանի:
Ոմանք յաջմէն կէսք ի ձախմէն իւր նստան.
Ինքն ի մէջ կայ, ոչ շանթաձիգ տապական,
Ելլ ի խոնարհ երեսք կախեալք ներդակեղ,
Ի խոր խոցեալ զայս արկ ըսկիզբն առ եաեղ:
Ո՛վ դէմ կառաւ, դու իշխեցօղ աշխարհաց,
Յերբ ժայժ կալցուք այնչափ գործոց դաւանաց,
Օդոր մեր ընդդէմ յարուցանէ մեհենաց,
Գալլեացին ձեռամբ իւրոց որդեկաց,
Մինչեւ ի կարգ սուտակասպաս՝ աստուածոց
Դասել ըզմեզ յեղծ խաչառ մեր սեղանոց:
Ակցցուք ուրեմն այսպէս անարգք ոանակոս,
Ըզմեզ ի ծաղր առցէ այն հէք իւր ամբոխ.
Եյսպէս դաւաճրկ աւուրքս անցցեն վայելեց.
Իբրը մեռեալ համարիցիմք որդնալից:

Զիցէ արդեօք պայման յաջող ժամ ի դէպ,
Ի վրէժ զայժմու մեր լուծանել երաշխէպ:
Տի՛նա գայցեն անշուշտ աւուրք բարեթեան,
Յորում մըղեալ տագնապաւ ազգ քրիստոսեան,
Յասիական եւ Լերիոյ սահմանաց,
Ընդէ վախուստ եւ կապտեսցի յիւր փառաց:
Փայլակնընթաց դուք հոլովեալ ամք ի ձեպ,
Օաւուրս ածէք ըզՄահմետին[23] անվըրէպ,
Բայց յայլ ե ժամ թափել զոյժ մեր եւ ըզկալ
Մատաղատունկ յօրիորդ մի ապիկար.
Թերեւս արդեամբք յօրինակէս այս ազգոյ,
Եյսուհետեւ լեցի անուն մեր յարգոյ:
Զե ինչ զանխուսափ ի ձէնջ, ընկերք հարազատ,
Որպէս վաւառ պըրատեալ յօնիք ապիրատ,
Խարձրամբեալ սին խորհըրդով հոլանի,
Նախատակոծ ըզդիս առնել յանդգնի:
Ո՛չ զՎիրոլիտ, ոչ զԴոնիս նազելի,
Ո՛չ ըզԵրա[24], ոչ զԹենաս[25] ցանկալի.
Ոչ իսկ զնս (ոհ անմիտ) ի գոյըն ի պատիւ,
Պատուէ ընդ սրոց եւ ընդ շնորհայ իմ անթիւ:
Օայս Եայրն: Լսկոյն յարեաւ սրտառնչ ժողովոյն,
Սիրաք համհարզից ցասմամբ վառին մեծագոյն.
Օերդ Ախիլպայց երբ հապճեպ ձոյլն երկաթեայ
Փայլակնացայտ ի հալոցին հուր եռայ:
Կէսք զերն սաեն տալ յաղթ բազկին Նրեբեայ[26],
Ելլք մերկադըեն ի պատերազմ գալ գժնեայ:
Ընդ այս կրկնէ ահեղագոչ Եայրն ի ձայն.
Յօգն արդ կոչել ըզկատաղիս ընդունայն,
Ի զուր յայտնի կայ մեզ բանալ մարտ ահեղ.
Ներկել ըզդաշտս արեամբ օտար զրահեղեղ:
Շատ իսկ զարեան ցարդ փորձ առաք ճապաղեաց,
Ընչաւի ասեմ մարտից եւ հոծ դաւանաց:
Ա՛ Ներոնիւ անագորոյն կայսերաս,
Օայն առաջին լկուծն ածեմ ըզմերաս,

Յորում խաչեալ հէք Պետրոսի գլխիվայր,
Պաւղոս ի ժամն հատեալ հալաւ սրոյ ի սայր:
Եւ յետ սորին ընդդէմ զարմին քրիստոսեան,
Դիոմետիան միշտ ծարաւին յորդ արեան.
Ի մէջ բաղմաց զաշակերտն այն սիրելի
Եդ ի Պատմոս արդելական ի բանակի:
Ոչինչ գլուաւ պակաս չարեաքն այլազան
Տրայիան ժանտ եւ յերրորդում հալածման.
Օվ զազանաց գինտատիոսն ետ ի կուր,
Ի վ՚եսպասեան մեծատարած ի թատեր:
Ըզնոյն գարձեալ, Վա՛յք, յիշեցէք ըզկրկին
Տաղնապս հասեալ մի քան ըզմի սաստկագին:
Եւ զի օգուտ ցարդ շահեցաք ի նըպաստ,
Բայց թէ կրօնիցն ելցս արեաք բարեբաստ:
Ուրեմն ի դէպ յանցեալ իրաց չարաբեր,
Օ՚այժմուս ուղղեալ՝ յայս դաշտ գիմել անվեհեր:
Նախ նենգաւն է որոգայթելն ընտրելի.
Վան ըզտանջանս եւ քան ըզմահ սարսռալի,
Յետոյ ի գործ հընարս արկցուք չարաչար,
Գերվել, քանդել, առնուլ զապուռ եւ զաւար:
Եւ յս կարգ լեցի ընդ ամբոխին հասարակ,
Բայց ընդ Յովհան այլազգ կալցուք օրինակ:
Սոքա անշուշտ որպէս հիմունք համարին,
Տանն այնորիկ՝ զոր հիմնեաց մեր Թէնամին.
Թէ պինդ հիմունք անդէն խախտեալ շարժեսցին,
Որմունք անշուշտ փլուզեալ անկցին ի գետին.
Եւ յապէս սոքա բարձցին մահուամբ ի միջոց,
Եւ չնչեսցին պաշտօնեայք նոր աղանդոց:
Եւ սու հանդերձ ըզմիտս մեր՝ ի վ՚առաւ
Ընկ է յառել, յոճոյս դրժօղ ապիկար:
Որ ձիւնաբերս չիս կուտակեաց բռնագոյն.
Եւ հոսեսցէ ի քոյդ տաճար արդ ըզնոյն.
Բահա՛ղ, յոլորս հրաշակառոյց աննըման.
Վոյդ վոխանակ ո՛հ անկեսցի իւր խորան:

Յաղագս որոյ, ո՛վ Պղուտոնի ամուսին,
Պերսեփոնէ[27] սիրելիդ իմ վեհային.
Ձէ իղձ ըզնոր վիշտսըն ծածկել ի սրտիս,
Փութա զընալ ի Հռովմ ազդել ըզայրիս,
Եղբ հըմայէ Մաքսիմինոս ըզսեղան.
Օ՚այս տուր նըմա պատասխանի գիշերայն.
Հատո՛ Ըրեգ դիցըն զարժան ըզպաշտօն,
Եւ վոխանակ ըզպերճ կաղջիր բրաբիոն:
Ձեւ յանդ հանեալ բանիցն իւրոց Ըրամազդ,
Մըրընչելով խուժեն ճիւաղքն առ նոյն ազդ,
Գրաւել զերկիր, յոգիս ընտել ըզհարուած,
Բանալ հեշտաւս ռահ վերապին մրթագոյծ:
Եղբ ի ճայթել ահեղագոչ փոթորկին,
Միգոքն երկինք, ծուխն ալեկոծ դըղըրդին:
Նոյն դուստր անդէն լընուլ ըզբանն յօժարի,
Վ՚աղեալ ի դուրս ի քարայրէն խաւարի.
Եւ ըզգեցեալ ըզսեաւ դիմակ ագռաւու՝
Թռթռուընթաց ի թեւս թռչի օգաւու.
Եւ անցանէ բարձրապատուարն ընդ փարոս[28],
Յերկիր թագեալ ի Նեղոսէ[29] եօթնահոս,
Ընդ Ումմոնիս[30] չքնաղ քերէր տաճարաւս,
Որ յաւազոյն երկրին զանուն իւր կալաւ.
Կրկին եղջերըք կացեալ երբեմն ահագին,
Ի լայնատիւս Լիբէական աշխարհին:
Ձէր եւ ասպի Ամմիս[31] շնորհքն հեռագոյն
Ըրգունքն անգամ բարձանց նըման արփենեայն:
Վ՚աղ ձախոյ առեալ ընդ ծովափնեայս Ասոնեան[32],
Օ՚Ձանա[33] դիտէ ծագիչ շանթեաց վայրկեան,
Վ՚էմն հրահոսան յեռալն ի վեր արձակէր,
Եւ դըղըրդմամբ զերկրին ի մէջ շուրջ ծածկէր:
Յետոյ անցեալ առ լոյն դաշտօք Լաւինեան[34],
Գայ մըտանէ ի քաղաքին ժամ յուզման:
Եւ բարձրագոյն Տարպեան[35] բերդին ի վերայ
Նստեալ հանդչի, եւ խորհրդովք յոյժ ծըփայ.

Ընտի յածեալ զաչեն ընդ քաղաք բազմամբոխ
Պռու ՝ռովմ, ասէ, ահեղերաց դշխոյ ճոխ,
Ոչ՝ թարդ ցերկին սէգ գագաթամբդ ամբարձար,
Ոչարին Պիոս բազնեազդ անթիւ մռաացար·
Եւ զառածեալ ըզհետ նորեկ հաւատոյ,
Ընդ Պրիատոսի խուճկըս ծրխես սեղանոյ:
Ընդ Պրիատոսի խուճկըս ծրխես սեղանոյ:
Եյսպէս ասաց· երիցս անէծս նա կարդայր
Վ՝ ևմին ընդդէմ անշարժ հիմանն՝ ի տաճար:
Ընդ Թռչի վազ իսկ փոխեալ յամպ փոքրիկ,
Կայսերն ի յարկ գայ մրտանէ հանդարտիկ:
Եւ էր դիշեր, մինչ ամբարձեալ վառ լուսնոյն,
Ընենտինեան[36] բարձրակատար ի բլրոյն,
Տահիկ եղջերքըն արծաթափայլ շողշողայր,
՝ամատարած լոյս սփռելով յոյժ պայծառ:
Մինչ ի մեհեան զոհէր ըզզոհ Տաքսիմին,
Եւ ի միջոյ հերձեալ կրծոյ ոչխարին,
՝ըմայս խնդրէր ի ջերմաջերմ ընդերոյց:
Պերսեփոնէ դիպող խորհեալ ժամ կեղծեաց,
Շարժէ զերակս հողմով շնչեալ մեղմագին,
՝ուր շողալով փոյթ ըզգլխովն Ընքային:
Ընդ այն ցայտէ կայսրըն սրտիւ ցնծութեան,
Ոչ զիշերն ողջոյն յերգըս հանեալ ոճոնական.
Եւ դիցուհւոյն յազդ անօրէն վազ փութայ
Տալ ըզպատուէր անդգամին իւր Տարկեայ
Որ ընդ ձարտար զինուորական արուեստին,
Վ՝արէր ըզցուպ դատողական յատենին:
Պիմել անդէն Ընեւելեան ընդ սահման,
Պինչ ըզպատիւ անդր հաստատել ամրական:
Շոյտ ընդ նըմին Տիւբացի ճոխ ծիրանեօք,
Փայլէ որեարն, եւ սուրբ շողան ըզմիջօք:
Մինչդեռ պայծառ այգըն զբատուէրս Հալածէր,
Եւ զարուսեակն ածէր ՝դ երկիր լուսաբեր·
Մարկիանոս մրտեալ ի նաւն ընդ գընդին,
Ուղեր անդէն Ընեւելից կոյս զուգին:

Պերսեփոնէ յառաջ թռչի Ովիդ յաղդ,
Խաղաղ ընդ ծով ռահ յարդարեալ բարեբաստ,
Ո՛չ դառնաշունչ շնչեն հողմունք հարաւոյ,
Եւ ոչ ամպրոպք կուտին յերկինից յուզելոյ,
Ելլ ծովն յայնժամ քաղցրիկ ի սիւք ծածանէր,
Պարծես խայտայր ընդ հուպ չարեացն ընդ երեր:
Եյպէս իշխանն հողմով նաւեալ յաջողակ,
Մինչ Սիդոնի[37] բացուստ դիտէր զաշտարակ,
Ողջ լեր դշեաց, դու մեծ քաղաք դիւցազանց,
՝ռչակաւոր տամբ Ըստարտեան մեծագանձ.
Գամ ամբառնալ ըզփառըս քո մեծատուր.
ՅԸրեդ ըզձօն դից հաստատեալ ամրակուռ.
Ընդարձ է այս Ըրամաղդայ վեհ պատգամ,
Մեծի կայսեր այս է փափագն եւ խընամ:
Մինչ ի սրտին զայս նա զեղոյր քաղցրահոս,
Սլացեալ գոգ նաւն արագաթեւ քան զԱրոս,
Երթայր սահէր ժիր թիակօք նաւասուացն,
Ի նաւակայան առեալ դադար հեշտագոյն:
Ոայց յայն պահու ամենակալն ակն անքուն,
Պարկեշտ հոգւով զարդարելոց դէտ արթուն,
Օն մի վաւաշ ի վարմ անկցի փորձութեան
Ծաղկափըթիթ յողդողդ ի տիս մանկական՝
Կոչէ առ իւր յարփիագեղ զբաբթնոց
Ըզգաբրիէլն՝ երկրորդ ի մէջ առաջնոց:
Ընդ խնդամիտ պատգամաբեր եւ թարգման,
Երին ընդ մէջ եւ որերոյն պատուական.
Ընտ մանկացուայ զերկնից բերէ ըզպատուէր,
Ի ածեալ զաղերս սրտից նոցուն անդ ի վեր:
Ընդ որ Ընտուած զնուբ աւանդէ զայս հրաման.
Երթ դու Ընդեդ առ սիրական իմ կուսան,
Որ իբր ի բանտ եղեալ գոցես յաշտարակ,
Օն ոչ առ յանձն ըզդիս պահել անառակ.
Ոյր աղաղաւ բաղում չարիս յարուցանեն
Ընդդէմ նորին խաւարին ազքն անօրէն.

Եւ զանգիտել կամ վըհատել չէ օրէն
Ում զիս կալեալ սուրբ երկիւղիւ յապաւէն։
Ձապա սլացիր ի մէջ ամպոց ընդ եթեր,
Ի ընդ հասանելդ ողջախոհին առընթեր,
Զայս պատուիրեա՛ նըմա յիմոյ ի դիմաց,
Եւ զօրացո՛ ըզդաւն եղծեալ մեհենաց։
Եւ գաբրիէլ նոյն ընդ նոյն
Ասպէս խօսի։ Եւ գաբրիէլ նոյն ընդ նոյն
Փութայ պատկառ կալ պատգամին գերագոյն.
Զանձըն պատեալ յաներեւոյթ կերպարան,
Երկ ի նելքոյ մահկանացու տեսութեան,
Արդոյ անդամն եւ շուք էառ կեղծ ի կեղծ,
Զոր յարդարեալ կազմեաց ի գեղ անարխեղծ։
Ո՛ր ըզմանկան եւ պատանւոյ կից հասակ,
Եւ նըշողիւք ըզշէկ պճնեաց խուրձ գիսակ։
Ոսկենըկար քղամիդ ի ձորձ արկ զիւրեաւ,
Արգաւտայեա՛ ըզմէջ պնդեալ կաճարաւ,
Զերդ ձիւն ագաւ թեւըս ծայրիւքն ոսկեպատ,
Երագ յընթացս եւ կազմ ի գործս անաշխատ։
Սոքօք հերձու զամպ եւ ըզհողմ եթերին,
Խարձր ի վերայ ծովու ձախրեալ եւ երկրին։
Զգեստաւորեալ այդպէս արի հրեշտակին,
Ընդէն շաւիղ հորդէ ընդ կողմն աշխարհին։
Նախ տարածեաց ըզթեւսն յազատն ի Տասիս[38],
Եջք յածեալ ընդ դաշտորայս ծաղկալիս,
Ուր փափկութեան եկաց նդեմ յառաջոյ,
Կանխագուշակ նոր Երեզին ծագելոյ,
Որ լուսաւոր ընդ հուպ շողիւքն հանդերձէր,
Երժել ըզմէգ զընահոտ ձօն մեղսասէր։
Ընտի դիտէր եւ զԵդգարեան ըզքաղաք,
Նախավըկայ կուսին[39] զուարմբ ըզմանեակ.
Հանդերձելոյ բացաւ չարեացն աստ մատեան,
Յարիւնարբու կուտեալ ազգաց Սիկարեան.
Յորմէ հեծեաց յայնժամ դիմաք թախծագին,
Եյն սիրտ մաքուր շուշանափայլ հրեշտակին։

Եւ ըսփոփի յեռոյ ընդ քաղցր յիշատակ,
Ընդ փոխադրեալ Կրիստոսի սուրբ դաստառակ,
Եւ հրաշալի Աստուածածնին ընդ պատկեր,
Յայլազգենից զերծեալ ձեռաց յայնմ աւուր,
Երեծին Ալոգի յարի հովուէն Դամասկին,
Զոր զետեղեաց Աւետարանեան ի բլրին.
Յեկեղեցւոջ պերճապըսակ Ալեքսին,
Դ որում ի ձայն դողարը խօսել պատմեցին,
Եւ արդ շըքեղ կըճեայ եղեալ ի մատրան,
Յուխտ դիմելոց առ նա յազգաց զանազան։
Ղէ դուք արք պարկեշտ կուսանք Աբրահեան,
Երբ գայք յողջոյն մեծի շիրմին Պետրոսեան՝
Ելէք անդր՝ յուխտ տարեալ ընդ ձեզ փունջ վարդից
Եյս պատկերի նկարչին Դուկայ հրաշալից.
Զոր ձեր արքայն եւ Թագուհին վարդապղեաց
Վաղ պաշտեցին ի փոքրիկն յայն քաղաքաց։
Ապա զուարթնոյն սաւառնացեալ ի Նբան,
Դիտէր ի ստոր ըզմայրենիս բարձրոտեան,
Ըզծառախիտ լերանց կատարս հասարակ,
Ըզգետս առատ հովտօքն հանդերձ ընդարձակ։
Ասա զասպագոյ յիշեր զանուն քաղ Ազգին[40].
Պանծացելոյն ընդ փառս իւրոյ միանձին.
Որ ըզՀայկեան որդիս զերծեալս ի մահտէն.
Նր դգուելոց ի բլուրն՝ յամուր ապաւէն.
Ուր կայր մեհեան աստղաճաճանչ Աստարտեայ,
Զոր պաշտէին փողոց ի ձայն բացակայ,
Ամիար[41] ձայնեալ յիւր փողարաց նըշանակ,
Ընդ բարձրաւանդ ծովահայեաց շէն բլրակ,
Զոր շուրջ պատէ կանաչազարդ ծառաստան,
Որք գորշահայտ ի վեր ըզծայռս համբառնան։
Եւ ի կուսէ ըզհօրաձորս ամփոփին։
Հակ Սանիրայ[42] ըզհետ բարձունք ձիւնեղէն,
Վհ պըսակեն զայն տեսարան բացագոյն
Բլրոց ձորոց ի գեղ ծառովք զարդարուն.

Մինչ ընդ ոսիւքն առաջաձիգ անդղտպէս
Սահեալ լերանց գերդ քարավազ ի հանդէս,
Թանալ երթան զոտն ի ծովուն ընդարձակ,
Լայնատարած առ ջուրց ափամբք կապուտակ:
Ետ ընդ տեսիլ ըզքանչելի բընութեան,
Եւ Աարոնեայ ընդ գիւղս հարցիս հիացման:
Տեսցես ասի եւ Կերիւտոն[43] ըզքաղաք,
Եւ յարեւմուտս ըզԿիպրոսի վեհ կղզեակ:
Վաղվը անդանօր է տեսանել տեսարան,
Յորժամ ի մուտս արեւ մերձի շինչական,
Պատկերն յայնժամ բոլորատես արեւուն
Կրկնի ընդ կոյս արտաքին լայն ի ծովուն,
Եւ փողփողեն աստեղք կրկին բոցագին,
Յորմէ բարձունք Կիպրոսի փայլ երեւին,
Եւ յօրինեն պիսակս յանուշն ի վերայ,
Ոյց երթալով դառնան ի գոյն խաւարեայ:
Ապա գարձեալ ցոյտէ ըզլոյն իւր պայծառ,
Եւ ընդ նըշոյլ կեղծ պատկերին վառ ի վառ,
Վ էտ վէտ խաղան սահուն կոհակք մէտ ի մէտ,
Երկինք եւ ծով ի մի խառնին ետ ընդ ետ.
Նարօտն յայնժամ զոյն շըլոթէ հաւասար,
Եւ ի լերանց վաղ լինանէ քօղ խաւար.
Հովքոք բըղըղք նըսեմնան համօրէն,
Եւ ամենայն ծածկեալ յաչաց խուսափին:
Ետ յածեալ աչաց մըտօք զըսարթնոյն՝
Գըմբեթայարկ տաճար դիտէր վեհագոյն,
Կանգնեալ ընդ բլուրն յայրատ փոխան դից փիւնկին,
Լուսապայծառ ձօնեալ փոխման սուրբ Կուսին:
Թիւ աստանօր տաճարք աստեղց լուսարձակ
Փայլեալ հանդէպ նորուն աչաց հրատեսակ.
Որ զաղջամուղջ փարատեցեն ըզխաւար,
Ոյց գիտութեան նովաւ ուսցի հայ որեար:
Ըզմիպ առցէ արեան կուսին վարդագոյն,
Եւ նշխարաց պատիւ հարցէ գերադոյն:

Երծուէնըշան նախ ցոլացեալ Աբրահամ[44],
Օրոր վաղ Աբրահամ երկնից գիտեաց սուրբ պատգամ.
Վամպարափայլ հատոյն նըշոյլ եթերեան,
Եւ լուսատու կացցէ որդւոց Աբրահեան:
Յեօթնաբըլուրեան պատուելի Մայր քաղաքաց,
Սուրբ ողջունեալ գերկուց տապանն արփենեաց,
Ի մեծ Հովուէն փակակալէն արքունեան,
Օծցի յաջորդ վեհ Աթոռոյն Կիլիկեան:
Յակովբն յետոյ այն շնորհալի պերճաբան,
Եւ Միքայէլն իւր իրաւանց քաջ պաշտպան.
Կարսեղն աղնիւ եւ Գրիգոր սուրբ ալեւոր,
Եւ իւր յաջորդն ի գործ՝ ի բան զօրաւոր.
Ըզնա իրաւ ազգք կարդասցեն զանազան,
Սուրբ գիտապետ մեծին պատկեր պարթեւեան:
Երկրորդն Յակովբ աշխարհաշէն ի համբաւ,
Ու Շահապեան մեծ Ամիրայն բարեբաւ:
Օի երեւիւր ի սիւնն յեցեալ լուսածին,
Եւ ձախան իւր զարդագեղեալ դաբնային,
Փառք Կաղբատայ երկրորդ Գրիգորն Հայր արթուն,
Օրով պարեն ի ձեռս՝ ոստովք ձիթենեայն,
Ըրատխուրեալ մանկունք նորոգ պըսակօք,
Եւ հոյլք որդւոց էքնաղ պճնեալք ծիրանեօք:
Նաեւ աստի բացուստ ի քեզ հայեցաւ,
Ձեմեալդ յոլորս ափանց վ ոսկոր քաջարշաւ,
Ընտանիք, որ գաւազանն ոսկեղէն
Օգիս մեկնէր ի սեաւ այծեայ երամէն:
Լակ Առիւծուն ըզքեւ պատեալ ծիրանիդ,
Իւր յաւելոյր փառըս Հարսին եւ Ընդիդ:
Օ՛ յարեւուն հարեալ եռես վեհ խորան,
Օրով փարէր քըրմատեսակ ծխածան,
Օ՛ աղաւնին ոստ գալարուստ ի բերան՝
Առեալ ձախրէր ապագ ի թեւ ցնծութեան:
Խաղաղութեան ձեզ աւետիս ի գաբիր,
Եկայք Հայկեանք ծաղիկ հեղուլ բոնաձիր,

Սուրբ ըզգլխով Ստեփանոսի ձեր պեահին,
Որով նորոգ լոյս ծագեացի երկնային:
Եւ ձերդ եղջիւր արտափայլեալ ի Դաւիթ՝
Ի արասցէ բոլոր հօտից ըզդաւիթ:
Ընթոռ սոցուն դիցի վնիմն ի վերայ,
Եւ կոչեացին պետրոսք յապգացն ապագայ:
Ի մեծ հոգւոյ աստի ծընեալ հոյլք որդւոց,
Ի փողարաց բըլուրն անքոյթ բնակելոց՝
Հայրենասանդ կացցեն ժառանգք լաւութեանց,
Կենաց ըզսերմն արկեալք յոգիս Ընտանեանց:
Սովին հոգւով երգիչ[45] դիտեր զուարթագին,
Օր բարեպաշտ մայրն ի ծաղիկ հասակին
Զօն վաւառեայ ընծայեաց յԱկն Ընեւուն,
Յըղեալ ի գիրկ դիտապետի Հայկազուն:
Մանուկ կայտառ առ ոտս ուսաւ Նագրատայ[46]
Յաշխարհամուտ քաղաքն ամեալ գերակայ,
Եւ ըզգեստուք նախորատպատ զարդարեալ,
Ի ձեռն էառ ըզգաւազանն օձակալ.
Սակայն բաղում վհշտըս կըրեաց ի սըրտին
Խաչեցելոյն ի փառս անուանն Յիսուսին:
Տըխուր դիմօք քրտամբք ըզնա բազմահոս,
Համատարած ի մարան եռեաս Դամասկոս,
Ուր զայլազգեացն հրապոյր մերժեալ զանօրէն,
Յանձն առ ըզմահ քան թէ լինել այլադէն:
Ի քօղ ծածկեալ մօրն ի փախուստ անկանէր
Ի բերդն ամուր, մինչ գայր իշխանն[47] հասանէր
Եւ փրկութիւն քրիստոնէից հաստատիւռ,
Ի վող հնչեալ կոխ ընդ քաղաքըն սիռիւր:
Սակայն փոխան հեղեալ որպէս ուղխ քրտանց,
Եւ բազմազգի օրըստօրեայ նեղութեանց,
Տէրն ի բարձանց Ընծին իւրով քաղցրութեան
Ելից առատ ըզնա ցօղովք օրհնութեան:
Օրըստարթ պահեալ ութից ամաց ընդ շրջան,
Ընտ Հայկազուն Դաւիթ իշխանն ի Կիլան:

Էր սա յիրաւ մեծահանճար օրէնսդիր,
Նոր Լեռնբերդոս կարգօք փայլեալ ի կըշիռ,
Ընտատաճեռն եւ արդար գործք իւր համայն,
Մինչ յինքն ածել ընդնախարարս եւ զարքայն,
Որով իւր կուրծք պերճ նըշանօք շողացան,
Մեծ իսկ շըգեղը ծածանէին գրիգորեան:
Վրաչ նա եկաց ի մարան ընդդէմ թշնամւոյն,
Յաւէտ գրգիռ ցուցեալ ի սիրտ բարեմտին:
Խաղմք երգիչն սըմին եկաց օժանդակ,
Խաղումն օգտեաց եւ նեղելոցն հասարակ:
Էլ ինքնակամ յետ հրաժարման իշխանին,
Կացեալ վարիչ ի փողարաց տաճարին,
Գարձեալ նըմին վհշտք յաջորդեն դառնագոյն,
Յիւր համհարզից հեռացելոց ի գործն.
Որք ի միոյ եղբայրք երկնեալ ի ծոցոյ,
Եւ ի միում տաճեալք վայրի դալարոյ,
Երդ ցանկալի զայդ կապ սիրոյ խըզեցին,
Գոզցես զինեալք ի զէն ցասման մղեցին:
Ո՜հ երբ ի գիրկս Հօրն դիմեացեն ողորմած,
Որ առ նոսա ցանգ տարածեալ անձկայրեաց:
Գայցեն աւուրք պատկառ կալոյ հօր ձայնին,
Թէեւ ահա գրունքն ի Սիոն կործանին:
Այլ ըզգալահակ մնանեն զօրացն անխընայ,
Սուտապատում կուտեալ յանցանս ի վերայ,
Թէ դաշտ խորեաց ըզսուրբ անօթս ոսկեկուռ,
Գիտամարթ համայն սրբավայրին ածել հուր:
Մինչդեռ նոցին առ ի փրկել ի ձեռաց,
Թագոյց ըզկահ սակաւագիւտ կարասեաց:
Ոստի երկիցս ածաւ յաքսորն արքունի,
Ի երկիցս Ընծին ազատեցաւ աէրունի,
Եւ քաջութեամբ մնարեաւ ըզմարան յատպարէզ.
Մինչեւ ի վերջ ոչ իսկ եթող ըզկրկէս:
Ծեղբարան փրկեալ ի չար ժանեաց վհշտին,
Ի դալարոջ անքոյթ հանգոյց ի վայրին,

Մինչեւ խապառ ի կայսերէն մեծաղօր
Պարձեալ տըւաւ յաթոռն Հովհան Հոգեւոր:
Յայնժամ դարձաւ ուրախալից ի Սիոն,
Ուխտիւն հանդերձ ըզպերճ կանգնեալ բրաբիոն:
Յետոյ վոխան այս բազմազգի վաստակոց,
Ընտրեան Թադիւ ըզնա Տէրն էօծ.
Պըսակելով Ամդայ էքնաղ ընդ հարսին,
Օր մեր պատմիչք Տիգրանակերտ կոչեցին.
Ուր հովուեցեալ զուխտի մանկունս Հայկազանց
Ահանափակ ամրացուցեալ գերազանց:
Ընդ հրեշտակին ընդ կոյս Թոռչ Երեմին,
Ուր Բահաղուն հրաշակառոյց կայր բագին,
Մինչ ի Երմոն գեռ չերեւեր արուսեակ,
Արդակարմիր ոսկեճամուկ ի գիսակ.
Եւ ոչ արօրն հերկս հարկանէր ի գետին,
Կամ դարձ առնէր հովիւն ի մարգս ընդ խաշին,
Թռչունք յիւրեանց բոյս անվըդով հանդչէին,
Ոչ լըսելի ձայնք լինէին յանտառին,
Այն ինչ Առաւառտեան աղօթս ի սիրտ ջերմային:
Առաւօտեան աղօթս ի սիրտ ջերմային:
Ի որոճալով զնմանակից բան սուրբ գըրոց,
Խրեւ մեղու յանմահ մրտեալ այն ծաղկոց,
Գործեր ըզմեղը յանձին սրբոց պատգամաց,
Այս ի նըւագս հնչեր գոչեր սաղմոսաց:
Ընկալ, ով Տէր, զերախայրիս մանկութեան,
Որ քեզ ձօնեմ խառն արտասուօք բերկրական,
Երդարն Աբել զնւր առաջին պատարագ
Գեզ ընծայեաց յիւր լաւ խաշանց պարարակ:
Մելքիսեդեկ պետ քահանայ ընորհալից,
Աց քեզ եհան բաժակ գինւոյ փրփրալից:
Այրն Աբրահամ ըզմիամայր իւր որդեակ
Ընդ ի փորձին իսկոյն մատոյց զըւարակ:
Եմ կուսութեանդըս ես ըզշուշան քոյ ընորհայ,
Խառըն ծաղկօք ի քոյ քաղեալ սուրբ մարգոյ.

Ողորդապատուղ քեզ նըւիրեմ ի պարգեւ,
Ան այն մի այլ զուխտ իմ հաներ ի գերեւ:
Մինչ զայսոսիկ կոյսըն կրկներ եռանդուն,
Ըհացն հանդիպ փոյթ ընդ ծաղել արեւուն
Այս անսովոր փայլատակէ հրահոսան,
Որով շողայ յարկըն ի շող աննըման:
Պատգամաբերն անդէն եւ անդ տեսանի
Պայծառ դիմօք քան ըզըւսոյն արփենի,
Եւ զայս առ նա մատուցանէ քաջալեր,
Առեալ ըզսիրտն վեհագունիցն ի սուրբ սէր:
Ո՛վ Սիոնի դուստրը էքնաղ կուսակրօն,
Որ Քրիստոսի կաս նըւիրեալ ի պաշտօն.
Ընդ ընորհ ես քեզ ընդ իս լինել խօսակից.
Ո՛ղջ լեր, եւ հեշտ ունկըն մատո իմ բանից:
Ես գաբրիէլ աւետաբեր մըր կուսին.
Գամ այժմ առ քեզ ի հրամանէ Ընեղին:
Գիտակ ես դու եւ քաջ տեղեակ, ո աղնիւ,
Ի՛րր ի հընուամն աղմուկ եւ մարտ բազմաթիւ,
Դիք յարուցին կրօնիցն ընդդէմ քրիստոսեան,
Եւ գեռ ըզնոյն գործ թելադրեն անարժան.
Եւ զի ինքեանք են անառակ գայշելի,
Ո՛չ ժոյժ ունին կարգայ կուսիցն անձկալի:
Ո՛հ, զի՞ սրգէտ եւ խելացնոր ապգ մարդկան
Զօն այդպիսեաց մատուցանէ աստուածեան:
Ալ դու միտ դիր զնա՛րդ այն շար աստուածոց,
Յիւր ձակաձան յանդիմանի վատ գործոց.
Օ՛ր ըզնօամուզն յայրատ գաւերք փիւնիկեան,
Ողբան յողբ մեծ ընդ տիւն ողջոյն ամարան.
Ո՞չ ապաքէն նոցին ատրփանացն Աստըղկան
Ըզհետ մոլորն Ադոնիսի է նըշան.
Այր կեղծ ի կեղծ փոխին անդէն յանեւմն
Նպերելն չարեաց տածման է ըմբոն:
Օ՛ն Նչ եւ Ամովս[48] որ ի նըւէր մեծ ընծայեաց
Լափեր ըզզըխն ի մեհենին Աովաբայ.

Մինթէ պիլ լինէ յիւրոյն առնէր նա խընդիր՝
Թայց թէ ջանալ յանլուր ոճրոյն ի գլուխ։
Օ՞ր նէ Թահալիմ[49], է որ արու, է որ էգ,
Ըստ քիմս առեալ ըզբընութեան զայդ կերպ հէք։
Իւրաքանչիւրն յարդիւնս աճէ լաւագոյն
Օգզըն սիրոյ կամ զատելոյ կեղծ ի գոյն։
Ահա եւ դիք աստուածապարզք Հոմերեան,
Ընդ որս յապուշ ազգըն կրթի յոռնական,
Ո՞չ ապաքէն զամօթալի ախտ բուրեն,
Խառնակեցիկք մի քան զմի՝ լաւք ի քէն։
Տես ըզ Հոմայ Ամենագից ըզմեհեանն,
Ո՞րչափ ի բիւր կայ թաթաւուն յեղերան։
Մինով բանիւ՝ ոչ է երբեք զարմ կըռոց
Առանց ախտի կամ գարշելի արատոց։
Ուրեմն որք դիոց պաշտօն առնին յարգական,
Նն մանաւանդ նոցուն գործոց մոլեկան։
Ամլաւութիւն ընդդէմ կըսկցին անզգամ,
Ձառնու հանդիսա, կայ մարտի է յարաժամ։
Այսպէս անխոնջ վաստակք ծընունդ են փառաց,
Եւ վարձք յաւէրժ ծագեն հեղեալ ի քրտանց։
Նոյնպէս ոչ ոք առնու պըրակ յաղթական՝
Թէ ոչ նիզակ կուռ շողայցէ յախոյեան.
Ի յոլովից արեալ մըղել պատերազմ,
Ամլ սակաւուց առնուլ գաւնի պերճ եւ թարմ։
Յաղագս որոյ տար դու գործովք բարութեան
Փոթորկալից ալեաց ծովուդ ծըփական,
Եւ զառագաստն իսկոյն բացեալ քաջարշաւ,
Մի՛ զարհուրիր կռուիլ ուժգին ընդ հարաւ.
Աստաստջիր զանձնըդ ծովուն խառնելոյ,
Դարձմամբ ղեկիդ ընդ ծագս երկնից սուրբ ուղւոյ.
Աստուած 'դ ալեան ըզքոյդ սահէ ըընաւակ,
Ոչ արասցէ ժայռիցն երբեք նըշաւակ.
Օքարթի յօնիւք յոսկի դիտեալ գահոյից՝
Օանկեղծ ըզսէրն հաւատարիմ ծառայից՝

Կայ օգնական եւ զօրավիգն ի բարիս.
Եւ ըզնոսա ի գերոյ հանէ աշխարհիս։
Այսպէս Աստուած ըզմեզսասէրն յոյժ ատեայ,
Օամբիծան յաթոռ վերհամբարձեալ գերագոյ։
Ասպա մատիր ի փորձ մարտիդ, չէք երկիւղ,
Եղջե ի քեզ Նն զնւր շնորհայ առատ խուղ։
Ըրշաւանն ի լուր կուսին զաղոտորն յանդ հանել,
Վառվառ փութայ նըմին զեռանդն իւր յայտնել։
Օրի շնորհս, ասէ, ձեր հատուցից երախտեաց.
Դուք՝ որ արժան կայք պահապան երկրաճնաց,
Եւ միշտ ըզսիրաս ի սեր վառէք արարչին,
Առատ առատ հեղեալ պարգեւս երկնային։
Օն մի անկցի միաքն յորոգայթ առփանաց,
Դուք յաստուծոյ խոկումն ածէք տեսութեանց.
Սփռէք զամբիծ նախանձ սրբոյ հաւատոց.
Առ ձեզ դիմեմք իբրեւ հըզօր ի յամրոց,
Այլ թէ սահեալ գըրկիմք յանդունդ չարութեան՝
Ընդէն միջնորդ առ Տէրն յառնէք գըթութեան.
Երդարեւ մեծ է ձերըդ փոյթ ըզհոգւոց,
Ընձամբ ըզփորձ առի սոցին խընամոց.
Մատաղ ի տիս օձան հիքիս վերնադոյն
Ի ձեռն եռուք վարժապետին[50] վեհագոյն։
Օերբեակ լուսոյն խորհուրդ ի մին անբաժան
Խոստովանել ուսոյց հեղմամբ իսկ արեան։
Ընուհետեւ ոչ խուսնկ ծըխեալ սընոտեաց,
Եւ ոչ առոյգ բնաւ տարփոցի պատանեաց,
Օհմ կուսութիւն լոկ ձօնեցի Աստուծոյ,
Ո՛չ երկուցեալ ի նեղութեանց թշնամւոյն։
Ո՛չ զնս սուսեր, ոչ հուր անգամ դէզադէզ
Կարեն մեկնել ի սիրելի փեսայէս։
Յիշեմ ըզօրս յորոգոն առ խս կըրթասէր,
Վկայիցն ի տիպ տանել տանջից վշտաբեր,
Ընդէր որպէս նախավըկայն կոյս Թեկղի
Ո՛չ կըրեցից ցաւըս դիմաք խնդալի։

Նը ի հոգւոյն հայրենակցիս՝ բացակայ
Բազմաչարչարն ասեմ կացից Քրիստոնեայ։
Ընդ հրեշտակդ աւետաբեր Կուսամօր,
Յոսկի բուրվառ դու առաջի գահին Հօր,
Մատո՛ զմաղթանս եւ զնուէրս քոյդ աղախնոյ,
Թէ հայեացի յիս ակամբ հաշտ եւ համոյ.
Մարտըն բոլոր վհշտաք մծտալուտ քաղցրանան.
Կամ սուրբ կամացն հլու աղախին վերնական.
Նա ի քաւիչ սեղանն ի սուրբ ձեռաց քոց,
Նըցեն աղօթքս որպէս Աբայ ծուխ խնկոց։
Հայպէս կարդայր զձեռս ի վեր տարածեալ,
Մինչ Հօրըաբթունն յամն ըսպիտակ պարուրեալ,
Խուրէ ընդ տունն հոտ ամոմոյ բերկրարար.
Նա դարձ առնէ յաստեղաղարդն ի կամար։
Ակ ի նաւէն իշնանն երեալ տագնապաւ,
Ո՛չ դանդաղն պատրաստական իւր գընդաւ
Լինել ժամանն՝ ի դէմ եդեալ ի տեղին,
Ընդ ի լընուլ ըզգոռ հրամանն Ըլքայլին։
Խաղհերմոն քաղաք ձայնեալ արեւուն,
Ուր Սելեւկեանք Հեղիպոլիս տան անուն.
Հոր կառուցեալ Սողոմոնի աւանդեն,
Թէ հաւատալ հին առակաց կամք իցեն։
Ի Պղէսուրայ միջոց գաշտին ամբառնայ,
Լերանաներ առ ոտս յինու բարձրակայ.
Շուրջանակի պարիսպք պատեն ժայռաւոր.
Նա ընդ հարաւն յառնէ դրդեակ նշանաւոր,
Հոր մեծայաղթ ի վեր բարձեալ վէմք ունին.
Կա թէ լերինք այլուսա խըլեալք ահագին,
Նա մեծապանծ ուժով եդեալ աստանօր,
Մերձ կան յիրեարս ի մի ձուլեալք կարգաւոր։
Պենդրոնն ի ձեւ թատեր բացեալ ճարտարակ,
Քարայատակ հրապարակաւ ընդարձակ.
Երկայնաձիգ սըրահք խըցիւք շուրջ պատեն,
Պըղտուն շինին միապաղաղ սիւնք կըրեն։

Ակ ի կողմանէ են վերամբարձ աշտարակք,
Ամայն զարդուք եւ դրբռւագօք պաճուճեալք,
Որ ի հարաւ յարեւմըտեան կողմանէն,
Նշայ չքնաղ տեսիլ ածեալ ներկարեն։
Մօտ ի դրդեակս յառնեն բազինք Նսորեայ,
Նն աշխարհի յապշեցուցիչ հրաշալեայ։
Քաղաքն ի ներքս փայլէ ձեղուամբ ոսկեզան
Պայնափողոց, եւ կառք ընդ այն ընթանան.
Կանակիտ աղբիւր վիժեալ ի գետակ՝
Յորդախաղաց ոռոգանէ շրջափակ,
Դէպ ի տաճարան ի փախստեան՝ սողոսկի,
Պպա երթայ՝ն ընդ Պնտոքեայ մի խառնի։
Ակ ի կուսէ ուսաւ տիւրն լուսանայ՝
Ոչ ինչ հեռի ալիք խաղան Պրոնդեայ.
Նա անապատ ձրգի ընդ մուտսն անբընակ,
Ուր թափառի անդուլ Ըրաբն յերուզակ։
Պլ ծագկաւէտ յառնեն պարտէզք միջոցին.
Յոր պարարին աչք դիտողաց եւ յագին։
Ռա դեղեցիկ եւ լայն նըստին շահաբեր,
Ուր Թագմորի[51]՝ն ի մէջ Յուրայ[52] զերդ մրեր,
Կացեալ ամբառ եւ մեծագանձ վաճառաց,
Յիւր զարգացումն յաւէտ զալքայս յորդորեաց.
Սակայն աւազ մեծի բախտին անցելոյ,
Ոյր Հագարուն հինին փոխան սուրն որդեայ,
Ըզվհհ տաճարան ի սպառ փըլոյց ի յատակ,
Ի հին փառացն հսկայ լոկ են աւերակք։
Երդ ընդ քաղաքս հարաւ հոչակ ի Հռովմայ
Գալոյ միոյն անդր յիշխանաց վեհագնեայ,
Շոյտ ընդ փողոց լուսաճաճանչ ջահք վառին,
Գրօշք ի վերայ յարկաց բերդից ծածանին.
Խուռն ընթանայ ամբոխն յառաջ ցնծալից,
Նե մեծամեծք ի շուք պճնին հանդիսից։
Ակ յոսկեսայ հեծեալ ի ձի սէգն իշխան,
Գայ անցանէ ընդ կամարաւն յաղթական։

Ըստի անտի փիւնիկ որեարն եւ Լ՝ատին,
Վ՝այլեն հանդարտ վայելչագեղ ըստ կարգին,
Փողս հարկանեն մարդկան ի ցոյց տօնասէր,
Ի պար եւ յերդ ցնծան բոլոր ընդ դիշեր:
Ելլ ընդ ծագելն արեգականն ի բարձանց,
Լ՝ուսազարդեալ ըզդաշտորայս փիւնիկեանց,
Մ՝արկիանոս յաւեր զարձեալս ի տեղիս,
Օ՝մեհեանս ի զարդ կարգէ պճնել արժանիս.
Եւ ի սեղանն ածել ծաղիկ դեզապէզ,
Պարարտ արջառ ի սուրբ հանել ողջակէզ:
Խարձրաւանդակ ընդ ձախ կանգնեալ դըղեկին,
Մ՝ենճակառոյց յառներ տաճար Ըրեգին.
Ազգ եւ ազինք յո՛ւխտ դիմէին անդանօր,
Ողջակիզօք եւ ընծայիւք բիւրաւոր:
Ի՝ր ամբարձեալ մեծատարած ի քարանց,
Որ ընդ իրեարս համբոյր զուգին գեղապանծ.
Ոչ կաւածելի եւ ոչ կրատնած են որմունք,
Ելլ միաձոյլ կարկառք ահեղք հաստատունք,
Ընդ որս ապշեալ միտք մարդկային հիանան,
Որ արուեստի ճարտար հընարք զօրութեան
Ելինպէս ճշդիւ ի մի զուգեաց ամրագոյն,
Մ՝ինչ ոչ լինել հընար ընդ մէջ կրցուածոյն
Ի ներքս երբեք մըտանելոյ դանակին.
Ո՛ր ձեռք ածել կարաց ըզվէմն ահագին:
Օ՛ ի՞նչ ասելն է եւ ըզսեանց Պորընթեան,
Որ ըզդահլիճս յուսոյն կըրեն զերկոսեան.
Ըստի ՚ւ անտի յայն միջոցին միաձեւ,
Լ՝ննեակ ոտիք կան ի միմեանց բացերեւ,
Օ՝րովք յառնէ եւ այլ կարգ սեանց փոքրագոյն.
Ի՝ւր խոյակօք եւ դրուագօք զարդարուն:
Ոյն եւ ի ներքս են սիւնք բազում պարոսեան
Ոմանք արդակք, այլք զերդ ակօս ձեւանան:
Զիոց ցըլոց դլուխք ի նոսին քանդակեալ.
Եւ վունջ ծաղկանց զեղեցկազարդ յերիւրեալ.

Եւ ի կամար գձեղունս ունին բարձրագոյն,
Խազում պատկերք հին դիւցազանց վեհագոյն,
Խորշք երեւին եւ արձանացն ի կայան,
Ընդէն ի ներքս ոճով շինեալք պատուական:
Իսկ Խահաղուն սեղանն յառներ վերնական,
Օ՝ր սիւնազարդ կըճեայ քարինք ամբառնան,
Ի ագուցեալ ոսկւով, ակամբք համօրէն,
Ըստս յարեւն հարեալ խորան լուսեղէն:
Ոյր արուրի դրունք ուղղանկիւն բարձրակայ,
Յենուն կրկին սեանց ութանկեանց ի վերայ.
Եւ զեզերօք շուրջանակի լի քանդակ.
Ի՝ որ պաղոց, է որ որթոյ ի դրուագ.
Պատկերք յղկեալք են զանազան ընդ ճակատ՝
Ի ձեռս առեալք ճիւռ խաղողոյ ոսկեխայտ.
Իսկ ընդ էքնազ ազեղնաձեւ կամարօք
Կայ տարածեալ ի վեր արծուի բաց թեւօք,
Որ զօձապատ մռղիքն ունէր գաւազան,
Եւ ըզծագկանց փունջ վայելուչ ընդ բերան:
Ի տաճարէս էր անցանել դիւրագոյն
Յ՝Արդիտեան ի բագարան գարշելոյն.
Ուր մատչէին զոհքն երնջոց ըսպիտակ,
Եւ քաղցրագոյն քան ըզնեկտար լի բաժակ:
Վ՝ռւրքն անդանօր հանդերձ արկեալ պճղնաւոր,
Ծ՝ոպիւք ի ծայրս ոսկեճանեալ ճամկաւոր՝
Ո՛անապազօր ի սրբազան պաշտօն դիւց
Աբէական ըզխունկ ծըխեն անուշից:
Ընդ բովանդակ յոսկւոյ ըսպասք են զոհին,
Եւ դըրուագօք զարդարեալ սիւնք խորանին.
Ո՛ւոյդ միայն եւ գեղեցիկ պատանեաց,
Ոյն եւ վայել էր փառկասուն դըստերաց.
Մ՝ատուցանել քրմաց ըզզոհս ի նըւէր
Եւ սեղանոյն վառել ճըրագս էր պատուէր:
Ելլ զայդպիսի հրաշակառոյց ըզտաճար
Ո՛ւշտասխտութեամբն ապականէր պիղծ որեար,

Մինչ զայն յետոյ Մեծըն սրբեաց Պօստանդին,
Մարիամու սեղան կանգնեալ մօր կուսին:
Երդ ասա իշխանն հանուր ըղձօն կատարել,
Ընծենեցուն պատուիրեալ զոհս ընծայել:
Ընդ այն հրաման ի դող հարեալ քրիստոսեանց,
Սովորելոց անգութ մահնիլ բռնութեանց՝
Փախստական շատք ի լերինս անկանին,
Ոմանք զօղեալք ի մօտ աւանըս թաքչին:
Բազումք լքեալ ըզհայրենեաց իսկ սահման,
Յամպախաղաց լեառըն դիմեն Լբանան:
Եւ ըզ Անդիպատոս յորդ անձրեւաց անգիտակ,
Եւ ի Թերբէ[53] հարիւրադուռն ամրափակ:
Որպէս երամ հեզ ագաւնեաց կայ յերերը,
Ընդ տեսանել ձախրեալ զարծիւն ընդ եթեր,
Ո՛չ ընդ պարարտ այլ ձարակի դաշտավայր,
Եւ ոչ ընդ մարգս ոտից առնու ըզդադար,
Ելսեմատուեր կէաք ընդ անտառն ամրանան,
Եւ բարձրաթռիչգան ի յարկին ապաստան,
Ոմանք զլերանց ունին փապարս անարեւ.
Եւ հողմն հերձեալ հնչէ թեւոյն ի թեթեւ:
Զքնաղ յայնժամ եւ քաղցր առնէր տեսարան,
Երեւելեան այնր աշխարհի տենչական.
Ի մայրէէան յորդնա անդէն Սանիրայ
Ըզխուղ դիտել ձգնաւորաց մազեղեայ:
Նա յանկալն էր անապատ փարոսին,
Ուր միանձանց բակիղըն առեալ սուրբ կարգին,
Որ ի մարմնի հրեշտակք ցուցան անմարմին.
Երկնաւորաց արժանացեալք պըրսակին:
Ընդ խիտ առ խիտ խորանք հարեալք թեւ ի թեւ,
Ընձեանըւէր մեծի սիրոյն են պարգեւ.
Եւ ձիգն ի ձիգն իսկ ապարանից հոծ թեւակք,
Վրան ըզզօրուն պայծառ փայլեն մեծ բանակ:
Ո՛չ տեղք շողան ոչ ոսկեզօծ տաղաւար,
Եւ առ նոսա երկինք ձրգին գեղապար:

Հանդոյն մայրեաց Լբանանու բազմոստեան,
Երմաւք ծաղկեալք Տեառն ընդ յարկաւ սրբութեան:
Ընդ հանդերձեր պաւղոս ձգնել ի մօտոյ,
Յայրին փակեալ արմաւենի ի ծառոյ.
Որ եկեալ զարդ միանձանց հայրն Ընտովն,
Թաղէր ըզնա ըզքանչելեօք ընդ հողովն.
Եւ ինքն ի մէջ անապատին գազանաց,
Վարեր կենցաղ խոտովք եւ ջուրբ վըտակաց:
Եւ զարդարի տաճարն ի բոյր թարմ ծաղկանց,
Եւ հարիւրեակ կան ի պարարտ գեր եզանց,
Ընդ քրմապետն յարդարէ սուր ըզրանակ,
Ըզխոնկս անոյշ, եւ անապակ ըզըաժակ՝
Եւ պաճուճեալ մատչի զարդուք ի սեղան,
Ընտի հրաւէր ձայնեալ ի լուր սրբազան:
Գալով գայլն հանդիսականք ի տօնին,
Փողոցք հնչեն եւ յարկք ի ձայն մինչ յերկին:
Լակ խուռներամ դիմի ամբոխն ի մեհեան,
Ընդր ի հանդէս նախ մըտանէ Արկիան:
Եւ երկնակրօն վառեալ կրկնեալ ի սրտին,
Ըզխորամուխ յորդոր երկնից հրեշտակին,
Օ՜ա տեսանէ ըզժամանակ իւր մարտի.
Թէեւ անշարժ աստուածապահ կայ յուխտի,
Սանձեալ ըզհեշտ սըրտիանս հոգւոյն հակառակ,
Եւ երբ ըզտանջան ցաւոց յիշէր զբժընդակ.
Եւ ըզպատիժ անդընդային խաւարի,
Յահեղ չարեացն այն սիպարէն զարհուրի:
Երբեւ ըզվէմ բաղնեաւն ալեաց ծուփ ծովուն
Սարսեալ դողայ, այլ կայ յիւր նիստ հաստատուն:
Մինչդեռ այսպէս սաստիկ հոգովք սիրոն յուզիւր,
Հօրն ի դիմաց կին մուտ առ նա ի սընդոյր.
Շ ըզաշատեռ զանձամբն արկեալ բսպիտակ,
Եւ ըզդլխովն ականակուռ շուրջ պըսակ.
Յակինթին ընդ մէջ ձակատուն բոց հատանէր,
Եւ դէս վարսիցն յերկուս ջոկեալ ծածանէր,

Յետոյ կախեալ ծամակալօքն ոսկեղէն.
Վայրն վարէր մարգարտայեռ ըղփողէն,
Ծիրանափայլ յուսոյն ի վայր պատմուճան,
պերճ ձեռագործ օրիորդաց Ալիմնեան:
Ելեալ գունաւոր ղարդուցն հարուստ ի կըշիռ՝
Գեղ բարեձեւ դիմացն յաղթէր լուսալիր,
Եւ զերեսօքն էր վարդ խառնեալ եւ շուշան.
Ասես ըղնա գոգ արշալոյս Ծիրանեան:
Սա ընդ կուսանն այսպէս խօսել ըսկըսաւ:
Ո՞ւ ինչ քոյր իմ նըստիս տրխուր, եւ ի ցաւ
Ըզտիս ծաղկիկ քոյդ անցուսցես մանկութեան,
Օգնեալ ըղքեզ ի պարգեւաց Ստեղական.
Ազէ հայեաց յիմ Ծիրանիս յիմ վէճակ,
Մի՛ անգոներ զայս քեզ առնուլ յօրինակ:
Դիք բարերար զերկիրս եառն ի վայել,
Ի դէպ է լոկ այսըր կենաց միտ դընել.
Եւ ուր տանել չեցեն կարող ուսք մարդկան՝
Ի տարապարտ աշխատ լինել յայն ժամանն.
Վաղ ի հօրէդ տեղեկացայ քոյդ մըտաց,
Եւ ջքալոյդ նորեկ ըզհետ օրինաց.
Սակայն աղջկան որպէս ըղքեզ պանծալոյ
Հ եղեն ամէն յարահետ հայրենեաց:
Ձի՛ իսկ պակաս տունըդ չքնաղ ի գանձուց.
Եւ յապարանաղ ոսկեձեղուն անբաւ խուց.
Օ՛ն դու յայսմիկ արդ արդելեալ ի խոռոչ՝
Կաս անսքաղ յայս խաւարին դիպահոլ:
Ո՛հ, ո՞ւր չքնաղ հալանարանիդ պաճուճանք,
Ո՞ւր ոսկեհուռ վերջաւորին հանդերձանք.
Վանի առոյգք ի համատի պատանեաց,
Պատրաստ ընդ քեզ ըզկապ դընել հարսանեաց:
Ձապա մտաւիր յայդ վայելեա բարութեան,
Եւ մի ապաստ առներ զաղնիւ սրսկական:
Ելեալ փոթի լեցի յառաջ հաշտել քեզ ընդ դիս,
Եւ խունկ ծըխել Ահաղուն փառք աշխարհիս:

Վաղաքս այսօր նորուն դիմէ ի տաճար,
Եւ հայրըդ քո աղատանի ընդ որեար:
Ուստի փութա լըսօղ լինել իմ բանից,
Եւ մի ըղքեզ ի վեհ զբկեր հանդիպից:
Յայնժամ եւ հայրդ ի բարկ զընջեալ ցասմանէն,
Ընկրկեացի յերկնեալ չարեաց անօրէն՝
Ըղքեզ տալոյ անգութ ի ձեռս իշխանին.
Ի այնու հետեւ զնա՞ րդ քեզ վճշաք դիպեացին:
Մի՛ պլ յաղեր դարձ յայդ մըտաց ըստահակ,
Խնայեա ի դեղդ եւ ի սիրուն քո հասակ:
Կինըն այսպէս ողոք բանիւք ի յորդոր,
Փոխել ձգնէր կուսին ըզմիտս աստեւոր:
Ելլ երբ եռես ոչինչ ազդել իւր խօսից
Յանդրդուելն այն սիրտ՝ չքաւ սպառնալից
Ըզդ հօրն առնել փութալ ի գործ պատժական,
Օրուր այնպիսւոյն գութ արկանել հայրական:
Բայց ահ երբեք չանկաւ ի սիրտ Վաւաւեայ,
Որ աղօթիւք զինեալ ի մարտն ապագայ՝
Յամէ ի ժամ մընայր ըզձիւ կատարման,
Ըզխոստացեալն առնուլ պըսակ անվախճան:

ԵՐԳ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ Բ. ԵՐԳՈՑՆ

Դիոսկորոս հայր Վաւվաւեայ մնաւնէ զղուստրն իւր ի ձեռս Մարկիանոսի դատաւորին, որ կացուցեալ առաջի իւր զորոջն Քրիստոսի հարցանէր, եւ նա համարձակութեամբ տայր պատասխանի խոստովանելով զանուն Տեառն Յիսուսի, եւ յանդիմանելով զանաստուած մոլորութիւն կռոցն: Դատաւորն տայ ձաղկել զերանելին գաւազանօք, մինչեւ խորտակեցան ոսկերք նորա, եւ դարձեալ արկանէ ի բանտ: Արգահատանք մնոյն զոհելոյ կռոցն եւ ի դերեւ ելանելն: Աղօթք վկայուհւոյն ի բանտին գիշերային, եւ երեւել նմա Փրկչին եւ զօրացուցանել եւ ողջացուցանել զվէրս մնարմնոյ նորա: Մուտն առ նա Յուլեայ աստուածապաշտ կնոջ եւ իղձ նահատակակից լինելոյ նմա: Դարձեալ հրապոյր Մարկիանոսի, եւ պատասխանի Վաւվաւեայ հանդերձ պատմութեամբն վարուցն եւ տոմին: Ի լուր գերեցկարուեստ նկարագրին՝ Մարկիանոս ի վարանս ձգեալ կոչէ զքրմապետան տաճարին առ ի դիւրագոյնս հաւանեցուցանել զկոյսն ի պաշտօն կռոց: Վէպ զաստուածոցն եւ յորդորանաց քան առ Վաւվաւ:

ԵՐԳ ԵՐԿԵՐՈՐԳ

Ի վախճանի հօրն ընդ լինել յուսահատ,
Օ՛եւթոյ դատերն փոխել ըզմիտան հաստատմատ.
Ըզզրթալըր ելիք ըզսէրն հայրական,
Եւ մոլեգին կազմի մատնել բռնութեան:
Այլ՝ ո՛չ այնպէս մայրըն առնէ բազմամեայ,
Ի սիրան որոյ գեռ կայծ սիրոյն պահեալ կայ:
Խորհի զաղջիկն ի ձեւ մեղմել ընորհալից,
Եւ ի շաւղէն լինել նըմա ուղեկից.
Թէրեւս, ասէ, առ ահին կամ ամօթոյ՝
Նա զի յողոք գորովանաց մայրենւոյ
Յայնըմ պահու հանդիսաւոր աւենին՝
Դիցի հաճեսցի զոհըս զոհել կամովին:
Ընդ հօրն ի գալ հանել ըզկոյան ի խըցէն,
Նա ո՛չ յամէ զկոչէրն լընուլ հեզօրէն:
Իակ մայրն յայնժամ ի գործ դընէ զեւր վաստակ,
Մաքրել զերես դեղնեալ դատերն ի վըտակ:
Վաւվառ ապա զպըճըղնաւորն արկ զեւրեւ
Յոսկեձամուկ ի վերջաւորս ի ստորեւ.
Օ՛ն մի տեսցի մըտեալ ի թռուխ եւ ի սուգ,
Այլ ի մարտին նըման հարսին գեղաշուք:
Ելսու հանդերձ յատպատանիցն հայրական
Ընդ հեթանոս կանանց հանդոյն մարմնական,
Որք արձակեն ըզթուխս նաժիտըս գեղանի,
Կոկեալ վերայ սպիտակափայլ սուդարի,
Եւ ծոպաձեւ սեթեւեթեալ ըզգօտին,
Մերթ ի ծածուկ եւ հոլանի մերթ ունին,
Փայլեալ համակ ի զարդ, 'ւ ի տես յոյժ գեղեցիկ,

Ըզպարեգօտն հանգուռնատիպ խորշաքաղ,
Ընդանդուշ ի կուրծըս ժողովէն զեղեցիկ.
Եւ առ գոգովքն այլազգ քաղէն խորշ գողտրիկ:
Ո՛ւռանատրուփ ճնճղօղ ճեմեալ սեաւ կօշկօք,
Կամ յօնաճօճ աչակաքաւ երեսօք,
Ելլ ըստ զարդուց աստիճանին անվեհեր,
Պարկեշտաբար ընդ մօրն յուղէ անկանէր:
Վաղ Աբեղին մօտ հասանէ ի տաճար,
Ուր վառէին սեղանք ջահիւք բազմավառ,
Ընդ գոգաձեւ յարկք հնչէին, ՚ւ աղաղակ
Շուրջ ընթանայր ընդ հրապարակն ընդարձակ.
Նէր ժողովեալ աւագանին եւ իշխանն,
Եւ դաս քրմաց դիւցակատար պաշտամանն.
Ամբոխ բազում ի շրջակայ քաղաքաց,
Ոչ որ վարդից բոլորիւք, այլք մրգաճենեայ
Պճնեալ ըզգլուխս, եւ ոմանք յերդ ի պարին,
Ցնծան ի ցոյց աշխարհախոսուք հանդիսին:
Պոխակորոս փութով մրտեալ առ իշխան,
Օաղջկանն ինքնին պատմէ ըզգէպն ամենայն.
Ի դիս ՚ւ ի բախտ մեծի կայսերն Հոռոմոց
Նշդմնեցուցեալ ընծա սրտին ի խորոց.
Պէտս վըշտաբ տանջել ըզհետ իւր զաւակ,
Օն մի աստուածք հիքայ լեցին նըշաւակ:
Հռովմայեցին խուժք պար առեալ մանկըտուց՝
Եղ ի գաւիթ, բընիկ խըրճուռնք յառաջոյ.
Ընկեալ գիւրեւ ըզծիրանին գերագոյն՝
Ռաքնին առ գուբս ի բեմ նստի բարձրագոյն:
Նըստաւին եւ հալք ծերակոյտ կարգ ըստ կարգէ,
Պատուեալք սիրով յայն բազմակոյտ ամբոխէ:
Ի գալ Կուսին խուժքըն բանայ շրջափակ,
Հետաքրքիր ընդ նա ձրգին աչք հատակ.
Շուրջ պատանիք ի շըշընջիւն մեղմագոյն
Միմեանց ընդ ունկն հծծեալ խօսին ըզգեղոյն:
Ձեռս Ըրգոս՝ եւ կամ երկիր Ալպրոսեան

Ընդպէս կայտառ եւ վայելուչ կերպարան:
Ի գոյն ոսկւոյ փայլեն գանգուր գեղք հերաց,
Եւ բարեձեւ լըծակցեալ յօնքն իրերաց՝
Շուշանագեղ կան ընդ ճակատ գերդ կամար.
Աչիւնք մեղուական հրաչեայ եւ լուրջ զուգաբար,
Դէմք վարդագեղ, եւ ատամունքն բպիտակ,
Շրթունք կարմիր կաթեն ծորանս անուշակ,
Փողք ուղղաձիգ քան ըզփըշակերս պաղպաջուն,
Եւ կուսական վարդիւք պայծառ կուրծք թաքուն.
Պերճ թագուհւոյ ըզկերպ բերէր գեղաւոր,
Փողփողելով յոսկեշարատուն վերջաւոր.
Ոստաղըւարճ հանգոյն խնձոր գերունակ,
Պայծառազգեաց անմահական ի տեսակ:
Յատուածագիծ սորին ի դէմս հրաշափառ
Ըստուած հեղեալ էր տիպ վըսեմ եւ արդար.
Որ ականեաց աղդէր յաւէտ պատկառանք,
Ոչ ան թէ լկտի սէր Ըստըղկան եւ արփանք.
Նաճկեալ այպէս ի քօղ պարկեշտ բեհեղեայ՝
Վաղ զառաջեաւ դատաւորին անահ գայ:

Պակեաւ մընաց նա յայն շըքոյ երեսաց,
Եւ ընդ տեսիլն բոցանիշ լուրջ աչաց:
Ի ձեռս էառ զղղրքական ըզհրապոյր,
Թնխըել ըզսիրան՝ յայս մեղմ բարբառ եւ համբոյր:
Ո՛վ իմ դստրիկ կանանց ի միջ պատուական,
Ձեն ինչ քեզ պէտք յինէն հարցմանց զանազան.
Ոչ եզ որ փայլես լուսով մրնոյց գերունակ,
Եւ ըզգառին յանձին բերես զօրինակ.
Միայն կամիմ դոյզն ինչ հարցմանբս առ ի քէն՝
Գիտել, թէ զինչ խորհրդածես ինքնօրէն.
Օրհնել արդեօք մեր աստուածոց հայրենեաց,
Եւ հեղաբար կայսեր անսալ պատգամաց,
Եւ վայելել բերկրանս յերկրիս գեղաւոր,
Ընազաւորայ գուստրը ձայնեալ մեծազօր.

Եթէ զկիր յայս քաղցրութեան ի կենաց
Եւ կատամահ լկիր պատժովք տանջանաց.
Ըղհետ երթեալ Գաւկեացւոյն այն մոլոր,
Զո Աստուածոյդ ասեմ տկար եւ անզօր.
Որ մատնեցաւ ի մահ անարգ ի Հրէից,
Մինչ առնէմ յետս կասել յանմահ դիւց,
Եւ մեռելոյն ըզհետ ջոքալ կուրօրէն,
Օ՛ի արդ անկարն զինքըն փրկել ի խաչէն՝
Ըզքեզ ի կեանս արդ պահեսցէ՝ կալցիս յոյս,
Թերկրապատառ լըցեալ բարեօք կենցաղոյս:
Ո՞ր այսպէս Պօղոս առնէ սկիզբն իւր բանից.
Թէեւ, իշխան, պատիւդ ազդէ շնորհալից՝
Զեզ յարգանաց ըղձոյն պատշաճ ընծայել,
Ալ տան իմ կրօնք անտի խոսել անարգել.
Օ՛ի պագանես երկիր կըռոց սընոտեաց,
Ըզձօն կապտեալ Հաստչին միոյն աշխարհաց:
Ո՞ր ի՞նչ, ազէ, այնչափ եղանց բառաչմամբ
Օ՛այս վայր լընուս. եւ զի՞ խնկով ինչեւ յամբ
Կարծես եւ եւս առնել պատիւ մեհենաց
Կեղերջական խեցբեկ երդով գուսանաց:
Ո՛չ ապաքէն այդ կուռք ձարտար ի քանդակ՝
Նո՛ն ձեռագործ հընաքը դիւացն պղտկակ.
Ոչնին բերան բայց յարաժամ անմրռունչ.
Ձառնուն ըզհոտ, թէեւ ունել ունին ունչ.
Նոր երեւին աչօք՝ են զուրկ ի լուսոյն,
Եւ ականջեղք՝ սակայն կարօտք լսելոյն.
Ձեռօք անշարժ, անքայլ ոտիւք ձոխանան,
Ո՛չ ի կոկորդն եւ բարբառոյ մի նշան:
Օ՛ի՞նչ յայդպիսեացդ յուսաս բարիս մընայուն,
Մինչ ո՛չ երբէք կացցեն իւիք հաստատուն.
Օ՛ի հոյակապ դու մեհենիդ ընդ շինուած
Պշուցեալ հայիս, եւ ընդ կամարս ընդ տարած,
Որ ի գեանոյ այնչափ ի վեր ամբառնան.
Ո՛չ, աղաչեմ, զայնս արարին ձեռք մարդկան:

Ալ ևկ յաւէտ հայեաց յաշխարհս այս պայծառ,
Եւ ընդ երկինս յանեալ աստեղըք լուսավառ:
Սա արդարեւ անմահ է գործ Աստուծոյ,
Զոքա պատմողք նորին փառաց են ազդոյ.
Զմա վայել սուրբ ի վերայ խորանաց՝
Օ՛ոհ քաւչարար մատուցանել ընդ մեղաց.
Եւ ոչ հանդոյն քրմացդ հանել ի սեղան
Ըզդեր եղինս այդ ղրօշելոց պղծութեան:
Ալ լուսազգեաց հանուրց Ընքայն երկնաւոր
Ընդ ողջակէզն հաճեալ բերկրի կամաւոր,
Եւ ընդ սիրտ սուրբ բոցով հարեալ եթերի,
Ո՞ան ընդ արիւն եւ քան ընդ սուր ըղդալի:
Ընդ, մի ձգնիր զնս համոզել, ո՛ իշխան,
Օ՛ոհիւք պատուել ըզպընոտիդ աստուածեան.
Օ՛ի ես ինձէն զանձն իմ ունիմ կամակալ,
Ընչն կենդանւոյն զոհ նըւիրել քաւարար՝
Որ զեղականջս էած ի զոյ բովանդակ,
Յորդ ի մարդիկ զեղեալ սիրոյն ըղվըտակ.
Օ՛այս զգեցաւ մահկանացու մեր մարմին,
Որով եւ յանձն ըզնաչն էառ կամովին.
Սակայն զանդունդս այնուիկ պակոյց սրգազգեաց,
Եւ ըզմահուն իշխան ձեռօքն իւր կապեաց:
Ընդ այն փրկիչ չ՛ ոք մեռեալ ապիկար,
Ալ կենդանի, որ կան բարիքն անսպառ՝
Յաւէրժական պարգեւ իւրոց սիրելեաց,
Որք աստ երթան նորին ըզհետ սուրբ շաւղաց:
Ուստի ընդս միայն պաշտեմ յարաժամ,
Նորին ի փառս հեղից զարիւնս ինքնակամ:
Ո՞անք անվեհերք: Եւ բռնաւորն կայ ի յոյզ:
Ընդդէն զինեցդին ցելեալ ըզքօղ մարդելոյզ՝
Աչք հուր ցայտեն, դուիեալ գերկիր ըսպառնայ.
Կոչէ փուքիով ըզպաշտօնեայս իւր գըժնեայ:
Ըզմահ խնդրեաց շամբուշն, ծն տուք ըզհարուած,
Մի այլ գըթայք, թող փրկեսցէ իւրն Աստուած:

Ծառայքն ընդ այս՝ սովեալ գայլոց զերդ վոհմակ,
Վ՚ազս ի վերայ առնուն կուսին ի ձարակ.
Օդրոց մարմինն առնեն բրազով յանխընայ,
Մինչեւ բոլորն յարիւն ներկեալ կարմրանայ:
Ահաբեկ զօրեղ այսքան ժուժի նեղութեան,
Ահաբեկ անահ կուսին անկեղծ դաւանման.
Ոլովք զղջեաց ըզզօրս յարկացն լուսավառ,
Գովեստ նըմին նոր յարմարել եւ անճառ:
Եւ ջախջախեալ փշրեաց զկուռսն առ ոտիւք,
Եւ զնշխարին ընկճեաց ըզհնաս եւ ըզօրք.
Որ շլաբերեալ ի բանս ըզնա տանէր խոր,
Ուր անսքաղ սատեր պահել քանի օր.
Արկին եղեռն ահագին եւ անսովոր,
Խորհեալ այսուիկ գաժան սրտին ի ցընոր.
Կամ դառնագոյն վշտօք տանջել ըզվ՚առվառ,
Կամ առ սիրոյն բռնաբարել հեշտաբար:
Ըստղեին յեանովս յաւէտ ըզնա բորբոքէր,
Ընդհուպեաւ արդիւքն հարեալ կարեվէր.
Ցերակս ածէր ըզնոց, մաշեաւ ի բոցոյն,
Մինչեւ չառնուլ ընդ միտ ըզզոհ սեղանոյն:
Ասյց զի՞նչ բաղինք, զի՞նչ այլ օգուտս նըւիրաց,
Երբ տարփածուն սիրտն կիզու ի վերայ.
Ուր սիրելւոյն յափշտակեալ ի գեղոյն,
Կախ ի գեամն բերէ զյօնան իւր ժժգոյն.
Եւ անկանի հոգով ի ծուխս զանազան,
Եւ բացակայ՝ ըզբացակային յանդիման
Կարծէ դիտել, նա զի խօսել ընդ կուսին.
Ընդզդայեալ սրտիւ յուզէր մղեգին:
Օձրդ եղն ի կողս հարեալ նետիւ չարաչար,
Վ՚ազէ խնդրել ըզգեղն Ադտայ[2] ընդ անտառ
Եւ ըզճըշտօտ խանթէ-փարին դալարուց,
Որ ըզվարսեալ երկաթն ի ժանտ խոցուածոյ
Ձըգեալ ի բաց՝ ողջ վրկեսցէ ըզմարմին,
Ի դառնագառն եկեալ ցաւոց մահաճին:

Ընդ տեսանել տառապելոյ մեր կուսին,
Ըզմօտալուտ վիշտըս պէսպէս՝ զաւակին,
Եւ ընդ լսել զբանսն վըճիտ ըզգժնեայ,
Յուրս զոսկերօքն ողբումէր ընթանայ.
Ալացեալ ի մէջ գընդին՝ ձրչէ խըզելով
Ըզդէմս վարսից, կականալիր իւր ոլբով
Լընու ըզվայրն: Ապա գոչէ, անօրէնք,
Խարձա՞ն գորովն ի ձեր սրտից եւ օրէնք.
Օ՛ր ո՛չ կասիք արդ յարենէ անմեղին.
Եւ ո՛չ խնայէք ի վախկասուն կոյս մարմին.
Իրաւ ըզձեզ պարեւիք ծընան սոսկալի,
Գոյք դիւեցիկք վազերց եղէք կատաղի:
Ո՛չ թէ երինեալ դուք ի մօրէ բարեզգեաց,
Կամ մարդասէր կացեալ ձեզ հայր եւ գըթած.
Մինչ զի երես չառնել պատշաճ օրինաց,
Եւ չահնածել ի գեղանի երեսաց.
Խաբէ լուծէք զաղջկա, եթէ ի ձեզ դութ
Փխենիկք, եւ չիս արկէք ըզձեր հուր զայրոյթ.
Ո՛ր ըզհատոր սրտիս տանիք ըզսիրուն,
Ա՛այր եմ, գորով բառեանցս արկէք կաթնատուն:
Խակ դու դըստրիկ գարձո չիս զաչըդ լուսալըր,
Մի զբան մեր քոյ առներ ապախտ վշտակիր
Խնայեա ի հոգս ի բազմագղի չիմ վաստակ,
Օր ծախեցի այսքան ընդ ամն բովանդակ.
Ո՛հ ծերութեանս հանդիսա պահեալ դու վերջին,
Օ՛ւխ միայնակ լըքեալ թոռնէս առանձին.
Նախամեծար ընտրեալ բանտին ըզնաւար,
Ո՛ւր զապատանս հօրդ ոսկեղէն ի նըկար.
Ո՛հ, չիք ինձ քան զարեւ կենացդ անձկալի,
Ո՛չ դառնագոյն ցաւ քան ըզկիրս իմ սրտի.
Երբ տեսանեմ զուրկ ի բարեաց աստուածոց
Ըզքեզ, զաւակ, բաղնեաց ձօնեալ դիւցազնոց.
Ասպա փութա՛ ի դից տաճար մըտանել,
Եւ զհն ընդ իս մեր Ահաղու ընծայել:

Ասէր ըզծոյն ուղխիւ լընոյր արտասուաց,
Եւ հառաչեալ ձնիւր ի սիրան անձկայրեաց:
Ահ կոյսըն զաչս յիւր մայրն յառեալ փարելի,
Ո՛վ քան զարեւ՝ մայր, ասէ, լինէ սիրելի.
Մի այլ ողբար, եւ թախծալից հառաչեր,
Ուրախարար լինէ ի յերկինից գայ հրաւէր:
Ժարկ է ձայնին կալ հընազանդ երկնային.
Ցամ անմոռաց ի քէն հրաժեշտ գայս վերջին:
Ելսուհետեւ ոչ զիմ տեսից հայրենիս,
Եւ ոչ ըզտուն եւ ըզծանօթ սիրելիս.
Թարեաւ մնասջիք դուք ոսկեզօծ ապարանք,
Եւ անցաւոր երկրիս վայելք եւ հրճուանք.
Կեցջիր յամայր եւ դու մայր իմ բարեկեաց,
Պարձիր եւ տար գայս իմ ողջոյն ընտանեաց.
Լ՚ելի առ ձեզ յանկեղծ սիրոյս գրաւական,
Թողուլ ըզդիս, պաշտել ըզկրօն Վրիստոսեան:
Ելապէս խօսի: Եւ մայրն ապշեալ ի բանէն՝
Դառնայ ի տուն անձկաբեկ ի հրաժեշտէն.
Սակայն անգութ կոչէ անդէն զՎարկիան,
Եւ ընդ նմին ըզհամօրէն ոսոխիան.
Որոց ոդիք ոչ մնան յողջոց շարժեցան,
Եւ ոչ ընդ սիրտ ինչ հեծութիւն ախտական
Գընաց յողորկ կուսին բանից ազգական.
Ելյ վայրենիք ցուրտ քան զվէմ սալացան:
Որպէս սոխակն՝ զոյր ըզձագունս փափկասուն,
Գայ եւ խլէ ձեռըն վայրագ ի բունոյն.
Նղերական ձայնիւ ի յողբ գիշերին
Ընդեալ կայցէ միայնակ եւ տխրագին.
Շուրջանակի յողորմ մրմունջ սրգաւոր,
Լ՚ցեալ ըզժամն եւ զծառաստան վարսաւոր,
Որ մայրն ի մեւս եւ ի ծագել արեւուն
Թախծեալ կոչէր զանուն դստերն իւր սիրուն:
Եւ նոյնհետայն երկփեղկ փակին դրունք բանտին,
Վ՚առաւառ մընայ ի խաւարի առանձինն.

Բայց երկուցեալ յըղձից պետին վաշըճէր,
Ի վեր ըզձեռս համբարձեալ զայս աղօթէր.
Հայր սուրբ, որպէս վշտաց կամ ես նըշաւակ,
Ի փառս անուանդ եւ սուրբ կրօնիս գերուանակ.
Օ՚ժարդ մոլի իշխանն ընդդէմ աղախնոյդ,
Ո՛չ ինչ խորհեալ զարդար վըճիռդ ըզըյոյժ:
Ելյ դու անմահ երկնից բարձանց կառավար,
Ձիք ինչ Ելջոյդ ամենազօր անհրնար.
Լ՚ինձ ինձ թիկունք, յայս փորձանաց զիս զերծո
Ուղղեա զիմ ոահկոր փայլեացդ սուրբ կամք քո:
Դու զիս պահեա որպէս ծաղիկ անթառամ,
Մի ոք քաղել զայն իշխեսցէ անըզգամ:
Լ՚ըսան Եղիվինք աղաչանաց կուսական,
Յանկարծ ահա անդ գիշերայն ի մըթան
Փայլակնացաւ լոյս ի ճառանչ արեւու,
Եւ շողշողայր բանտըն ողջոյն լուսարկու.
Ընդ երեւի փրկիչն եւ շուրջ զուարթնոց պար,
Բանից ըսկիզբն գայս առ կուսանըն արար:
Վոյդ հառաչանք, վ՚առաւառս, շուք կուսանաց,
Ելյար իջուցին զիս յամօռոցս ալքունեաց.
Լ՚եր գօտեպինդ, մի յայդ վշտաց զարհուրիր,
Եւ յիշեսանին այնքան խօսից անյարիր:
Ես ինքն ընդ քեզ վարդիդ անքուն պահապան,
Ես փրկեցից որչափ հողմունք զայրանան:

Ասա ոչ կեղծեաց ըզհետ երթամ պատեսական,
Կամ սուտ ի քնար խառնեմ երգոյս սրբազան.
Ելյ ձշմարիտ գործոց ըզվէպն յերգ առնում,
Ի ցոյց կրօնիս պետպետս փառացն անպատում:
Յետ յորդորման՝ փոյթ ընդ ինքեւ Տէրունեցն
Ըզվ՚առաւառ, ոհ ըզքանչելեաց նորագոյն.
Վ՚էրքն ողջանան, մարմինն գառնայ բարեմոյն,
Կարծես անգէտ այն հարուածոց բազմադոյն:
Փրկիչն այսպէս գարման տարեալ այն ցաւոց,

Պառնայր յերկինս հրաբուն գաւազք երկնայնոց.
Ընտի հրաման առնէ իւրում՝ հրեշտակին,
Հայիւ երբեմն զմբակումն սփոփողին,
Ի նոյն փութալ ըզսիրտ կուսին կազդուրել,
Ընծահարալ սուրբ ճաշակօք պատարել:

Ի փափկութեան տեղւ յԱդեմ յարեւկայ,
Խարձրագոյն քան ըզՈդոզոպէ[3] եւ զՊասա[4],
Ուր զՊեղևան[5] եւ ըզդաշտն Ողևմպեայ[6],
Եւ զձիւնեղէն քան ըզՈվկիաս բարձրակայ.
Ընտ սրբական Հայոց մեծաց վեհ Ասեօք,
Ուր երկնեքանդ մարդապետինք լի ծաղկօք
Եւ ծղօտք հասակաց ընդ դաշտօրայս ծածանին.
Ուր եւ գալուն կայ մշտատեւ հրճուագին:
Ո՛չ գառնահոտ հիւսիս շնչէ, ո՛չ հարաւ,
Ծաղկիք բարձեալք ի թեւս սիւքին խառ ի խառ.
Ռուբեն անոյշ հրճուանս ի դիւր խոնջ սրտից:
Նախաստեղծին անդ էր հանգիստ անձկալից.
Մինչեւ պղծեալ ժուժկալ զորկորն եղկելոյն՝
Ըյն օձաջամբ գառըն պղտոյք մահաթոյն:
Գետ ի միջի զրպարանին հով փափկիկ,
Լայնածաւալ յորդեալ բղխեր գեղեցիկ,
Ի մեծ հատեալ քառեակ առաջս ի թափառ,
Ուրք յայլեւայլ կոյս արշաւեն սրբազարս:
Ընտի Եփրատ[7] խաղայ որպէս ծով յաւէտ,
Ըզաքանազեան երկիր տաճեալ ծաղկաւէտ.
Ըզերդ պարարիչ եղոս դաշտայ Ամմիական,
Երբ ընդ շընիկն անդք պատառին բոցական:
Ընտի Տիգրիս կայմիւք ձեմի քաջարշաւ,
Ընդ եւ Ոսրոս զրկախառնեալ ընդ Կողքեաւ.
Գոհար ականս ի գնացս ալեաց գերունակ
Երկին սուտակ եւ պատուական գահանակ:
Ընտի Երասխ ժանտ կոտորիչ կամրջաց,
Երկայնագոդ ընդ ձորս ընդ թաւս անտառաց

Ընդեալ խաղայ, եւ ողողէ հոսական
Ըզդաստակերտս Հայոց մեծաց այլազան.
Յեռոյ վազիւքն ընդոստուցեալ յորձանուտս,
Կամարակերպ փրփրացեալ՝ սուր ի թօնուտս,
Եհղաղոչ ի լայն թափի ծով կասպեան:
Ընդ առ ափամբք սահուն գետոց Եդեմեան՝
Պարարտ յառնեն դալարագեղ ձիթենիք,
Եւ բարձրուղէշ արմաւենիք եւ բարտիք,
Ընդ նուռն ածեն, խնձորն եւ մուրտք դալարուն,
Մայրք խնկաւէտք, դափնիք, նռիք բարձրաբուն.
Եւ թուղք քաղցունք, ազնիւ կեռաս կարմրախայտ,
Եւ ծանրաբեռն որթոյն խաղող ոսկեգոյտ.
Լուսալի աղանթ անդ շուշանն եւ մանիշակ,
Ոսկեբողբոջ քրքումն, յասմիկն բազմատակ.
Նռիրան, եւ վարդքն ծալ ի ծալ քաղցրահոտ,
Եւ համօրէն ազդ բուսական, կանաչ խոտ.
Ըզմեւս երկայն շուրջանակի տարածեն,
Եւ բազմութիւն ձրիանց ի պարզ լեռ կայտառեն:
Ընդ եւ երինջք ըստեամբք ի կաթ են լիովք,
Եւ դէր ամիկք խեթիկիչ մրցին եղջերօք:
Առիւծն յաւերժ զգըժնեայ ժանիսն անդանօր,
Ի անդն ամիսփեն ըզձիրանուհս գոգաւոր.
Ձիք խայթ օձի, կորատաւոն ոչ կարձին,
Ո՛չ սուսերայց շաչիւն, ոչ գոռ Ըրիսին:
Հոյք երեոց հրոյս փարին հանդարտիկ,
Ինքեւ ըզգառն եւ ըզհամբոյր աղաւնիկ.
Ընդ եւ հաւուց հնչէ պէսպէս գայլայլիկ,
Եւ շուրջ մեղուք ընդ բոյր ծաղկանց ծրղօտիկ.
Թռուցեալք ի ծուծ պէսպէս հիւթոց քաղցրունակ,
Հիւրն ժողովեն մրթերս ծակոտ ի խրշտեակ:
Յանմահական ի սոյն գրբախտ գեղաւոր,
Ամուտ Աերոբն աննիւթին Հոյից լուսաւոր,
Որ ի վայրէն համեղ պտուղս ի ճաշակ,
Եւ ըզհորիսխս մեղու քաղեալ յօշարակ,

Երբեր կուսին ի կերակուր անուշիկ,
Ամենունդ որով երամք հոգւոց երջանիկ
Պաջաղերին յայս ասպարէզ փորձանաց,
Լի թաթաղուն չնորհօք անանց բերկրանաց։
Այսըն ցնծայր զեղմամբ սրտի հոգեւոր,
Ընդ Քրիստոսի ընդ այս պարգեւ ՝ւ ընդ յորդոր,
Եւ զբաւարթնոյն անզուգական ընդ օճան,
Որ յետ ընլոյն՝ դարձաւ լուսոյն ի խորան։
Ընդունել էր տեսանել այժ ազդոյ
Նիւթեալ ի սիրան այս մաքրափայլ աղաւնոյ,
Որ տոչորէր ըղնա սիրով վեսային,
Երբեւ ըղբոյ կայծակնացայտ հրնոյին։

Մինչ այս չքնաղ լաքանչելիք լինէին,
Գայ Յուլիա ընկերակից սուրբ կուսին,
Կին երկիւղած բարեպաշտօն եւ ազնիւ,
Ըղհետ կրթօղ բարեաց գործոց սուրբ սրտիւ.
Որ ընդ լսելն ըզգուր մանիլն ի կապանս,
Վ արանամիտ եռայր ի հոգս ի տանջանս.
Եւ առ սիրոյն ըղձայր կուսին փոխանակ՝
Ի յանձն առնուլ ըզվիշտս ամէն գժնդակ
Եյտուիկ յուսով գըտեալ ըզմեան ի բանտին՝
Ըսկիզբն առնու խօսել ի լուռ գիշերին։
Վոյր սիրելի եւ հարազատ ո ընկեր,
Ընդ ինչ ցաւով մաշես ըզքիս եւ զդիշեր.
Մինէթ Աստուած զանչափ տանջանս հրամայեաց,
Օչ այնչափ մահուընս որդւոց իւրոց սիրելեաց.
Ձէ վերնական կամաց կէին անեղին՝
Ի վեր քան զկար փորձել ըզմարդ հողածին.
Եւ ոչ օրէնք գեղապատշաճ բրնութեան
Դէնեն բեռնիս ի մեր վերայ ծանրական.
Օյդ փափկասուն քոյդ հասակ մի այլ ըղձալ
Հիւծել ի վիշտս եւ ի ցաւս վայրապար.
Թող ես կայից քո փոխանակ ի բանտին,

Եւ յանդիման երեւեցայց իշխանին։
Որում վ առաւս՝ զաչըն ի նա դարձուցեալ,
Պատասխանէ, ոհ մի քոյդ իմ սիրեցեալ.
Օյս անվայել առ իս բարբառ յեղյեղը,
Եւ մի վան իմ սիրտ քո կացցէ ի յերեր.
Ոսկին յառաջ հրաշէկ փորձի ի բովուն,
Եւ հարկանի կռանօք բատէպ շրջըրջուն.
Յառաջ քան զերկին ատոք ցորեանն ի հասկին,
Օրւտ խարբալի ի ժիր ձեռաց մըշակին.
Օյս օրինակ մրատոյն հեծեալ մարդկային
Ընդ կենցաղովս այսր անցաւոր աշխարհին՝
Ջառնու երբեք զանձին հանգիստ կամ պըսակ,
Թէ ոչ փորձի չարչարանաց ի լըծակ։
Մինա դուր զնարդ վայելք այսըր կենցաղըն,
Ջքնաղ ղօղեալ ընդ պատկերօք երեւի.
Սակայն թաքչի յանուշահամն օշարակ
Մահահրաւէր դեղ արբուցիչ անառակ.
Յանըզգաստիցն յետ ըմպելոյն ըզբաժակ
Թառուցեալ փախչի խելթկիչ դեղոյն օրինակ.
Ասյց սեւեռեալ հանգուանատիպ բեւեռին՝
Թոյնըն մընայ գաղանաճաճուկ ի սրտին։
Դարձեալ ասա ոնր հռչակեալ վեհ իշխանք,
Ընդառանի ոնր գերգ սիկնայք փիւնիկեանք.
Ոնր արքայից պատիւն եւ փառքն՝ մեծ ազօր,
Ոչ ապաքէն հողոյն ծածկեալ կան ի խոր.
Ոչ անդ աւազն եւ ոչ կրտսերն է յայտնի,
Լոկ գործք բարիք յառաջ ածելն յաւետնի։
Թէ հասանել կամիս փառաց երկնային,
Ընդուշ վշտաց տանջել պարտիս ըզմարմին.
Եյսպէս Քրիստոս օրինակաւն անվեհեր,
Ըզձեռս եւ զոտս ի խոց սրեալ կարեվեր՝
Ոսոյց տոկալ պէսպէս ցաւոց դառնագին,
Ընդունելոյ զմեան ի վեր անդր յերկին։
Ոսաի մի լար թէ չարչարիմ առժամայն,

Ջօրն աւետեաց ես հասանեմ նոյնհետայն.
Եւ ի ծագել արեգական վարդագոյն՝
Վաղ մերժեսցի խոր աղջամուղջ դիշերոյն:
Ընդ այնպիսի բանից կուսին քաջալեր,
Ըսքանչացեալ Յուլեայ ի միտն՝ համարէր
Ջրեշտակ խօսել անտես լեզուաւ ընդ նըմա,
Խանդաղատեալ անդէն զսիրտն իւր բանայ:
Կոյպ, ապաքէն գերկնից գիտես ըզգաղանիս,
Ըսուաճ ընդ քեզ. ոչ ի վշտաց նըւաղես,
Ըյսուհետեւ եւ ես ցանկամ անարգել
Ալըել ըզնոյն, եւ ոչ ի քէն բաժանել:
Ըսաց. եւ մօտ յահեղ շղթայս սուրբ կուսին,
Խոնարհեցոյց գլուր ըզշրթունս կարմրագին.
Եւ անձկանօք վըսեմ համբոյր սրբասէր՝
Յօղեալ աչաց յորդ արտասուօք իւր կնքեր:
Ընդ երկոցունց դառն արտասուք խառնէին,
Որպէս թացեալ տերեւք վարդին շուշանին.
Ըյն ինչ այգուց հողմն որորէ դող ի դող,
Թափեալ խառնեն բուրիչ հոտովն զանոյշ ցօղ:

Մինչդեռ ապա առնոյր ամբոխն դարձ ի չու,
Տօն կատարեալ ըզգարշելոյն Ահաղոս,
Գայր հասանէր պատգամաբեր յԱփրիկէ,
Ըզգոյժ բերեալ նոր աղմըկին յուզելոյ.
Ընտանեաւն վասըն լըծոյ արքային,
Ոյր փոխանակ զՈրդիանոս ամբարձին:
Ըրքայն յայնժամ էր Թվրակացին Մաքսիմին,
Ընշուք ազգաւ եւ բիրտ բարուք վայրենին.
Որ անդէպ հովիւ գըծուծ նախ եկաց,
Յետոյ ի քաջս հոչակեցաւ ի զօրաց
Ընդ սաստկութեան զօրեղ ուժոյն ահագին,
Եւ յաղթանդամ հսկայաձեւ հասակին:
Յարանց դաւոյն ապա յաթոռ ամբարձաւ,
Եւ պատերազմ խոյոյն երից անիրաւ,

Ընդդէմ ազնիւ բարեկառոյց նախորդին,
Ըզնենգն յուզեալ ընդ մէջ արանց քաղաքին.
Յաւել եւ զնոր կայծակնաթափ հուր յասման,
Ի դասս հովուաց եւ սուրբ հօտին Քրիստոսեան՝
Յաւէտ իրրու իւր թշնամեաց կուսակից,
Մերժող ըզգահն եւ հայրենի ըզձօն դիոց.
Մինչեւ զրդռել այսքան բարուք ըզխուժանն,
Եւ ըզբազում յազնիւ զարմէն Հռոմուլեան:
Եակ մինչ այս բօթ եհաս յականջս իշխանին,
Խորհուրդք անդէն ըզնա կալան մոլեգին:
Յօնք վայրանկեալք, երեսք ժժգոյն շառագնի,
Եւ յորձախոր հոգոց ի ծուխս անկանի.
Ըյնուհետեւ շնջեալ տուխանքն ի սրտէն,
Փոխան զայրոյթ եւ սեւամաղձ յաչորդեն:
Օձերդ ձի տրմուղ ընդ անկուշելն՝ ի բերան
Ընավաժ տանել դանդանաւանդ ծանրաբան,
Արծէ ըզսանձն յաճախակի խածուածով,
Յանդ փրփրերակս ի տապ ի հուր փոնչելով:

Եակ վարդապէտ երբ այդն յերկնից ոսկեհուռ
Լուսովն յառնէր պճնել զերկիր ընդհանուր.
Ջան Մարկիան զկոյն ի բանտէ խաւարին,
Եւ կացուցեալ յանդիման չար տեառնին:
Յահճոտըս կան բազմեալքն համակ անբարբառ,
Ընդ տեսանելն ոդջ ի վերայ չարաչար.
Ոչ նըւաղեալ ի քաղցուէն կամ ծարաւոյն,
Եւ ոչ զեղնեալ խաւարային ի տեղւոյն.
Նա զի դիմօք կայտառ ՚ւ ուրախ ի սրտին,
Պիտեն ի նա ըզգեղ չքնաղ նոր հարսին:
Պատուով իշխանն իւր պահակաց թաքթաքուր՝
Պարծեաց տըւեալ նըմին առ այժ կերակուր.
Ի հուր ջեռնու, եւ մեծաձայն որոտայ,
Ի մռընչմանէն սարսեալ տեղին ի դող կայ:
Ո՛չ ահ այլազգ ունի զնաւասան յանկարծատ,

Երբ գայ ընդ ծով պղտոր անձրեւ ի վերուստ.
Եւ ամպն հարեալ ի դառնահոտ հարաւոյ,
Արաւալ թռչէ ընդ մռնթ օդոյն կուտելոյ.
Ելեք զալեօք բարդեալ բաղխին փրփրադէզ,
Եւ փայլակն երկին ի շանթ բոցակէզ:
Ինքն որոտմամբ գոռայ ահեղ ի ղընդիւն,
Սպանցին պահակք, ձայնեալ ուժգին ի գոչիւն.
Սպանցին մանիչք կայսեր մեծի անուանն,
Կամ այրեացին ի ցուլ հրաշէկ Սիկուլեան[8]:
Կայսն փուխայ պատասխանի նըմին տալ:
Ո՞ր սիրտ անգութ ըզքեզ ղըդէ, բռնակալ,
Ոչ այդ անմեղայ դասուցն ածել չարչարանս,
Գիտեա, ի մռնթ բանտին պնդեալ ի կապանս.
Ո՛չ հայ երբեք ձաշակեցի երկրաւոր,
Եւ ղ'ի վերուստ լինել պարգեւն հոգեւոր.
Եւ յն որ ազգին ընդ անջըդիս հայ ջամբեաց,
Նոյն օձանիւն եւ զիս տաճեալ կազդուրեաց:
Ուստի կասիր արդ յայդ մըտաց կատաղի,
Եւ մի մըխեր ըզձեռս յարիւն անմեղի.
Ոչ արդար օրէնս թէ առնիցես դու կոխան,
Ողբմելի հասանիցէ քեզ վախճան,
Ի վերնական արդարադատ ցասմանէն,
Ի մեծաստաց պատիժ դործոյդ անօրէն:
Շ ընորհ խօսիցն յար ընդ գեղոյն երեսաց,
Ընադորոյն ընդ իշխանին սիրտ ազդեաց.
Որ ցածուցեալ առ նա բեմին ի բարձանց,
Ոանըս ձըդէ քաղցրաբարբառ ողբմանց.
Ուրեմն աստուածք բարիք ըզքէն հոգ կալան.
Եւ քոց վերաց եւսուն ձարտար զոյս դարման:
Մի զայդ կարծեր, Կոյսն յաւելու, դատաւոր,
Ի իմ այլոք ողջացուցիչ զօրաւոր.
Որ քեզ ցուցից թէ արդ են կամք քեզ դիտել,
Միայն ակորժ չիս հաճեացիս ակնարկել:
Արկիանոս զինջեալ լըսել զօրինակ,

Ոչինչ հայրենիքդ, ասէ, որ ձեռ եւ վիճակ.
Ըղձիւք որսալ բանս ի Կուսին բերանոյն,
Կամ յայսն առնել կամ ի տանջել աստուածդոյն:
Վ առվաս ըղձեռս ի կուրծս եդեալ խաչապէս,
Ընդու խօսել ի տիպ համբոյր եւ ի հեզ.
Երբեք ի կարծ մի լինչ լինիր, ո իշխան,
Թէ վասն ունայն եւ կեղակարծ լինչ անուան
Վեղ այժմ յառաջ բերիր ըզտհմին իմ ազնիւ,
Ըզվարս արկեալ փոքր ի շատէ իմ ի թիւ:
Մինչ գեղեցիկ ի դրախտն երկրիս Դամասկոս
Յաջորդք կայսն մեծ արքայիս Սեվեռոս,
Տոհմն իմ յայնժամ էր ոստիկան քաղաքին,
Ի կարդ դասեալ ազատանուոյն արքունին:
Յեաոյ ի գալ Հռովմայեցի իշխանաց,
Հրաժեշտ իմ հաւք ոսկեձեղուն տան յարկաց.
Եւ աստ սիրեն բնակել յաւէտ հանդարտիկ,
Ի շուք հրճուեալք եւ ի պատիւ ոստանիկ:
Ի քաջատոհմ սերեալ ազգէ որերոյն
Դիոսկորոս հայր զիս ծընաւ՝ մեծանուն:
Եւ ծընողացս ես միամօր կամ զաւակ.
Վանկ արդեօք հոգ լինձ տարան եւ վաստակ,
Յայն իմ մատաղ դալարագեղ հասակի,
Ես ի կրթել վարժիւք ուսմամբ բիւրազգի:
Սակայն, աւաղ, դեռաբերթիկ իմ տիոց,
Յոր ի սին վէպս մոլորեցայ սուտ կրօոց,
Եւ յոխտ եղեալ ընդ իմ ծընողս երթայի,
Ես սուտ բագինս մեր հայրենի աշխարհի:
Եւ դարձ ի տուն միշտ առնուի թախծագին.
Յանկ զիս տագնապք եւ տարակոյսք յուզէին.
Մինչ դիտէի զձոն վերթխարի արձանացս,
Որոց եւ կեանքն խոհեր եկաց յանցանացս:
Ոչինչ պատմեցից ըզգից Հռովմիայ Աստղեան,
Ոչհիւք պաշտեալն ի ապաստկաց ձկաձան.
Յերեւելից ակն չքնաղ Դամասկոս,

Ուր գեան Ասկի[10] ձեռվի յոլորտս յորդահոս.
Յահեղ խոխոջս ի քարայրէն հոլովեալ,
Ուղևինահոս գընայ ընդ ժայռս ի թաւալ.
Մինչ լայնասփիւռ հասեալ ի ձորն հեզիկ կայ,
Լիճ գեղեցիկ անդէն գործեալ բիւրեղեայ:
Խաղմաբուրեան պարտէզք անբաւ շուրջ պատեն
Եւ ծառաստանք անդ ծիրանոյ ոսկեղէն:
Սահս երկիր գիրգ եւ պարարտ հեշտական,
Խընակս հանցէ գոգջիր փափուկս իւր ընդման.
Որով արբեալ ի չար արբուճն իւրոց գից,
Զօն հարկանէր դիւամոլոր զաղզաղից:
Ո՛հ զամօթի ես հարկանիմ եւ տոկամ,
Վանիցս յիշեմ զամբոխս ոճնին անըզգամ.
Որ ի մեհեան վարդիւք շողեալ վառ ի վառ,
Ի աստղաճաճանչ ջահիւք պճնեալն եւ պայծառ,
Օքմարդ լկտի աղջկունք ընդ լերբ մանկտւոյն
Ծաղկազարդեալք գային պաղշոտք ի պարտն.
Եւ շուրջ գոռանք ի ձայն սրընգաց եւ թմբկաց,
Վ էպ ծափահար ըզդից երգեն տափանաց:
Սակայն այլազգ տեսիլ աչաց հանդիպէր,
Խաչեալ ընդ դաշտն արեւելեան բարեբեր,
Ուստի գայի ընդ ուղիղ եւ լայն ուղին,
Կացեալ յակճիռս այն Պաւզսեան[11] տաճարին.
Ուր քրիստոնեայք յուխտ դիմէին խնճական,
Լուրջք եւ պատկառք այն անարիւն տուրբ զննման:
Ձէր անդ ձենձեր կամ աղաղակ խառնաղանջ,
Այլ համայնից եռանդ, նախանձ էր ի լանջ.
Մրմունջն հանդարտ հնչեր դաշնակ ասղմոսք,
Ընդ գոգաձեւ լուսաբորբոք կամարօք:
Էր գի ՚ւ աստի ի լեառն անցեալ Լիբանան,
Ձնդոնիսի երթալ փութամ գերեզման.
Ուր վառ ի գէն կայր քանդակեալ այր ի բուն,
Ընդդէմ ահեղ արիւնախանձ առիւծուն.
Էր եւ յայլ ծիղ մահ աղեխարշ որսորդին,

Եւ կին նստեալ առ նա դիմօք ցաւագին.
Խոլոր կեղծիք մահահրաւէր ի պաշոն,
Պըղերդ ղրգիւք զախտս հանել պիղծ ի ձօն:
Երդ իմ ոսկերք ըզդողանի հարկանին,
Երբ յուշ աճեմ զայն եղեռնս զազրագին
Օղր գան առնէր ցանկասիրաց անօրէն:
Ո՛վ ինչ հեռի դիցանըւէր ի շիրմէն
Ընդ ՀՈՒփեկայ[12] բարձրակառոյց մեհենին,
Ուր մանկամարդք ջայլեալ զաղէան ոզբագին.
Յամարանոյն ի ջերմաջերմ առընչեան,
Պոզորիկ ի ձայն զրգիռ տային հեշտութեան:
Օր քան զօր յիս ասաի վարանք յառնէին,
Յաղագս այսքան անբաւ չարեաց դից ազգին.
Ձէր իմ հանգիստ յայս դըժընդակ վիճակէս,
Օղք խնդրէի ինձ առաջնորդ յասպարէզ:
Ընդ այն աւուրս յանկարծ ի մեր ի սահման,
Լամբաւ հնչեաց Որոգինեայ գալատեան.
Որոյ անունն ելից զաշխարհս ամենայն.
Բանքն իւր առատ յորդ անձրեւի են նըման,
Որ ուռճացարդ պաղաբերեն լեռնէ,
Օղիան յօժար իւրաքանչիւր լըսողի:
Երիասարդ եւ էր իսկ քաջ նահատակ,
Խաղմնեզուեան գըրոց սրբոց յոյժ տեղեակ:
Լրաւէր առ նոյն գաղտ ի ծնողացս իմ կարգամ,
Օ՛ իմ փարատել մըտաց ըզմէզն տարտամ:

Ո՛վ ինչ յաւեաց այն վարդապետ վեհագոյն,
Գալ զիս կրթել ի բան կենաց գերագոյն:
Ըստուաճ, ասէր, ո՛ ի Քրիստոս իմ ղբսարիկ,
Լընու զամէնն, դարման տանի մեղ քաղցրիկ.
Երդ նա ըզքեզ առ իւր կոչէ անարգել,
Լուր դու ձայնին, քաջ լեր ըզընորհն ընդունել.
Եհա այսօր օր փրկութեանդ անմեկին,
Եյս ժամ պատեհ յաղթել կարեաց քոյդ անձին.

Եւ՛կ դու ուրեմն հաշտ ունկընդիր ի սկզբան,
Ուրեղ պարզեցից ըղմեր հաւատ աստուածեան:
Դու որ ցանկաս յուղիղ դընալ պողոտայ,
Օգտս ամրապինդ կալցես ըղկրօն գերակայ.
Առանց ուղիղ այս ճշմարիտ դաւանման
Ձնիք յոյս բընաւ եւ ոչ հընար փրկութեան:
Օ՜մբիծ հաւատս սուրբ երկնային հաստատուն,
Կաթողիկէ Եկեղեցի մայր սիրուն,
Ելոյսս դընէ մեր առաջի բացերեւ.
Օ՜ննեալ ընդդէմ ի մոլար՝ ճակտիդ ի դերեւ:
Մի է Աստուած մեր անքանակ անսահման,
Ոչըը գոյից հաստիչ անբաւ անիշխան.
Երիք անձինք, եւ մի բնութիւն անբաժին.
Ելոյսս Գովիք սուրբք զԵրրորդութիւն դաւանին:
Հայրն է անճին, Որդին ծընեալ ի Հօրէ,
Հոգին յերկուց բղխումն անհատ ելանէ.
Դու մի կարծեր երիս Աստուածս այլազգին,
Եւ մի յերիս միասնական միաբուն:
Ե՛ս քեզ ի ցոյց զարեւդ ի լոյս եւ ի ջեր
Գան զանազանք, եւ են միակ ի պատկեր.
Նոյնպէս աղբիւրն ի ջինջ բղխեալ աւազան,
Եւ ի սոյունց վըտակ հոսեալ գեղազան.
Օրս աներկբայ տարբեր դիցես յիրերաց,
Եւ մի եւ նոյն են ջուր պայծառ յորդագնաց:
Ապա յորժամ հաստեաց ըզմարդն հողածին,
Ինչան կացոյց եւ սէր ծովուն եւ երկրին,
Ընդ ըզվայր փոխանն դասուց հրեշտակաց,
Որք առ հեռանն ի բանտ արկան տանջանաց.
Եւ ըզդրախտին ծառս նախահօր՝ մըրգաբեր,
Բայց ի միոյն ծառոյն ասէր մի ուտեր:
Ընդամ խաբեալ յօձին բանից նենդական,
Ընդ ըզհրապոյր հէք կողածնին ցանկութեան:
Յայնժամ Աստուած ի թուխս ամպոց որոտաց,
Օ՜ահեղ վըճիռն ի սպառ մահուան սահմանեաց.

Ելոպէս հատնեալ երկնից դըրունք փակեցան,
Եւ ցաւք մարդկան յաջորդեցին ի կործան:
Բայց եւ այսու ողորմեցաւ մեզ Աստուած.
Վաւիչ ողջոյն ծանրը պարտուց մեր մեղաց՝
Օ՜ւրն առաքեաց այսը զՈրդին սիրական,
Որ ի կուսէն Հոգւով ծընաւ ընորհական.
Եւ ըզդեցաւ ըզմարդկեղէնն ըզմարմին,
Ո՛չ առ աչօք ընդ փող անցեալ մօր կուսին:
Վրիստոս Աստուած է եւ իսկ մարդ աներկբայ,
Երկուս ասել ուղիղ մըտաց ընդդէմ կայ.
Մի է առ մեզ Ընձըն Բանին միշտական՝
Յորում բնութիւնք ոչինչ երբեք շփոթ կան:
Ել յանապատում միաւորին ի տիպար,
Որպէս հոգին կայ ի մարմին տիրաբար.
Որ զայս կալցէ ուղիղ շաւիղ հաւատոց,
Նա ցամաքէ զամէն հոսանս հերձուածոց:
Ժամ աստանօր զնոյց կըցել թէլ բանից,
Պարզացելոյն ի ցոյց ճառից եւ հրաշից.
Որ առանձինն յետ կալոյ զամն երեսուն,
Երկոտասան առ իւր ընտրեաց այր համբուն.
Լինել ի քիրան եւ ի վաստակ միաբան,
Հանդիսաւեսք գործոցն իւրոց կենսական:
Ել աստ ոճով պատմել զամէնն է անկար,
Տըկար են լանջքս զայս ծով չափել լայնատարը.
Բայց եւ անցից ըզդոյզն ածեալ ի շատէն,
Որք առաջի սրտիդ գըծեալ ի պատճէն:
Օծեալ Փրկիչն, հանուրց անուն կաթողին,
Հրաշիւքն անթիւ ըզընաւ եղեց Պաղեստին:
Ընդ կոյրք կայրն նորոգ տեսլեամբ հրճուագին,
Կաղք համարձակ ոտն յոտանէ փոխէին.
Խուլք ի ըուր գան, համերք խօսին անսայթաք,
Եւ յարուցեալ մեռեալք ի ձայն կենսունակ:
Ռեթանիա արմաւենեաց գեղաւոր
Վըկայ է տէրն ըզքանչելեացս ահաւոր.

Զոր անկենդան արեւն եռեաս մուրթ յանձաւ՝
Լոկ ձայն ազդեաց ողջ դիմեցոյց քաջարշաւ։
Ընդից քաղել եւ զոր ուսոյց դէպուդէպ,
Կենաց ի պէաս հանդերձելոյն անվըրէպ։
Զինք ասա, ասէր, մեզ ինչ տեղի սեպհական,
Յերկնից միայն կալցուք դէտակն ի կայան.
Ասա վիշաք եւ ցաւք եւ ծուխք հոգոց անդադար,
Ընդ սուգն անհետ, լանգան հոգիք ցանգ ի պար.
Ողջոյն վայելք աստ անցաւոր ՚ւ անկայուն,
Ընդ աեւական է եւ հանդիսան հաստատուն։
Մի երկնչիք, կրկնէր, յահեղ առիւծուց,
Կամ յամեհի անգուրթ վագերց եւ ընձուց.
Թէ յիմ անուն դիմիք ի մնրա դիմադրաւ,
Յաճնուն վայրագք, լեզուն ըզվերագ ձեր՝ լեզուաւ։
Դարձեալ առ Հայն ուսոյց ըզկերպ աղօթից,
Զոր քեզ յանձնեմ, քոյր իմ, ասել յուսալից։
Հայր մեր՝ որ կաս յաստեղաձեմ ի խորան,
Սուրբ հնչեսցին անուանդ եւ փառքդ անխափան.
Գահն եկեսցէ արքայութեանդ անձկալի,
Կամք քո որպէս աստ՝ նոյն յերկինս յարդելի։
Հանապազորդ տուր մեզ ըզհաց պարարուն,
Եւ հաձեսցիս թողուլ ըզմեր մեզս անհուն։
Իակ ընդ ներել մեր թշնամեաց ժանտական,
Մեզ տաս ըզցոյց քոյդ մեծամեծ արութեան.
Զի երեսաց այն ոսոխին ապիրատ,
Ընկենքեան պրծեալ ելցուք անպարտ։
Գեռ եւս պահեա ի փորձութեանց ղըժոխոց,
Եւ կարեվէր լիր մահառիթ խոցուածոց։
Քոյ ըզքեզ մաղթեմք, ով Հայր բարերար,
Առ ժառանգել զերկնից բարիոք անապատ,
Գու արժանի հնորհացդ արա սրբարար։
Եւ արդ, ով Տէր մեր եւ արքայ մեծափառ,
Փրկեա ըզմեզ գու ի վշտաց չարաշուք,
Զի գոհ սրտիւ քեզ օրհնութիւն միշտ հանցուք։

Նոյնպէս յաւել խօսել զըրէնս ահագին,
Յորում արդարքն ի վարձ առցեն ըզդալինին.
Իակ մեղսասէրք ըզվիհն յաւէրժ խաւարին։
Ես սարսափիմ յորժամ յիշեմ զոր վերջին.
Զի ընդ կենօքըս միշտ հեծեմ վշտաշատ,
Եւ ընդ մարմնոյս յաձախ խայթիւ ապիրատ։
Այլ առաջի Փրկչիս անկեալ ի դետին,
Հայցեմ լըսել աղաչանաց Մօր կուսին,
Պահել խաղաղ զիս իւր բանին հաւատով,
Եւ դասակցել յաջակողմեանն իժողով։
Մի զանց առներ եւ դու յիշել ըզվախճան,
Ոչինչ աղտով նսեմասցիս յաւիտեան։
Իակ թէ զոսկի ոգւոյդ շլացեալ այլազգին
Տեսցես յաղտս ընորհաց ի քէն մեկնելոյն,
Մի մրսանել երբէք թողցես արեւուն
Ի վերայ ծանր քոց յանցանաց, ո սիրուն.
Այլ երթ ձեպով Սելովամայ դու յաղբիւր՝
Ընդ լուսոցիս, եւ ոչ անկցիս այլ յեղտիւր,
Շ նորհօքն արեամբ Գառին զենլոյ ի սեղան,
Յեա սփռելոյ աջոյն ըզքեւ Պետական։
Երդ է ի դէպ ի կարգ դառնալ առաջին,
Եւ տէրունեան վերջ տալ սիրոյ հանդիսին։
Գալով դայր այն վերջին դիշեր օրհասի,
Յորում Յուդաս համբոյր արեալ Քրիստոսի՝
Եկաց առիթ ցաւոց եւ բիւր նեղութեանց,
Զոր կըրեաց Տէրն յապականաւոր Սաղմանից։
Յեաոյ ի փայտ խաչին կնքեաց ըզհոգին,
Եւ թաղեցաւ ի վիմափոր կոյս շիրմին.
Ընտի յերրորդն ի լոյս յարեաւ փառաւոր,
Յանլոյս բանտէն ըզՀարս հանեալ նախաւոր։
Ի սքանչելի ձշմարիտ ձառս հաւատոյ՝
Յաւել դասուց ըզվըկայից եւ սրբոց
Ուղղել առ իս զարիական օրինակ,
Զոր յորդորել ի նոյն շաւիղ անապատ.

Հանդոյն նոցին տոկալ վշտաց եւ մահու,
Կալ յանմահին փառաց յաւէրժ օրհնելոցու։
Ապա բանիցն ի կնիք դըներ Աւազան,
Որով ըզլիծս իմ լըւացիլ նախնական։

Ես ոչ կասիմ լըսել ձայնին հայրական,
Ո՛վ մեծ խնդիս, այս ինձ սկիզբն փըրկութեան.
Ելոնէն ի գլուխս հեղոյր բանիւք սուրբ վըտակ,
Տէրն ի վերուստ լըւաց զիմ տիզմ սեւորակ։
Եւ յայնմ օրէ փրկչիս հալեալ ես ի սէր,
Հշուշան ամբիծ ըզկուսութեանս տամ նըւէր.
Տամ եւ հրաժեշտ վարդապետին երեսաց,
Բիւր դոհութեամբ պահել ըզբանն անմոռաց։

Այլ համամիտ չէր իմ հայր այս խորհըրդեան,
Տալ զիս կամէր առըն Ջահիւքն Հիմենեան.
Ուստի ի կողմն իւրոց յարկացն ընդարձակ,
Ինձ բարձրագոյն ի ձահ շինեաց աշտարակ.
Ուր էր եղեալ զիս ի պահեստ միայնիկ,
Հչ մի առոյգք չիս տարփասցին պատանիք։
Մինչ չեւ հասեալ իմ ի հասակ վայելուչ,
Նա զոք ածէ ինձ համառօտ ընկալուչ։
Այլ վերացեալ իմ միաք առ Տէրն Երարիչ,
Յայն մեծատան՝ վեհականաց ցանգ ծընիչ՝
Պարապէի չիմաստ բանից սուրբ Գըրոց,
Եւ ի խոկալ ըստէպ զուղիղ հաւատոց։
Ընդ յաղթեցն եռանդք ի սիրտս արծարծին,
Հս պատասխանել ընդդէմ լարից թիւր դիւին.
Ընդ բացակայ ի վըդովմանց աշխարհին,
Միշտ տենչայն հաճել երկնից փեսային.
Զան թէ զնմոյ պայծառ ծաղկի կուսութեան
Պղծել ըզծովք ընդդէմ ուխտիս սրբազան։
Մինչդեռ յայս միտս դեգերէի յուսալից,
Յանկարծօրէն եղեալ եկաց Հայրն առ իս՝

Ընտրեսցին զնս յորդորել հարսանեաց,
Ընդ որ հոգւոց հանեմ պիմօք ախտանաց.
Մի հայր աշխատ լինիր, ասեմ, վայրապար,
Եւ մի զըկեր զնս յայս կենաց քաղցրարար։
Ըստուց յայնժամ եւ առանձինն եթող զնս,
Եւ բաղանիս շինել սատեր ընդ հիւսիս.
Երկու միայն լուսարանօք յանկաւոր,
Ի ծանապարհ ատա երթայր հեռաւոր։
Յաւուր միում իմն դիտել ըզշինուած,
Երիս դընել տամ պատուհանս բաղանեաց.
Դարձեալ մըտեալ ի մարմարեայ յատազան,
Ատամբ ըզհաչ մեր նըկարեմ փրկչական.
Ո՛չխակ կասիմ ըզկուռան յերկիր կործանել,
Հրս յատարանն հայր իմ սովոր էր պաշտել։
Որ ի դարձին՝ երես եղոյց ինձ ցասման,
Ընդ ինչ, ասէր, երեք կարգես պատուհան։
Այդ լոյս, ասեմ, է գործ լուսոյն ճշմարտի,
Երրեակ Երին ի քրիստոսեանցս լոկ պաշտի.
Թէեւ անճառ միոյ լուսոյն եւ երրեակ
Ի այս փոքրիկ եւ ընդ աղօտ օրինակ։
Ընդ այս ըզսուրն հան ցասուցեալ յաղերսոյ,
Ոա հատանել ըզքաղցր արեւս յիմ աչաց.
Ոայց առ Աստուած ձօնեմ աղօթս ի սրտին,
Եւ նոյնժամայն անդ պատառեալ մեծ վիմին.
Ո՛հ մեծ հրաշեցս, անցի լերինն ի հանդէպ,
Ո՛չ մի կըրեալ ի հարուածոյն երաշխէպ։
Այլ թէ հայրս իմ յետ հրաշեցս ետ ընդ ետ
Զայր նա ի զեղջ, եւ ոչ պընդէր իմ ըզհետ։
Եւ ի ցուցեալ տեղւոջ միում ի հովուաց
Հս ըմբռնեալ զնմոյ ունէր ըզհերաց.
Եւ զառ ի վայր լերին անարդ ձիպ քարշէր,
Յետոյ ի տունն արգելեալ քեզ վաղ մատնէր։
Ահա ուրեմն, իշխան, լուար զնմ կենցաղ,
Ոոլորովին յայս սին կենաց անզբաղ.

Ծանեալ նաեւ ըզբրժշկիս դու ըզդով,
Եւ զնմ գկամն ի պատրանացդ անվըդով։
Արանի իշխանն մըտօք ծըփեալ ալեւտանջ,
Ընդէր ըզկեցն խանձել ի հուր եւ ի տանջ.
Կամ համոզել բանիւք ողջք բարեզգեաց,
Ընոյշ ծըխել խունկ դիւցական մեհենաց։
Մինչ յայս կրկին խորհուրդ վաթսաը վարանիւր,
Ուրուքն ի լանջ ի բազմելոցն խեղաթիւր
Նմուտ այս չար խոր անդնդոց խաւարին,
Դրդեալ լարել թակարդ գլըխան սուրբ կուսին։
Ընդէր, ասէր, Հռովմայեցի ոմ իշխան,
Կամք մեք յակձիռս երեւելի յայս ատեան.
Կախեալ ի լուր ըզհէք աղջկան բերանոց,
Մինչ ախմաբին ճոռոմ իւր բանքն են յարգոց.
Մեք իսկ արդեամբք եմք կիրթ շարժել ըզսուսեր,
Եւ արտաքին վարժ օրինաց անվեհեր,
Բայց այդպիսեաց է արդ տեղիս անյարիր.
Ի ամենեցուն չեն նոյն հընաւքք անկ ի կիր.
Հապա ի մէջ արձանացի քրմապետ,
Տեղեակ վիպաց եւ դից գործոց շահաւէտ.
Թող կարկեացէ զաղջկան բերան չարաթոյն,
Տալով ծըխել խունկըս կըռոց սեղանոյն.
Օր թէ մերժել յանդգնեացի անօրէն,
Յայնժամ ի մահ նա գատեսցի առ ի քէն։
Հաւանեցաւ այսըմ իշխանն խորհրդեան.
Վաղ առաքէ առ քրմապետըն հրաման։
Սա ամբարձեալ յայդ պատիւ ի տից արբուն,
Ընդ սէր դենդին յոր երեւէր եռանդուն.
Յաւել լեզու պերճ եւ ազդոյ ի հրապոյր,
Բարուքն հանդերձ քաղցրատեսիլ եւ համբոյր,
Եվ յեղյեղուկ էր ի միտս մեծ եւ կեղծիոյ,
Հարատար ի դաւ եւ հընարող պարտաւից,
Օր ի գովեստ գոգ յօրինէր սեթեւեթ,
Բայց մահագոյժ են քըստութիւնք իւր եւեթ։

Սորին նըստեալ ծերակուտին առընթեր,
Օրաչըս գրաւեալ զամենեցուն յինքն ունէր։
Օրայս անդստին ըսկիզբն առնոյր բարբառոյն,
Եւ առժամայն ողջոյն լըռեալ ժողովոյն,
Յակձիռըս կայր ունկըն գընել հեշտաբար
Եվամ անճոռնի խմաստակիս լեզուագար։
Թէեւ, իշխան, առեր քան զոյժ իմ մըտաց՝
Բան արկանել արժանաւոր դից մեծաց.
Բայց զնս նախանձն աստուածոյնոց ի գրգիռ՝
Ընդշմարիտն յայտնել լինի թելադիր.
Նա կալ պաշտպան խնդրոյն վըսեմ երկնաճնաց,
Ընդդէմ ժըպիրհ ըզմեր պաշտօն նախատեաց։
Մեծն Ըրամազդ անուն յաւէրժ վեհափառ,
Տիեզերաց ի գահ բազմեալ բարձրաճայր՝
Վարէ ըզհողմս, զՎվկիանոսն ընդարձակ,
Եւ ըզնոր վիհ Տարտարոսին գըժընդակ։
Ընդ զամէնն, կայ յամենայն միջամուխ,
Եւ առաքէ յերկիր զանձրեւ յորդաբուղխ.
Ինքըն զաստեղս ուղղէ ըզծիր ընդ եթեր,
Ոչ զատ լիւսիմ ՚սկայն գընայ լուսաբեր։
Եւ զզնե եւ այլք ի նոյն վայելս հրըճուեսցին,
Ընդ իւր սիրոյն համատարած յայս բաժին՝
Զքնաղ որդիս ի միջ ծընաւ աստեղաց,
Տանել խընամեւ հոգ կարեաց մահացուաց։
Եդպէս յառնէ Պողլաս ՚ե Ըստղիկ վեհազանց,
Եդպէս Երէս, եւ զեղեցիկ հոյլ թոռանց։
Սոցա այնքան ցուցեալ արդեանցն ի պատիւ,
Արդիկ տաճարս կանգնել սովոր են անթիւ,
Ի նըւիրել գեթ ըզտարակս բազնեաց դից,
Առատ առատ ճոխ պարգեւօք իւր ընչից։
Եսաի Դաբերն համբաւատենչ Ալփեոս,
Եւ առ պատգամն պատրաստական պերճ Պելոս.
Լերեսական իսկ Ըմմոնի մեծ մեհեան,
Եւ բիւր սիրեալք տաճարք յերկիր ամենայն.

Օ՛ք՛նէ ասացից ըզԼահաղէս բարերար,
Տէր աշխարհիս եւ փառք ազգաց վեհափառ։
Օ՛ք՛նէ զԱստուածեայ ըզտիկնոջէն ի Սիդոն,
Ոյր պատկերին փաղփուն յաճախ կան ի ձօն։
Ասյց որք առ կուռսդ ապերասան գըտանին,
Ընջնջելի գործեն եղեռն անհնարին.
Օ՛ն ըզժըպիրհ եւ ըզպիղծ ձեռս դիք աստեն,
Եւ հարուածով բազմապիսի հարկանեն։
Դիոս շանթիւք հար ըզհսկայս սատակոծ,
Օ՛ն ժըտէին բանալ յերկինս ուղի հոծ,
ԸզԱզմոնէ [13] ի ձայն պղընձի առեղծին,
Ըզշանթ կեղծող եւ ըզբոմբիւնս ահագին.
Ըմենական հայր Թանձրատանճ անդ յամպոց
Պայծակնահար ընկէց ի խորս անդնդոց։
Ընդ կայ եւ գլոհն այն Ղապլթայց [14] անատհմիկ,
Եւ Ինքսին անուռց ի բուն ընկեցիկ։
Օ՛ք՛ եւս ի յուշ աճից որչափ անօրէն
Կայ բանտարգել վակեալ ի խոր վերապէն։
Ո՛հ Թէ ինձ բիւր տայի լեզու եւ բերան,
Կամ երկաթի հագագ եւ ձայն ազդական.
Ձիք ինձ հընար զաղգըս պատժոց լի պատմել,
Օ՛ր դիք աճին ապըստամբացն անընդել։
Ուրեմն, աղջիկ, զերկնեալ ցնորագ ի բաց Թող,
Մեր յաստուածոց երկիր եւ կաց յահի դող.
Յօժարակամ սրտիւ ընկալ զայս մեր բան,
Եւ ըզքաջաց առցես գովեստ յաւիտեան։
Օ՛արմըդ շընքեղ ի սէր հարեալ է կըռոց,
Ըզհետ նորին առ ի՛նչ չերթաս արդ հետոց.
Օ՛ն ինձ ասա ի Վրիատոսէդ զի՛նչ յուսաս,
Օ՛ն այդպէս ջերմ ըզնըտանէ կախեալ կաս։
Ընդ աշխարհ ընդդէմ զինի համօրէն,
Վաղ ծով վերկրէ ի քրիստոնեայ արենէն.
Վաղ կարմրագոյն իսկ ներկանի մեր երկիր,
Յամէն կողմանց ազգդ հալածի տարագիր.

Ուսաի դու որ արդ երեւիս հանճարեղ,
Եւ ցանկալի ըզքեզ առնես պերճ ի գեղ,
Ի՞ր միայնակ [15] կինըդ տըկար եւ սայթաք
Մեծի կայսերս եղեես կամաց հակառակ։
Օ՛ն մաշեացես զաւուրըս քո ախրական,
Եւ ի ձօնից եւ ծընընդոց Աստըղական՝
Ընփորձ մնայցես ի հասակիդ ծաղկեալ տի.
Մինչ դեռ ի՞ղձ եւս է քեզ կալ ի բանտի՝
Եւ չարաչար անարգանօք մեռանել,
Եւ ընդ համեղ հրաւիրանացն հրաժարել։
Ո՛ւ ի համ

ԵՐԳ ԵՐԲՈՐԴ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ԵՐԳՈՑՆ

Սքանչելի պատասխանի վաւաւառեայ առ քրմապետն, եւ մերժելն զյորդորն նորին եւ զիշխանին, որ ցասուցեալ հրամայէ այրել հրով զկողս նորա եւ զթիկունս, եւ զգլուխն հարկանել ուռամբ, եւ սուսերաւ հատանել եւս զառինսն: Նոյն օրինակ տանջանաւք Ցուլեայ՝ հարչարակցին կուսին եւ ժուժկալելն: Նորհուրդ քրմապետին մերկ շրջեցուցանել զՎաւաւառ ի հրապարակս քաղաքին եւ ի սահմանս նորա, եթէ ոչ կռոցն Բահադու երկիր պագցէ:

ԵՐԳ ԵՐԵՔՈՒԵԳ

Վաւաւառ անշարժ ի միտս իւր՝ հաստատուն
Օչերգ աշտարակ ի վէմ յեցեալ պնդագոյն,
Ընդ որ ի զուր ահեղ մրընչիկք փոթորկին,
Եւ յորձանուտս շուրջ զեւք խաղան մրրկին:
Սովին բանիւք ըզլուռս առեան լուծանել.
Թէ էր հընար, ասէ, առ ձեր ականէ՝
Յիմ փոխելոյ յառաջագոյն մտածմանց,
Վրմապետիդ այդ բանքն արդեօք յորդորմանց
Ուժգինս ազդել ի խոր սրտիս բառէին՝
Ընդէն պատկառ կալոյ մեծի հրամանին.
Այլ թէ կամ ցարդ ես ի հաւատս անխոտոր,
Ընբաւ շընորհ է բարուքեան երկնաւոր.
Որ ինձ երբեք ոչ դադարի յօգնելոյն,
Օհնեւ սիրեալ ըզհովանի սուրբ աջոյն.
Վասն այսորիկ զանբիծ ըզկրօնս, ո իշխան,
Մինչեւ ցյրման ես պահեցից անսասան:
Թող խառնեսցէ պադոս ի մեծ գետն Եփրատ
Օւխր անդադար հոսեալ ըզջուրս յորդառատ.
Թող Թաւիեսցի եւ լայն Որոնդն[1] ի Տիբեր,
Ի Յորդանան գետըն Նեղոս բազմաբեր.
Կամ վախատեայ անկցի Ալաս[2] ի Տաւրոս[3],
Եւ վեհն Երմոն յանտառախիտ Աղեմպոս.
Վան Թէ մեկնել ինձ ի սիրոյն Քրիստոսի,
Վան Թէ զոհել խուլ արձանացն սարսափ:
Այլ ես չատեմ երբեք ըզայրն եղերաց,
Ոչ զընծայեալ սեղանս երկնից բընակչաց.

Բայց կամ յուրաքան յառաջելեալ դից զարմին,
,Ի ի բովանդակ նոցուն մուծեալ սուտ դենին:
Թէ վեհ աթոռ արդեամբք Գիայ էր յերեր,
Ո՞վ տաճարին ոչ պաշտամունս հարկանէր,
Թէ Ապողն ՚ւ Աստղիկ իրաւ աստուածք կան,
Եւ էր Պաղաս յուղղոյ ծընեալ երեւեան.
Ընշուշտ արժան նոցին պատիւ առնէի,
Եւ ըզդրանդեաքն ըզփունջ ծաղկանց կախէի.
Բայց ո՜հ կափոյց զաչըս մարդկան սերտ խաւար,
Յուրուականաց երեմալ ըզհետ կուրաբար:
Ձեն բանքս ասէին զաստուերական զերազոյց,
Ընդ լոկ զարդեանցն՝ զոր բանիւ եմ յայտնելոյց:
Եւ նախ, ասա ինձ քրմապետ դու յարդոյ,
Ո՞վ քան զԴիոս յառաջ եկաց ինքնագոյ՝
Որ ըստաւոր ջրհան կարգեաց զաստեղաց,
Օրըրաս երկնից կառավարեալ դարմանեաց,
Օգիս արար սահմանափակ ընդ եղերբք,
Ըզդաշտս ելից արծաթաջուր ջինջ աղբերբք:
Օհ տիեզերք քան զԴիոս նախագոյ,
Որ յանյագուրդ հօրըն կորզեալ բերանոյ՝
Ի Պորիբսեանց յԱդասի լեառն անդր ածաւ
Եւ ի Արեսեանն սընեալ աճեաց ի յանձաւ:
Երդ քան զարեւ է Հօրըդ դից յայտնական,
Լինել սերունդ իջեալ յաղջկն նոյն մարդկան:
Եյսպէս ուսիր դու ի միոյն զայըդ շար,
Մի քան ըզմի անարդ ի գործս եւ վաթար.
Ո՛չ ընդ նոցուն ճակատ փայլեալ նշմարիւ
Աստուածական կընիք վըսեմ պատկերի.
Օչնք, դաւ եւ խղճք պիղծ այն սիրոյն գողութեան,
Սոքա են գործք դիպըդ հանուր բիւրազան.
Ոխիր վայս կարդամ յիմար մըտաց մարդկեղէն,
Որ զԱրարիչն երկնից թողեալ ըզնախն՝
Կան յարարածս զաչըն յառեալ յանկայուն,
Եւ յայնս ըզյոյսն եդեալ կենացն զաղփադիւն:

Բայց կնճն՝ զորմէ ոճով ասել յաղթի բան,
Ի յաւիտենից, անբաւելի, անսահման.
Ոչ ի տեղեաց կամ ի ձեւոց ջրջափակ,
Ոչ մի միայն պարզ ի բընուսա եւ անքակ.
Եւ յայս մարդկան բընութենէ բացակայ,
Ոչ ան զերկրայինս եւ զերկնայինս զերակայ.
Ինքնին միայն զաշխարհս արար զեղեցիկ,
Ինքըն վարէ իւր տեսչութեամբն անուշիկ:
Եակ զիւրացանց բանքդ են կեղծիք պըրեւտաց,
Եւ առասպելք ի ձահ թատերց խաղալեաց:
Նանրահաւատն Եդիպտոսիւն Ելլադա,
Հռոմ զիւրական, եւ մեր երկիր փիւնիկեայ,
Եղջերուաքաղս ինքեանց պէսպէս ըստեղծին,
Պատեալք ի դիս զաստեղատունս եմերին.
Ո՜հ հաւատոյ սուտ ախտասպաս այս աղգայ,
Թէմեւադոյն քան զիսըրիւս անտառաց.
Եւ ըզդաշնիս վըսեմագոյ բընութեան,
Ոչ այսպիսեակ ալք խնամատունք խնայեան,
Ո՛չ Ատոիկէ, ո՛չ Ռաղեայք, ո՛չ Պաղեատին,
Ո՛չ մերկանդամ բրահմանք Հնդկաց աշխարհին.
Ընագորաս ո՛չ զԼեթենաս, ո՛չ ըզԴիոս,
Իրըր վարիչս եղ յաստեղեանն Ոզեմպոս.
Եւ վեհագոյն քան ըզնոսա զեկավար,
Աստուածական ինչ միաս հանուրց պետ արար:
Եակ ծերունին երեւելի լաւութեամբ,
Փիլեասիայ՝ մեծ կոչեցեալ դէպ անուամբ,
ՅԱթէնս ուսոյց մի գոլ Հաստչին աշխարհայ,
Խոտան ըզդիս յայս յանդիման քարոզեաց.
Թէեւ ի ձեր գաւառորայ հայկաստակ՝
Վ ասըն բանին արք մահացուն ըզբաժակ.
Պատուին ձայնեալ յուսոյ ի լայն վեհական,
Եւ հոչակեալն Արիստոտել ճեմական,
Օրս յաստուածեան դիրս ընթերցան Մովսիսին,
Փոխեալ ի յոյն ըզնոյն անշեղ ուսուցին:

Երիսատեղ ըզմին եւեթ պաշտեալ Տէր,
Ըղհայրականն ի բաց ըղդից ձօնս մերժէր.
Եւ տարաղնաց յերկրէ իւրմէ կառվլին,
Կնքեաց զաւուրս իւր ի Քաղկիս[5] քաղաքին:
Եւ արդ զնմ' ի թիւս արկից յայս առեան
Ըզմի Հաստչին անբաւ վըկայս յայտնական,
Փութամ ասել զիմնէ փրկչէն ողորմած,
Որ զազգ մարդկան յաւար տեսեալ բարդ ալեաց,
Կոհակակոծ իբրեւ զնաւ քայքայեալ,
Օգոր հողմք վարեն ասի անտի փոթորկեալ.
Նա զն պատրեալ իսկ յիշխանէն զբժոխոց,
Որս անկանել յանդոյս վերատն անդնդոց.
Ծողու զաստեղս անդէն զամծոն երկնային,
Յայս իջանէ ի մեր աշխարհ ըստորին.
Օգերպ մահացու խոնարհ մարմին ըզգենու,
Ըզմեր անթիւ բառնալ ըզմեղս յանձն առնու.
Ոչ իսկ կասի զնահ յանձն առնուլ հոծ վշտաց,
Յանարգ ի փայտ անպատուակիրն յանցանաց,
Առ ի զերծուլ զմեզ ի մեղաց խաւարին,
Եւ ժառանգորդ փառացն առնել լուսերէնն:
Ընդ մահ փրկչիս վեհ Ապողն ձեր դողաց,
Տրնուր ըզգլուխն խապառ քօղով մուխ ծածկեաց.
Յայնժամ տապալ անկաւ փըղոսկրն ի մեհեանս,
Եւ Հնդիպատեան պըղինձք փշրին ի սահմանս:
Եյս է զոր սուրբ Ծոզոյն կարապէն երգեցին,
Քաղցր ի քընար յերես գետոյն Յորդանին.
Օգոր ողջունեաց ի դարն ոսկի Միքիլայն,
Եյլ մի երթալ դու յառաստղէն Սառուռնեան[6]:
Ընտուած ըզնա պաշտամբ եւ ձեզ տամք յորդոր,
Քան թէ մընալ ատուերայ մահու միշտ ի խոր.
Ցենչամբք սրտի նորին ձօնեալք մեք ի սէր,
Օերկնից կալցուք ալքայութիւն անվհեր:
Արդ ոչ դեղ, ոչ սուր եւ ոչ յուպ ալքուննոյ,
Օվս անջատել կարեն երբեք յայն սիրոյ.

Օվ զգանձ բոլոր այս վաղանցուկ աշխարհի,
Ետուան հաշուեմբ ըստ խնամանոցդ առակի:
Օվ՞նչ նշանակ են Կարգիսի[7] արտասուք,
Բայց թէ ի գեղ մի հաւատալ եւ ի շուք.
Շատ իսկ գիտէք զոսկուցն Միդեայ ըզպատուէր,
Օգոր մեր փրկիչն շահ քարոզեաց մահաբեր.
Եւ լուկ ի պէտս գործոյ բարեաց Ե աղքատաց
Բաշխել միայն առատապէս հրամայեաց:
Երդ ուսարուք ձերով խրատուք զանազան,
Թողուլ ի բաց զայդ ձեր կըրօնս խաբեկան.
Եւ հոգ ունել մըտին երկնից փառաւոր,
Ըզկենցաղոյս իրըս մերժեալ անցաւոր:
Օվ սրբազաւ կենաց թուդեալ ամք զընան,
Ա՛ւ իսկ փայրկեանս յորում խօսիմք, ո իշխան,
Եւ ոչ շըքեղ եւ ճոխական ծիրանիդ
Երթել լինել կարէ մահուան օրհասիդ:

Մինչ զայս հազիւ կոյն յանդ հաներ՝ նոյն ընդ նոյն
Յասկոտ վառին դէմք իշխանին բոցագոյն.
Էէք մրմռացնին, ծըփին շըթունք դողդոջուն,
Եւ կըրճտելոյն գայ առաւանոյն ճարճատիւն.
Կերկերաձայն վայրագ գահճացն ի վըռեր՝
Մըխել ի գործ ոճրոյն գժնեայ տայ պատուէր.
Ոճրոյն յաշխատ յորը Սոփոկղեան[9] երգելի,
Խարձէք, գոչէր, գուք զօրիորդք եղկելի.
Խարձէք ըզգիշն արհամարհօղք ի միջոյ,
Եւ ըզփայտէն կախեալ՝ գիք հուր ի ներքոյ՝
Էյրել զկողն եւ զմիկուռնան յիմարին,
Ուռամբ հարէք եւ ըզգըլուխն սատակագին.
Էյս պատուհաս լեցի հիքին փոխարէն,
Ժըլիրհ այնքան բարբանջանացն անօրէն:
Ապտընդոստ ընդ իշխանին ընդ խիստ ձայն,
Գժնեայ փութան ի գործ պայիկքն առժամայն.
Ոմանք հեծանս հերձուն ի դէպ կախանին.

Շուրջ ձայն տովիէր երկայնակոթ տապարին.
Ամէն ըմպրեացն անտառ ըզճիւղս անտառին
Շեղջ ի խարտյկ հերոյ դիզեն առ բազնին:
Ընդէն ըզկոյն խուժդուժ քարշեալ ծառայից,
Կապուտ մերկեն ի կուսական հանդերձից.
Ի ի ձեւ վարեն մահապարտին՝ ի չար ապանդ,
Օձայն՝ որ եկաց փրկչեն ի կրծս անվրկանդ:
Ռաբէ տեսիլս այս աղեխարշ տրտմական,
Ողորմ ի վայրն ածեն ցաւոց եւ մահուան.
Ուր ըզկուսին ըզձեռս աղխեն ձիւնագոյն,
Նոյն եւ ոտից չքեան գերուն պնդագոյն:
Հետաքրնին խլռնէր ամբոխն ի զընին,
Ընդ մինչ զահիճքն ի հրապարակս մեհենին
Յանարդ հանեն եւ բացերեւ կախաղան,
Եւ ըզկրկուաս ի հուր վառել վաղ փութան:
Յայնժամ ձայնիւ բոցըն ընչեալ վիշապի՝
Գայր խանձոտէր կուսին զմարմին գեղանի:
Եւ ոչ յագեալ այնքան տանջիւք պայեկաց,
Վ հրա ի վերայ առաւելուն խոր վիրաց.
Զնդիւք խոցեալ ըզսուրբ դրըսվին հարկանեն,
Մինչ ի վիրացն արեան հոսել գետօրէն:
Այր ձապաղեօքն արեան անդամքն եւ գետին
Եւ ի բոսոր սուր գերարանք ներկանին:
Ընդ այս ողորմ տեսիլ հայի զուարճալից
Վհրմաժողովն դիւցազաշուն ծառայից.
Խրեւ ըզզօհ ի պատարագ քաւութեան
Պարծէ առնել հաշտ ըզԱհաղն եւ հաւան:

Այլ ոչ նոյնպէս դու Յուլիա խորհէիր,
Էայգ հանդէպ տեսեալ խուժեալ ըզջոլիր.
Ընդդէմ չքնաղ սիրելւոյ քեռդ հարազատ,
Ողոմ կացեր դու լքածկից անանձնատ:
Այո հոգւոց հանեալ կոծես անձկայրեաց,
Ըզծոցդ ուղխիւք դառն լընուս արտասուաց:

Թայց ոչ վատ են այդ կաթիլք լալընից,
Այլ յայտ առնեն սրտիդ ըզսէր անձկալից.
Նահատակին հեղմանն արեան վարդագոյն,
Դու նրմանող լինել առնչաս ըզձագոյն:
Ո՜հ, յի՞նչ ոչ սէրն անբիծ ըզսիրտ կաթոգին
Ձեռն արկանել ի ձօն դրդէ Ննահին.
Պակնու իշխանն անակնկալ ընդ այս դէպ.
Ա՞վ է, գոչէ, կինըդ լացօղ մեր հանդէպ.
Ա՞. ի՞նչ այնչափ հեծէ ի սիրտ դառնապէս
Վ ասն ապիրատ խելացնորեալ կուսին վէս:
Մատչին յառաջ, պատասխանի նըմա տան,
Կրօնից ըզհետ եւ սա զընայ քրիստոսեան.
Այր վասն ահա զրմին լինի ցաւակից,
Ընշոարաբար ցօղէ արտօսր ողբալից:

Ընդ լուրն՝ իշխանն ի հուր վառի բարկութեան,
Եւ կատաղեալ ձայնիւ գոչէ սաստկութեան:
Սաստկացուսջիր արդ առաւել, ո տանջիչ,
Թէ ըզքերանս եւ թէ ըզհուր բորբոքիչ.
Թող զայդ տեսցէ եւ սոսկասցի կինդ յիմար,
Ընդ յուշեւեւ թողցէ ըզսուգն եւ զաշխար:
Ինչ վ առվառեայ զաչս համբարձեալ անդ ի վեր,
Ընդ ելս ի մէջ վշտացն առ Տէրն զայս մրնչէր.
Ընկալ, ով Տէր զայս կամաւոր պատարագ,
Ընկալ որպէս զԸբրահամեան զըւարակ.
Այր ըզնոյն արիւն էարբ սուրբ սեղան,
Օրհիւ անձինս սէրդ յագեսցի հրաճոռան.
Դու անարատ պահեա ի զառն տանջանաց,
Ընդ ի յայտնել զանուանդ հըզօր իշխանաց.
Որոց սուսերք այո հարցին ըզմարմին,
Ընդ ոչ երբեք իշխեն ապրել ի հոգին:
Ընդ տեսանել մարդախոշոշ իշխանին,
Թէ տանջանաց կոյն համբերէ սաստկապին.
Վրան զառաջին զայն չարչարանս դառնագոյն

Խորհի կուսին հասուցանել նոյն ընդ նոյն։
Գահիճն լըսահինան ի բուն մըխեալ ըզսուսեր,
Սոսկումն ահեղ, պատառ պատառ հատանէր։
Մինթէ քան զայս չարըն երկնէր չարագոյն
Յառ հընարել դասուց կանանց փափկագոյն։
Եյլ Մարկիան չարին զրգեալ ի հոգւոյ,
Թոյղ յաւելոյ կատանս ուժգնին եւ ազդոյ.
Հօրն իակ մի թոյղ ճնհեսցի սիրտ քարեղէն,
Եւ ոչ ի գութ հարցի՝ փրկել ի վշտէն.
Եյդ չարչարանք անչափ գաւնիս յաւելուն,
Պայծառ ի հիւս արի կուսին ճակատուն.
Որ կայր անշարժ իբրեւ ըզվէմ անսասան
Ի Հերմնի ի գագաթունս բարձրական.
Զոր ոչ մըրրիկք շարժեն, ուչ հուր կայծականց,
Եւ կամ ուժգնին հողմունք խախտեն ի բարձանց։
Եյսպէս ի մէջ բուռըն ցաւոց դառնութեան,
Նա զայս մրմունջ յըղեր վերին ի խորան.
Ով Տէր յինէն մի գքո վերեսդ լուսագեղ
Դարձուցաներ. տուր ըզհոգի ինձ զօրեղ՝
Տոկալ վշտացս ամբաւ ի սէրդ անվեհեր։
Եյսու ի ցաւս անդ առնոյր նա քաջալեր։

Լսեր Յուլիա կուսին զմրմունջ հոգեւոր,
Եւ մորմոքեր տենչմամբ սրտին իւր ի խոր՝
Ըզնոյն կրել տանջանս յանձին եւ ըզցաւ,
Ի սէր երկնից արքայութեանն անզըրաւ։
Նովին վառեալ նախանձու կայր ի տեղին,
Մինչեւ վերագ գաղտնասիրտ իշխանին
Գոռ որոտալ որպէս ի մէջ խիտ ամպոց,
Պրկել ըզդա արդ փութասջնք ի գերեզ։
Յայն բարբառ գունդն արիւնարբու գայր դիմէր,
Եւ զՅուլիա տանջէր կուսին առընթեր։
Երդ երկոցուն նահատակաց սիրեցեալ
Ակն իրերաց խանդաղակաթ կառուցեալ.

Էջք պատահին աչաց, եւ սիրտք տուրբ սրտից՝
Սիրաբորբոք թըռչել ի գոգ անմահից։
Ով իմ Յուլիա քոյր հարազատ լըծակից,
Յայնժամ ինչեր պատուական սիրով ընդունին,
Քոյր իմ սիրուն՝ որ միշտ կացեր ի զընին
Ամոյ ցաւոց եւ դառնադառն աղետից,
Մի զանգիտեր ի բանտարկուին դատաստից,
Ամբեր կամքդ յօժար մահուանց չարաչար,
Ընշուշտ բացցի քեզ Աղնմպին վէմ տաճար.
Շոյտ ատտ տանջանքն որպէս երազ անցանեն,
Եյլ վարձ անեղծ յերկինս ունին փոխարէն։
Ո՛հ զարմացումն, եւ անդր ի վեր քան ըզբան,
Ո՛չ ըմկ մարդկան, այլ եւ դասուց երիերեան.
Օ՛ի Ինն Ստուած՝ որ ձեռընտու էր կուսին,
Փայլակնացայտ յոսկի ամպոց իւր գահին,
Յայս խոնարհեալ երկիր զիներ քաղցրապէս
Պատերազմին դաժանագոյն ըզհանդէս,
Որ ի կուսէն մըղեր ընդդէմ իշխանին։
Սա յուսացեալ յետ տանջանացն անհնարին,
Ընծել ընձնա ի հաւան սուտն օրինաց,
Եւ խնկարկել տալ Բահաղուն մեհենաց,
Բառնայ ըզտանջս՝ ի դէմն կեղծեալ ըզդօրով,
Եւ զայս առնա բան բարբառի ողոքով։
Երիք գուատր, տանջանքն այդչափ բարդ ի բարդ.
Յայսմհետէ գոհ արարից եւ զըարթ.
Մինչն թէ զնմ լցցես առ գամ մի զփափաք,
Ընշուշտ հասցես ի ձոխ պատիւ եւ յաւագ։
Այեաց զնարդ ամբաւ սառոյցք ի ծովուն,
Ընպա ուրեմն ի ջեր հալին արեւուն.
Որփեւս[10] ահա ըզսէդն առիւծ կիրթ արար,
Եւ Ամփիոն[11] ըզվէմն ոստոյց ի քընար։
Եյլ քան ըզսառն արդ կաս մընաս ցրտագոյն,
Եւ քան զերկաթ ի սիրտդ ոգիդ պնդագոյն.
Երբ մեղմացիս յայդ ի յաւնս քոց կարծեաց,

Ե՞րբ զառաջասա մեր յարգեսցես Հարանեայ։
Ա՛ապա փութա՛ լինել բանիցս ունկնդիր,
Եւ մի ցնորից զակաեսցես ի խնդիր։
Գրթա՛ ի քեզ եւ ի փափուկ քոյդ հասակ,
Գրթա՛ ի հայր քո եւ ի մայր։ լեր զաւակ
Արժանաւոր քոց ծընողաց եւ մեր դից,
Ո՛վ աչագեղ դու օրիորդ գեղալից։
Վ՚առվառ ջերեսս ի վայր արկեալ ցաւագին,
Ըղձիս յառեալ խոժոռ հայեր ընդ գետին։
Ա՛յլ հուսկ ուրեմն ի ձայն արկար բարբառի.
Օ՚ն կարծիցե՞ս լեզուաւ ընկճել հրապուրի.
Ո՛չ ակնածեալ պարկեշտագեղ օրինաց,
Կիրթ կարծեցեալդ արանց ի մէջ խոհեմաց։
Ո՛հ յիրաւի Վիրոդիտեայդ այդ կըօն,
Պղծագործի դիցուհւոյդ այս է պաշտօն.
Եւ զոր բաղձաս՝ զայն իմ Աստուած յոյժ առեայ,
Եւ վըհժանդիր այնմիկ ահեղ բազկաւ կայ։
Ո՛հ թէ իցիւ ամենակալ Ա՛յրն Աստուած
Սուսերամերկ յըղեալ Վերուբ ի բարձանց՝
Ա՛ստղէ զարեւս բապառսպուռ ի միջոյ,
Վրան թէ դըրժել ըղդաստուԹեան մեծարգոյ.
Յոտըն կոխեմ զօրինըս քոյդ սրբուԹեան։
Ա՛յն որ նախկին գրաւեաց զնմ սէր, ո՛ իշխան,
Կալցի միշտ զայն։ Ասի չինէն Հա՛ա ըզոյս,
Յիսուս միայն փեսայ անձկոտ է հոգւոյս։
Վաղ դրոշմեսջիր դու քո ի միտս զայս հաստատ,
Ծո՛ւ անեղբայր ընդ ընկերակիս Հարաղատ՝
Ոչինչ դըրեմք զայս երկրաւոր ցանկալիս,
Ոչինչ ըզԹագ եւ ոչ ըզփառս կենցաղիս։
Մեք յայցանէ որպէս յօձից տամք վախուստ,
Եւ վաստակոցս վարձ ըսպասեմք ի վերուստ։
Որ ոք զայս սէր ոչ ճանաչէ քաղցրաբար՝
Ձառնու ի միտ զերկնապարգեւ ըղբարբառ։
Վ՚արազացեալ բռնաւորին՝ մըռընչէր

Որպէս զառիւծ ընդ բան կուսին անվեհեր,
Գոչեաց. Հատէ՛ք եւ ընկեցէ՛ք յիմ աչաց,
Եւ ըզդոսա բաժանեցէ՛ք յիրերաց.
Եւ առանձինն ի բանս պահել տամ Հրամանն,
Եւ զնմ տեսցեն սրտմըտուԹիւն բարկուԹեան,
Ծո՛ ոչ փութով զդաստասցին զղջական,
Եւ ըզկայսեր ոչ լըսիցեն պատուիրան։
Գահիճքն ի կողմն տանին ըզկոյս յատենէն,
Եւ զատական զՅուլիա յայլ կողմ ածեն.
Որք առ միմեանս երԹային հայհոյին,
Ընդ ժըպիտ՝ արիագոյնք ի սրտին.
Գիւցազատար պաշտօնէից մեհենաց,
Ցըշուն՛ չետին դժնեայ տանել տանջանաց։
Մինչ այս մինչ այն՝ չարահընարն քրմապետ,
Օ՚ն մի սրբոյ կուսին պաշտեալն երկնից պետ
Եւ կրօնք նորին տարածեսցին ընդ բընաւ,
Եւ Թշնամանք հասցեն կըռոցն եւ պարսաւ,
Խորհի բառնալ զարեւ կուսին ի միջոյ,
Ցետ սաստկագոյն նորոգ փորձի փորձելոյ։
Վ՚ասն այսորիկ ածապարեալ ի խորհուրդն՝
Ընդ Մարկիան, զայս տայ բանիւ արձակուրդ.
Ընդ ի՞նչ մինչեւ ցայժըմ պատժով՛ք հասարակ
Պատուհասես ըզդից մերոց ըստամբակ.
Լեր դու գիտուն, ոչ ի վատաց քաջ՛ք յաղԹին,
Եւ ոչ պարեւք երբէք փայփու քանդակին,
Եւ կամ պարիսպք ձեռաք լինին ի կործան,
Ա՛յլ երկաԹեաք վէմք հոլովին կարծրական.
Եւ վիԹխարի մեքենայիւք ահագին
Ցերկիր պարիսպք բիւր քաղաքաց տապալին։
Ընդ քան զամէն դառն պատիժս յոյժ ազդոյ,
Ցաւքն են ազգի կանանց՝ այն կիրքն ամօԹոյ։
Ուսի պատուէր արագ քոց դիր ծառայից,
Մերկ շուրջ ածել զկոյն ամօԹզած՝ ձաղալից.
Ընդ այս քաղաք եւ շրջակայ ընդ աւանս,

Եւ տես յայնժամ զի պատուեսցէ բզմեհեանս.
Եւ բսպիտակ զոհըս բերցէ երինջոց,
Եւ Նահաղուն երկրպագցէ սեղանոց.
Նակ թէ նախկին ոչ թուլասցի ի մըտաց,
Ընտուհետեւ հասցես զարեւ իւր կենաց:
Օյս օրինակ դիւազրգիւռ դենպետին՝
Դրդեալ զնշխանն յայս կերպ վշտաց դառնագին.
Որ մանուածոյ քան ըզտոռունս օրհասի՝
Եւ շռնչաձայն քան ըզկապս երկաթի՝
Ընտանելի եւ ահագին չարչարանք՝
Պարկեշտագոյն ամբիծ կուսիցն եկաց ցանգ:
Կարծեաց Հաւան դըտաւ ժըպիտ երեսաք,
Մարկիանոսն՝ որոյ կոծէր միտք հոգւոք.
Օ՛երդ ժայռ՝ զոր ծովն ալեօք ծեծէ բարդ ի բարդ,
Օ՛ինչ ինչ առնել ըզկոյն յընկճել միշտ յաղթ.
Օ՛ն յաղթայէն պատիւ առցէ դերունակ,
Քրիստոնէից տըւեալ զահի օրինակ:
Ի հուսկն եդեալ պատուէր իւրոց ծառայից,
Օ՛ղ առվառիա դուք խայտառակ ձաղալից,
Ըզնեցուկնէք, ասէ, ընդ շէնս մերկանգամ,
Ի նախատինս յամօթ աղգաց համերամ:

ԵՐԳ ՁՈՐՐՈՐԴ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ Դ. ԵՐԳՈՑՆ

Աղօթք կուսին ի քանտին եւ խնդրելն զօգնութիւն ընդդէմ այսր ամօթալի տանջանաց: Երեւել Փրկչին, Աստուածամօրն եւ Աստուածահօրն, սրբոյն Յովհաննու Մկրտչին եւ Առաքելոցն Պետրոսի եւ Պաւղոսի եւ զօրացուցանելն: Առաքումն Միքայէլի հրեշտակապետի ծածկել զմերկութիւն նորա, եւ հերեւել մարդկան: Միւսանգամ հարցափորձն յատենին, եւ վճիռ հատանել մահուան: Աղօթք կուսին եւ լսելի լինել յերկնից ձայնին ի կատարումն խնդրուածոցն: Ապա գլխատումն նորին ի հօրէն, եւ Յուլեայ ի զինուորէ ումեմնէ: Աստուածային վրէժխնդրութիւն որդեսպանին եւ քոնաւորին իսպառ այրեցմամբ: Նկարագիրը հանգստեան նշխարաց Վառվառեայ:

ԵՐԳ ԶՈՐՐՈՐԳ

Եւ էր գիշեր, ալիք եւ հողմք հանդէպին,
Եւ դող աշխարհն ի լռութեան կայր խորին,
Ընդանիք խոնջեալք, եւ որ ծըփեալ ի ծովուն,
Կամ որ դադար ի հոսանուտ ջուրս առնուն.
Ոչք սորամուտ, որք ի փարախ ղօղեալ են,
Եւ ի բունին երամք հաւուց նըկարէն,
Ընդ լռութեամբ գաղտնաճաճուկ արհաւրաց,
Վհաղորը ըզսիրտս ամրքէին ի վշտաց:
Վառվառ միայն անլոյծ ի մէջ կապանաց,
Նըստեր աննիրհ սիրով վառեալ անձկայրեաց
Ընտահական իւր վեսային սիրելոյն,
Ժամէ ի ժամ մընայր ծագման նոր լուսոյն.
Ու ի զօրհան արեամբն կնքել անպատառ,
Եւ զբարեխոն յաւերժ կապել ընդ ձակատ:
Ելոյս յուսով զըւարճացեալ նա ի խոր,
Ելպէս ի սիրտ իւր աղօթեր ինքնոգոր.
Հայր երկնաւոր, բնակեալ ի լոյս անմատոյց,
Որ միշտ օրհնիս լուսեղինաց ի դասուց.
Եւ աստ յերկրի ի Սիոնի սուրբ մանկանց,
Օգերդ ընդունիս փոխ սաղմոսաց գերազանց,
Ծագեա՛ յիմ սիրտ ըզքոյդ լուսոյ ճառագայթ,
Գընալ շաւիղ կենաց ուղիղ եւ անգայթ:
Եւ դու արդար Աբել լուսոյ եւ շնորհաց,
Որ ըզմարդիկ ազատեցեր ի մեղաց,
Յառաւօտու լուսոյ ծագել բերկրական,
Հէղ յիս զշաղդ, եւ լեր աջովդ օգնական.

Ընդդէմ հաղթից որոգայթից ոսոխին,
Ընկոստացեալ պարգեւն առնուլ զարժանին.
Ընդքեզ կարդամ, ով սուրբ Հոգի՛ յօժանդակ,
Հօր եւ Որդւոյ բղխումն անհատ եւ անքակ.
Ընատատպես զաղբիւրդ հոսեա բարեմեան,
Եւ քով սիրով ճմլեա զիմ սիրտ կուսական,
Տոկալ ցաւոց եւ զանազան ձաղանաց,
Օր տակաւին կրթել ունիմ ի չարաց:
Մինչ զայսոսիկ արտին ինչեր ի խորոց,
Փրկիչն ահա դասուք պատեալ զբաբելոնոյ.
Փայլատակէ ի յաղջամուղջս գէՀ բանտին,
Ուստի մերժեալ խակոյն դիշեր մըթագին՝
Փայլէ եւ կոյն Աստուածամայր ի հանդէս,
Զբաթարար գորովագութ քաղցրատես.
Եւ ընդ նըմին վեհ երեւին դէմք արանց,
Վ այելչագեղ ի տիպ էքնաղ դիւցազանց:
Այց առաջնոյն յաջըն ծագկեալ գաւազան,
Նոր ցոլանայր զբաբելթ արտից ի խրախճան.
Աստուածահօր անուամբ պանծայ գեղաշուք,
Արդկան ազգի յերս եւ ի մուաս ե նեցուկ:
Յուս երկրորդին մաշկ էր ձըգեալ լուսաւոր
Եւ ի թիկանց լսաեւք կախին ոսկեփոր.
Էր ի Յորդան քարոզ ձայնեալն Յովհաննէս,
Երագահաս մեզ բարեխօս յաղաչել:
Միւսն էր հօտին գըլուխ Պետրոսն աչեւոր,
Այր թողութեան եւ շընորհաց քաղցրածոր
Փականք կրկին ի ձեռըս իւր շողային,
Փականք յաւէրժ՝ ցորչափ աստեղքն են յերկին:
Եւ ընդ նըմին փողն երկնաւոր Տարսոնեան,
Անեակ զուլամբ ոսկոց, լեզուն Հրաժորան:
Եւ պար առեալ խումբ զբաբելթոց գեղապանծ,
Փրկչին ի սպաս եւ մըրըն կան պաշտամանց:
Յայս լուսափայլ ի տեսլենէս փառաւոր՝
Խաւարային որմունք բանտին տատմաւոր

Փողփողէին որպէս ի լոյս տըբընջեան,
Խրտնեալ զԱդին բուրեալ ի գեղ բերկրական:
Յայնժամ ի կոյն զաչըքն յառեալ քաղցրաբար,
Ելապէս փրկիչն առնէ խրոց բանից շար:
Ով գեղեցիկ դու հարսըն իմ սիրելի,
Վ աւաւտիա դասուց վերնոց փարելի.
Յարդ ես կայի ահեղ մարտիդ ի զընին,
Օր մըղկիր անգութ ընդդէմ իշխանին:
Եմ ես պիտակ թէ զինչ գեռ ես հանդերձեն,
Ռեզ թափարդել ալք ապառուժ անօրէն.
Ռանի կատանք, ամօթալի նախատինք,
Պարկեշտագեղ կուսիդ հասցեն անմեկինք.
Եւ ըղձորհուրդս անըզդամոց լըռութեան,
Որպէս խըռիւ բուռն ի հողմոյ ցիրուցան
Ի մեծ զարմանս այնց արարից ՚ւ ի սարսափ,
Մինչ ծանիցեն թէ չինք հընար տալ խոտափ
Ի վրէժխնդիր ահեղ Ընջոյս զօրութեան.
Ձարաց հանուրց արդար լինի այս վախճան:
Ուստի անուամբս այժ ըզգեցեալ այլ քայլ լեր,
Մի երկնչիր դու ի հողմոց բըքաբեր.
Օն ընթացիդ եհաս վերջին ասպարէզ,
Դոյզն ինչ շաւիղ արդ հատանել մընոյ քեզ.
Մինչ ի խաղաղ նաւահանգիստ ժամանել,
Տեսլեան լուսոյն արժանանալ անարգել:
Եւ աւասիկ յանկարծ օր վաղըրդեան,
Տացէ Համայն կրթեալ ցաւոցըդ վախճան.
Ռայց ես անշուշտ զիմ հովանին ի ծածկոյթ
Երկից ըզքեզ իբր ապաստան քեզ անքոյթ.
Օն մի պագշոտ ականողք քոյդ ի մարմին,
Մերկ ինչ տեսցեն պատճառ նոցուն կատակին:
Ասաց. ի կուրծս եւ ի ձախատն ձիւնաթոյր,
Օրկինապարգեւ եհեղ զաւիշ քաղցրաբոյր.
Նոյնպէս եւ Մայրն ըզնա գիտեալ հաշտ ակամբ,
Մերժեաց հոգւոյն ըզշափառուկ զանձուկ ամպ:

Եւ դարձ սրբովքն յերկինից առնեն ի խորան,
Լուսեղինաց երգովք դասուց օրհնաբան:
Փրկչին ըղձեաւ շողաց անդէն բոցազարդ
Երեգական լուսոյն պայծառ ձառագայթ,
Եւ ընդ բանտին երդըն հարեալ երփնուռնակ,
Կուսին հիւսէ պերճ ընդ ձակատ հուր պըսակ:
Յանկարծ ապա ձուլընչեն դրունքն ահաւոր,
Սուսերք փայլեն ի նեղքս, եւ տէդ ք մահաւոր.
Գունդ մի անսի հեզ աղաւնոյն ի վերայ՝
Օդերդ ժանտ բաղէ փոյթ յարձակի անխընայ:
Խրեւ գայլոց վոհմակ ի մուխ գիշերին՝
Ընդ տեսանելն լըքեալ ըզգառն առ ուղին,
Խակոյն ի նոյն ժողովեալ թափ յարձակի՝
Հասարակաց այսր ի վերայ ձարակի.
Սովալըլուկ պատառ պատառ յօշոտէ,
Ոմքն ըզգլուխ, միւսքն ըզսիրտ լափատէ.
Ամէն ըզմնացորդս արիւնաներկ անդամոց,
Տան կերակուր իւրեանց անյագ որկորոց:
Ո՛վ գործ անլուր ընդ որ ի դող հարկանին
Ընձնիւր ոսկերք, աչք հայելոյ խուսափին.
Լոկ գիւաշունչ կատաղելոց գործ արժան,
Եւ ծայրագոյն կէտ սոսկալի լըբութեան.
Ընդ որ երկինք եկաց յայնժամ արտասկան,
Երկիր արկաւ գլուխ սըգոյ պատմուճան.
Երեւ զղջան ի քոզ ծածկեաց խաւարին,
Եւ մեզ մածեալ կափոյց գերթեր սեւագին.
Թռչունքն անգամ գեղգեղէին ողբական,
Յերեսաց այնր քաւմընելի եղեռան:
Խակ սարսռալի յայնմ պահուն վշտաբեր,
Պարկեշտագեղ կոյսն համբարձեալ զաչն ի վեր
Յաստեղախուռն յերկինից կամար կապուտակ,
Ո՛վ Աստ, հեծեր ի ձայն, գու յոյս իմ միակ.
Որ ազուցեր զամպըս երկինից յօղաւոր,
Եւ շուրջ զքեւ ըզոյս արկեալ ձամկաւոր՝

Որպէս զօթոց համատարած ըզգեցար,
Եւ զաղջամուղջ հնձլածեցեր ըզնաւաւր,
Ըզգեցուցիչ լեր աղախնոյդ անարժան,
Ըզմերկութիւն ծածկեալ մարմնոյս մահական:
Մինչեւ ցայս օր միայն հարեալ ի քոյդ սէր,
Ի յանձն առի ժուժել վշտաց կարեվէր.
Երդ աղաչեմ մի զլես առնել նըշաւակ,
Ամբարշտացըն խուժանին ըստամբակ:
Գիտակ ես Տէր՝ ամենատես ակն անքուն,
Երիկամանց քաջ իսկ քննիչ եւ արթուն.
Պոյովք ձեռօք մանրակրկիտ նըկատես,
Օր թշնամին դաւէ հնարիւքն իւր պեսպէս:
Գու զես նոցուն յաչաց թաքո վատշըէր,
Եւ ցլուեացն ընդ օդ խորհուրդն հողմաւեր.
Գու առաքեա քոյ դառնաշունչ յերեսաց՝
Օդագոյդ մըրրիկ յահեղ ի վրէժ յանցանաց:
Սիրաբորբոք այս հեծութեանց ի կատար
Լուսաձաձանչ բանի Երկնից վեհ կամար՝
Եւ ի վերուստ փրկիչն յայտնի փառաւոր,
Պրովբէական բազմեալ ի կառս ահաւոր.
Շուրջ ըզնովաւ գունդք հրեշտակաց պար առնուն՝
Սաւառնեալք գասապետաւն աննըկուն.
Ոգք գօտեպինդ կազմ եւ պատրաստ ի հրաման,
Բանակք են շուրջ զերկիւղածովք Տէրունեան:
Փրկիչն ի մէջ գասուց զօրաց անմարմնոց,
Ընտրեաց ըզմին վաստաց ընդդէմ խորհրդոց.
Որ ձեռնտու կացցէ կուսին եւ պաշտպան,
Ի շըլացումն աչաց նոցին լըբական:
Յետոյ տեսիլն յաչացն ծածկի զեղանի,
Փութայ ընտրեալն ի կատարումն հրամանի:
Հրեշտակն էր այս՝ որ տեսչութեան ի խնամոյ
Կուսին կացեալ էր մանկական ի տիոց.
Պաջ պահապան յայս աստպարէզ հեծութեան,
Եւ արդ հըզօր արձանացեալ օգնական.

Գայ մըտանէ ի բարձրածայրն ի ղըղեակ,
Ուր զետեղեալ էին Երկնից զէնքն հանակ։
Տէգն ասա պահի՝ որով խոցեալ օձն հալաւ,
Եւ նետք շաչողք յերկիւղ սրտից անկրաւ.
Երեքարձէն կոփեալ կախի ի գրանդեայ,
Երեքարձէնն՝ ահ եւ սարսափ հողածնայ.
Ի պատահել հիմանց գնդոյս դըղըղման,
Եւ ի տապալ բիւր քաղաքաց կործանման։
Ասա կայ զըրահն զոր ի մարտին ահագին
Հրեշտակապետս ազաւ ընդդէմ վիշապին.
Եւ սուրն հատու՝ որ հալ զըղըխս Գղիպտեան,
Եւ որ փայլեայ լուռ գիշերին ի մըթան՝
Ի մեծազօր ահեղ բանակն Ասորեաց,
Եւ բիւրս յերկիր կայծակնահար խորտակեաց։
Այնաճառալ յայն զինանոցն երեւէր,
Ըգամանդեայ վահան երկայն ի ատուեր.
Ըզգայ ՚ւ աղանց ամրապահեսա հովանի,
Յորչափ աստեղք կացցեն յերկնից խորանի։
Սովաւ ծածկել արք եւ աղջկունք սովոր են,
Ի սա քաղաք որպէս յամրոց գան դիմեն։
Պիւասարսուռ առեալ զայս զէն զօրութեան,
Միքայէլն պետին զօրաց վերնական.
Ըրագաթեւ գայ իջանէ առ Վառվառ,
Պարածածկէ շողալեօքն իբր ըզգամեար։
Եյնուհետեւ ուր եւ շրջեալ՝ փոխէր քայլ,
Ինքըն թաքչէր ընդ վահանաւ լուսափայլ։
Նորին ի տես դիմէ ամբոխն յաւանաց,
Ի շրջակայ գիւղից, տանց եւ ի տեղեաց.
Ըզնա Ըրեգ տես անցանել արփենի,
Ընդ ճանապարհս եւ ընդ փողոցս արքենի։
Ըզնա եւ այլ տեղիք տեսին եւ պակեան,
Յաներեւոյթ ահեղ լուսոյն զօրութեան.
Որ Վրիատոսի շնորհօքն հեղեալ գերակայ,
Հառաւարած կուսան մարմնոյն ի վերայ,

Պատուհանէր յականատից առփական՝
Օգոյն մերկանդամ պարկեշտագեղ տեսարան։
Ետաղ կուրացն՝ որ զայն յանձանց յաղթանակ
Տանել կարծեն եւ ցանկութեանց ի ձարակ.
Ուր ըզգեցեալ էքնաղ հանդերձ եւ պայծառ,
Վառեալ շրջէր իբրեւ ըզհարսն ի գոհար.
Ոչ միտ եդեալ այս զաղխաղխուն հայրենեաց,
Պարծես դիմէր ի սրսկական լուսարփեաց։
Վասն ըզզմրուխտ եւ ըզյակինթ նա շողայր,
Եւ քան զսկիս բոցանըշոյլ ըզքծուար.
Մինչ անցանել վայրաց ի վայր համարձակ,
Ի կորանաց ամբիծ աչացն անառակ։
Եյդպէս Եւայ նախ քան զանկումն ողբական,
Յանեղաշէն ձեմէր ի դրախտ փափկութեան.
Էր մերկանդամ, բայց ոչ խտտեղ ինչ մտաց,
Եւ կամ վըդով տային հայեացքն խակ աչաց.
Հանակ ի լոյս շրջապատեալ գերակայ,
Ընմեղ ընդ առն իւրում հրճուէր Ադամայ։
Ապա պայիկք զանպարտելին ըզՎառվառ,
Ի մի ինչ գիւղ տարեալ ածեն յարեւածայր.
Ուր եւ իշխանն դարձեալ նստեալ ի յատեան,
Ընդ դիմելոյ խուռն ամբոխին յանդիման,
Ձգներ խոստմամբն յողոք ածել ըզկուսանն,
Օգոյն օր նաւթձել ի տարեդարձ ծընընդեան։
Ըզնոյն աղերս կրկնեն եւ քուրքն անդանօր,
Ի նոյն եւ դասք կանանց բերին ի յորդոր։
Այսն ոչ երբեք ունկըն դըներ այս խոստմանց,
Եւ ոչ շարժէր ի կանացի գորովմանց.
Որպէս մինչ հողքն ի Լեբանան հիւսիսին,
Ասի անտի բուռըն փըչեալ մաքառին՝
Ըզհաստատիլ զառամ խըլել ըզկաղնի.
Ընչէ շահն, բուռն յարմատոց տատանի,
Եւ շուրջ սաղարթք զերկիր ծածկեն համաչիւռ,
Յեց ինքն ի ժայռ կայ կանգուեալ ամրակուռ.

Որչափ եւ յամպս վերամբառնայ իւր գլխովն,
Ընդ ինչափ ի խորս հատատ ձգտի արմատովն:
Ոչինչ այլազգ կոյսըն բաղխեալ անդադար,
Ընտի անտի յաղաչանաց ի կատար.
Կըծեր տագնապ դեռ եւս յիւրում ի սրտին.
Ընդ միաքն անշարժ մընայ ի սէրն անմահին:
Եւ զայս յայնժամ բան արձակէ անվըրով,
Յունին իշխանին եւ բազմութեանն առ ժողով.
Եղբեակ ծընունդ է մեզ ազգացս Յիսուսեան,
Օր ձեր ընդ կարճ արկից բանից պատասխան:
Նախկինն՝ որով ամենեքին յաշխարհ գան,
Յօրինաւոր ի սերմանէ հայրական.
Եղբ ինեներորդ կամ եօթնեներորդ բոլըրի
Ոսկինն՝ ի յարին սատեղաղարդ կամարի:
Եղկրորդն՝ յորժամ Նարձրելոյն սուրբ պաշտօնեայ,
Ընդոր եկեալն յաշխարհ ջըրով լըւանայ.
Ջըրով հոգւոյն եւ կաթ ջամբէ կենսատու,
Սրբեալ անտի զաղտըն հոգւոյ մահացու:
Ակ յերրորդումն ի լուծանիլ ի կենաց,
Եղթամբ առ հայր մեր՝ մանկակից կալ փառաց.
Ես հատատուն սուրբ ըղհաւատ զայս պահեմ,
Ես այլ բազում ի տանջանացդ երկնչեմ:
Ընդ այն իշխանն ի բարկութիւն վառեցաւ,
Որպէս յորժամ ընդ չոր նիրհէ հուր լուցկեաւ
Եւ բորբոքի փչմամբ խակոյն ասստկաբար,
Ընտի անտի շնչեն հողմունք եւ հրավառ.
Ոտք դեղեւուն յամպըս փայլեալ հատանին,
Եւ ճարճատիւն լըսի առ վայրն ահագին.
Եղբ ի յամպոց գոչեալ ի ձայն որոտաց՝
Եղդնում յարեւս եւ ի դիս իմ հայրենեաց,
Ի մըշանջեան Պիայ բազուկ դիւցազին,
Եւ ի հրաշէկ նորուն կայծակ եռասլրին,
Ես այլ թողուլ նըմին զարեւ տեսանել,
Փոխան անչափ բարբանջանացն անվայել:

Հապա ըղդլուխն հատէք կըռոյն ի նըւէր,
Տուք ըզմարմին ճարակ թռչնոց գիշակեր:
Թող զընասցէ յանդունդս ալեաց խոր Լեթեան[2],
Եւ ըզցաւոց լճէրն տեսցէ զՊոիւգեան[3].
Ես թէ՝ որպէս ինքըն կրցէ զերդ յիմար՝
Ըղյարկան ոսկի դիտել սատեղ ի տաճար:
Հայրըն լսեր Դէոսկորոս ամբարիշտ,
Որ ի վայրին կայր համախոհ արիւնուիշտ,
Օգտս մոլեգին բռնաւորին հրըտման:
Ես ինչ գորով անկեալ ի սիրան հայրական.
Եւ զրգըռեալ յայսոց չարաց զայրագին,
Եռայր սաստիկ սրտմըտութեամբ ի սրտին.
Եւ բուռն հարեալ բոցակնագոյն ըզսըրոյն,
Օգտս ձայն գահճայըն արձակէ խստագոյն.
Թողէք, գահիճք, ահա սուսերս իմ հատու,
Թշուառ կացցէ օրիորդիս վըրիժառու.
Հայուիկ զարեւ նորուն ինքնին ես հատից,
Շատ նա էած ինձ քառնհանս, եւ մեր դից:
Ասէ. եւ փոյթ կազմի ի գործն այն դաժան,
Ձեռամբք պատճառ անմեղ որդւոյն կալ մահուան:
Ըրլուր յառնէր բարձրագագաթ առ եռեղ,
Օր վաղեմի մայրիք պատեն վարսագեղ.
Ընդր ձեռնկապ ածէ ի քարշ ըզվառվառ,
Ոյր գայր ցվեհ խումբ մի զօրաց քանասար,
Կէսք հեռեւակ, եւ կէսք ի նիւս նըժուգաց,
Շըրինդն հնչէր սուր սուսերաց, եւ սիպաց:
Ընդ ի ցնին շատք ի կանանց աղեկիզ,
Եւ յարմրոսէն լայն կոծովք գառնապէս,
Ընդ ականարկել կուսին ի գեղ բարեմոյն,
Որ մերձ ընդ մերձ էր գառնալոց յարեան գոյն:
Եւ բազմայաղթ վըկայս յուղին առապար,
Օգտս առաքէր յոսկեձեղուն ի կամար.
Ամենիմաստ ով հայր եւ Տէր ամենից,
Օրհնութիւն կամ գոհութիւն մատուցից.

Օ՛ն յօգնութիւն ալագ եկիր թըշուառիս,
Եւ զի անբաւ ըզքո պարգեւս հեղեր յիս։
Ի մուխ բանտին լոյս ինձ ծագեալ քոց փառաց,
Ի մահառիթ ողջացուցեր ի վերաց։
Դու բերանոյս վաղ այժ եռուր համարձակ՝
Ձարաց ըզքոյդ անուն պատմել դերունակ։
Դու զօրութիւն ցաւոց եռուր տոկալոյ,
Եւ հուսկ ուրեմն առ քեզ յորդոր տաս գալոյ։
Ընդ զիս որ քեւ ընդ վիշտս անցի ընդ այնքան,
Ընդ քեռս Յուլեայ ընկերակցիս միաբան,
Ընկալ ըզմեզ յաքքայութեան քո ի յարկս,
Եւ անարտում հանգո՛ ի կեանն ըզպարկեքս։
Ձայց աստանօր հայցեմ ի քէն խնդրուածս,
Օ՛ր ոչ անտես դու արասցես, ով գրեթաճ.
Որ ի վերայ շընչիս ծովուն ամեհի,
Ձարթածաւալ իբրեւ ի մեծ յատակի.
Որ ծրփական նորին ալեաց աստեղեր,
Եւ խորքն անդամ թողին ըզխառնն եւ զերեր.
Ձողմունքն անդամ յիւրեանց ձայնիւք լըռեցին,
Տարերքս հըլու կան քոց կամաց խոնարհին,
Ցո աղախնոյ տուր զայս պարգեւ շընորհայ,
Եւ լեր ըզնա յառաջադէմ քոց բարեաց.
Օ՛ն որ խոնարհ հաւատով զիմ յիշատակ,
Լեցիս նորին աղաչանաց օժանդակ.
Տո՛ւր եւ յաւգին շընորհ խոհ ոսկերաց,
Ձախարս մերժել եւ ըզչար ցաւս հիւանդաց։
Գնալով դընայ, ի բըւրն եղեալ հասանէ,
Եւ ի կատար զՁմէն կնքեալ յանդ հանէ։
Ընդ այս ահեղ բոմբիւն Երկինք որոտան,
Ցելու եթեր, բաւ՛բառ հնչէ վերնական.
Եւ կ՚Ցրիստոսի սիրուն իմ հարսն խաչազգեաց,
Եւ կ՚ մերձաւորդ՝ Լեւանանու ի մայրեաց։
Ելէք քո ի գեղ հանգոյն համբոյր աղաւնոյ,
Ա՛ռնեակ կարմիր դիպակ ի զարդ քեզ յոսկւոյ.

Եւ թո՛ղ ըզլեառնդ զայդ զըմբռաւոյ՝ վայր մահաւան,
Եւ կընդրկի ի բըւրն Լինն ի կայան.
Ուր պատրաստի ի փեսայէդ քեզ պըսակ,
Տարեալ մարախդ ի մեծապանծ յաղթանակ։
Կատարեսցին քո խնդրուածք լնապէս,
Ի փոխարէն տարեալ վըտացըդ պէսպէս։
Լակ աւազան՝ զարշապարացդ ուր կայ հետ,
Լ՚ցի տաճար բարձրահայեաց անհանգէտ.
Ընդ հաւատով դիմեալքն առ քեզ բուժեացին,
Յիւրեանց ախտից եւ ի ցաւոց դառնափրին։
Ցայց այդ շընորհ ոչ փակեսցի անդանօր,
Ել յամենայն տեղիս. եւ ուր փառաւոր
Նկեղեցիք կանդնեսցին, մեծ եւ սիրուն.
Եւ հնչեսցի հրապարակաւ քոյդ անուն։
Ցեւ վըտանգեալք զարձեալ յախտէ տապաստի,
Կամ ի ծաղկէն, խակոյն զարձցին նոր ի տի.
Ձուր եւ կայծակք փայլակեալ՝ քեւ լըռեացեն,
Ըզքեզ նաւապն յալեան զոցէ ապաւէն։
Նա արեւուն ի հոլովելն ընդ շընան
Ելըը ուխտից զարուց Փրկչին ծընընդեան,
Ցեզ յարիցէ երգիչ ներհուն քաղցրախօս
Եւ առ Տաճիկ իշխանաւն ի Դամասկոս.
Ձոչակեսցի ըւրըն գործով եւ բանիւ,
Մինչ կալ Երկրորդ յաքքայաշուք ի պատիւ,
Թէ եւ կայսեր Բիւզանդական առ նախանձուն,
Ընդարտեսցի նորին մեծ փառք եւ անուն.
Յորմէ ցաստանդ վառեալ իշխանն անհաւատ,
Յաչացն հանեալ զաջըն հատցէ անարատ։
Ա՛ռ այս Ա՛նուր ո՛չ յամեսցի առ ժամայն,
Ձատեալ ձեռամբ գիմել յաղերս մաղթական՝
Ընտուածամօր սուրբ առաջի պատկերին.
Ո՛վ աքանչելեացս, աջըն զարձցի ի նախկինն։
Ընդ հետեւ սրեսցէ զգրիչն իւր ձարտար,
Ընարգոզաց ընդդէմ սրբոց ըզնշխար,

Լ֊քոյ ըզաուն եւ զալքունիս փառաւոր.
Ի պաղեստին պանդուխտ ընդեալ աքեամբոր.
Ընդ ի նորին ազդոյ խօսից կշռական,
Պատկերամարտքն ի դող հարցին սարսափման:
Յովհան ի բան որպէս խորխոխ անուշակ,
Ընդատ եւ լայն կացեալ գետոյ հանգիստակ.
Յայց նա ելեալ զերեզմանիդ պատուական,
Եւ ի ներքոյ քոյ դըրօսատեաց՝ աննըման՝
Հռչակեցեալ զարի մարտիդ զհանդէս,
Եւ նշխարացդ հարցեալ պաշտօն լիապէս:
Վերիմողքն ի լարդ այնուհետեւ սկսրասցին,
Ըզքոյդ սըբինդ ազինքն հարցեն կաթոդին:
Ահա Սուրիոյ ծաղկազըգաւորձ ի սահման,
Ուր գետ փարփռըն Ականն արփւոյ ոսկեհան,
Յորդահոսեալ յեօթն լայն առաջս բաժանի,
Եւ ոռոգէ ըզբուրաստանս վարդենի.
Ընդ առ ափամբք կարկաջահոս վըտակաց,
Ընդ հովանեաւ խաւ ի խաւոյ ծիրանեաց.
Խբրեւ կարապք ուրախ առնուն ճեմ մանկունք,
Վեղեցկադէմ անհալանացեալ սուրբ աղջկունք
Ազատային դրօսադդ ուսեալ Հայկական[4]՝
Ընտաբացքն զչէրն թոդցեն առփական.
Սիրով վառեալ ըզհետ շաւղացդ ընթացցին,
Կալ ժառանգորդ անկէտ բարեացն երկնային:

Յետ այսպիսի վերնոց բանից աւետեաց,
Վառվառ ըզսրբի տանջից ի վայրն յառաջեաց.
Ջանձամբ արկեալ ըզծիրանին իւր մահուան,
Խոսորագեղ խբրեւ ըզվարդ կարմրերփեան.
Ջինքըն դրոշմել փութայ խաչին նըշանաւ,
Եւ խոնարհել զուլն ընդ հատու սուսերաւ:
Ընդ աստանօր սիրտ իմ ճմլի տրտմագին,
Եւ արտասուս ցօղեն աչք իմ ցաւագին.
Ահաւ լեզուս առ ի պատմել ե տրկար,

Կուսին զաղէտս՝ որոյ տարաւ կամակար:
Ահա զի սարսուռ սիրտ ի յանդամն իմ բոլոր.
Եւ այլայլին միտք ընդ արկածն անսովոր,
Ջոր չարասէրն ի սիրտ նիւթեաց մոլեկան
Ժանտաբարոյ այն այլազգւոյն որդեսպան՝
Որ մեծակազեալ ըզսուրն յիւրմէ պատենէն
Ըզպարանոցն անմեղ որդւոյն ձիւնեղէն
Ընդէն ի սայր սուր հատանէ զերթ կայծակ,
Եւ յերկիր գլուխն յարեան ցայտէ ի վիժակ.
Արմինն անշունչ իսկոյն թաւալ անկանի,
Եւ ընդ անդամն արիւն գընայ՝ գեղանի:
Ծիրանագեղ որպէս ծաղիկ նառնենեաց՝
Մինչ հարկանի ի կարկըտէն թանձրամած.
Որպէս կակաչ ի խուփ հատեալ սայրասուր՝
Կայ նըւաղեալ եւ մահացեալ ընդ աթոռ:
Ալ սուրբ հոգին աղաւնակերպ ընդ երկին,
Ալացեալ թռչի ի դոգն անմահ փեսային:
Ընչինչ ընդհատ եւ իշխանին ըստ վճռոյն,
Մի ոմն սուսերբ ի զինուորաց նոյն ընդ նոյն
Ըզգլուխն եհատ նահատակի սրբուհւոյն,
Ընդ որ խառնին արիւնք քաջացն երկոցուն,
Որպէս յորժամ հողմըն թափէ ի գետին՝
Յիրեար խառնեալ ըզմանուշակն ընդ վարդին:
Ընդ մահն ողջոյն անդ ի սահմանս Երեգին,
Ողբ դաշտքն առին, եւ մայրենիք անտառին.
Ըզնա լացին խոխոջք ուխից Որոնդեայ,
Եւ դարեւանդք ծաղկապըսակ մծտակայ.
Նորուն ի սուգ ըզգոյնս հարին ըզգալական
Ընկկիզեալք մանիշակ՝ վարդ ծիրանեան.
Եւ կրկնեցին անդրէն վերջին ըզհագագ
Ի յիսուսին անուն յաւէրժ անուշակ:

Ալ ընդ այսքան անպատին ընդ մահուան
Խրդեալ ի մեծ սրտմրտութիւն բարկութեան,

Ընթրուն զօրաց վերին յարկաց լուսեղէն՝
Որդւոյն ի վըէժ վառին եռան կուռ ի զէն.
Յաման քթթել սրխուր ընդ բլուրն հուր տեղան,
Ընդրեն զնշխանն եւ զեղկելն զօրդեսպան.
Մինչ ոչ փոշոյն իսկ երեւել նըշանակ,
Ընդքան չարեացն եւ եղեռանն փոխանակ:
Եւ լսելն առնեն անդէն զահագին
Ձայն որոտմանց եւ յամպս բոմբիւն մրթագին.
Եւ դըղըրդմամբ փայլատակիւն կայծականց,
Ի ցոյց մահուան կուսին անպարտ եւ անյանց:
Ո՛վ սատակիչ պատուհասին անկասուր,
Որով չարեացդ առեր ըզվարձ կորակոր
Ո՛վ քարասիրտ Վէոսկորոս եւ վայրագ,
Ո՛հ, զի՞ չերկեար ի միածինդ անուշակ
Ջարհուրելն ածել հարուած մահացան.
Ընդի՞ր ալ քո ոչ զօսացաւ նոյն ժամայն:
Ընդ Յուդայի ըզվըէժ լուծեր ձահագոյն,
Եւ քաղեցեր պըտուղ սերմանցդ յոռեգոյն:
Ասա հուր կիզիչ ըզքեզ այրեաց Սոդոմայ,
Եւ անդ անշէջ բոց գեհենոյն յարակայ.
Ընդ այդպէս արդար վարձահատոյց Աստուած,
Ըզհետ անգամ յերկրէ արար բընաբարձ,
Ջի մի երբէք մնասամբ ցուցեալ մահացուք,
Կուսին ըզքեզ Տայր կոչեացեն գեղաշուք:
Նա ըզհրեշտակս առ յելս երկնից կարապետ,
Դու յիջանելդ ի վերն անել զայսոց պետ:
Ընդ այդ այսքան հասեալ վըրէժուցն եւ ահին,
Շանթից ցայտմանցն եւ որոտմանցն ամպային,
Յանկարծ պայծառ փայլակ յերեր նըշողէ,
Որպէս յորժամ ըզմթանձրամած ամպս յերկինէ
Ծոցանըշոյլ կայծակն հարեալ պատառէ,
Եւրը ըզգեաներն դանդաղն[5] ամիս առչորէ.
Եւ ամն իջեալ փայլ ի յարկաց երեքեան՝
Սիւն յօրինէ լուսեղէն զերըթ ճիաճան

Շուրջ պարուրեալ՝ վըկայուհոյն ըզմարմին
Ծըրտափակեր, անանց ի ցոյց պըրակին:
Յայնժամ եւ Տայրն մահացուաց ՚ւ անմահից,
Ընդ զոհս հաճեալ քան ըզբուրումն անուշից,
Ի վերնական իւր աթոռոց ալքուներաց՝
Յօնիւք զըարթի եւ քաղցր աչօք երեսաց՝
Ող եւ զերկինս, զերկիր, ըզծով ընդարձակ
Ներկրապատար ուրախ առնեն հասարակ.
Ի գաս իւրոց հրաբուն սեռից աչնարկեաց,
Եւ փոյթ կրկին գայ հասանէ գունդ զօրաց.
Միոյն պաշտօն՝ զուրկ ըզՀոգին ի մարմնոյն
Պիւցաղնական յաւէրժ կուսին գեղանւոյն՝
Յերդ հոգեւոր յաստեղս տանել ի կամար,
Պասիլ սրբոցն ի լոյս անհաս եւ անճառ.
Միւսոյն յայնժամ մարմնոյն նստել պահապան,
Մինչեւ տապի վայել թաղուճն եւ արժան
Ի բարեպաշտ եւ յերկիւղած սուրբ արանց,
Եւ տաճարին պաշտօնեաներ ի Ղեւտեանց:
Ընդ այս բանին որոտողին յարկք պայծառ
Խումբն առաջին յառաջ մատչի թեւապար.
Եւ գեղեցիկ ի թաւ ունի փունջս յոռոց,
Ընդշ դաւինեաց, թաւմ ձիթենւոյ եւ մրտոց.
Ընդ բոցափայլ ճակատ կուսին համերամ՝
Յաղթօղական պըրակ կապէ անթառամ:
Եւ ի նըւագս առեալ երգէ ըզՏավառ.
"Մարկիանոս իշխանն անկաւ շանթահար,
Եւ ընդ նըմին որդեսպանն ամբարիշտ,
Ջարեացն ի վըէժ՝ որովք հարաւ կուսին սիրտք,
Ող զաղցաւոր արհամարհեաց թագ փառաց,
Երկինք արդար եռուն պըրակ զաստեղաց:,,
Ընդպէս եւ Տայրն անմահ՝ ելեալ կուսին քաջ
Եղեամ երամ հրեշտակօք ընդ առաջ՝
Պսակք զըարթի տարածանէ ըզդաստակ,
Պրկէ ըզզուսարն յանմահ ի գիրկս իւր անքակ.

Ամբոյր սիրոյ ի նա կնքեալ հայրաբար,
Ըզգլուխն յեռու աստեղք երրեակ լուսապար,
Եւ խնդութեամբ մուծեալ ի յարկսն երկնից
Սիրոյ ընձա իւր արարեալ պարակից։
Վաղ երթալով երթայր սփոեր ընդ բընաւ,
Ընդ այն քաղաք կուսին մահուան խիստ համբաւ,
Առնոյր կորով եւ յունկրն գայր քաջ Հովուին[6],
Որ թէեւ չէր առակ ըզկրօն Քրիստոսին
Յայնժամ պաշտել յեկեղեցիս համարձակ,
Այլ եւ այսու արձանանայր նահատակ,
Եւ ձայն կարդայր հօտին ի սիրա պնդագոյն,
Երժանաւոր ձօն հարկանել կոյս մարմնոյն։

Հրեշտակք արփի տեառնըն գանձուց պահապան,
Տեղեակ արանցն եւ հանդիսից սրբութեան.
Լէր թեւադիր որպէս վայել եւ օրէն,
Երգ յօրինել ըզվաղեմի պաշտամանէն։
Ի հոյակապ զարմէ ծրնեալ վաղենտին[7],
Մեծահամբաւ յայնըմ փիւնիկ գաւառին.
Լին նորա զիւղք յոքնաթիւ՝ աւերակք,
Եւ յարկք շքեղք իշխանաւէտք ընդարձակք.
Գներ ի վերոյ այս վտառաւոր ճոխութեանց,
Ի նմա փայլեր կրօնիս եռանդ գերազանց.
Որով կուսին տանջից բիւրուց հանդիսին
Կանատես քաջիկ կացեալ էր ինքնին.
Եւ բորբոքեալ ի սուրբ սիրոյ ի նախանձ՝
Ոչ յապաղէ զայն ամփոփել անգին գանձ։
Ընդէն իբրեւ գայ ժամանէ վատգոյն
Ըռ նա պատգամն դիտապետին գերագոյն,
Գըզըզդի, եւ երագուանք փոյթ ընթանան
Ընդ նմա բազուկք ի վայրն հարսին քրիստոսեան.
Ոչք ելեւել մի ըզմիով առնէին,
Օրթի հօան ի ձայն աղի փութոյ հետ հովուին։
Եւ նախ բուրեան ի Դամասկեայ պարտիզաց,

Թաղման ի ձօն վառ ժողովէ փունջ ծաղկանց.
Ամբէ, զմուռս եւ բազմաբոյր բալասան,
Ըզբերուհւոյն մարմին խնկել պատուական։
Էդպէս յառաջ գնդին ի գլուխ նա անցեալ,
Յերմ վիժակօք տայ ըզմարմին լըւանալ.
Յետոյ նախ ինքն համբոյր կնքէ սուրբ վերաց,
Ամբոյր ոտից եւ բսպիտակ դաստակաց.
Ընծայն եւ այլք առնեն մեծաւ յարգանօք,
Եւ սուրբ ըզգլուխն յորդ ամփոփեն արտասուօք.
Եւ Դամասկի իւղովք օծեալ վարդենւոյ՝
Պատեն զանդամս ի նիւթ չքնաղ անկուածոյ.
Եւ ի դագաղն հանգուցանեն յարժանի,
Նովաւ արկեալ ծոպիւք շըղարշ ծիրանի։
Նոյն ղՅուլիա պատուով պատուեալ վաղենտին,
Էն որ կրթողդ վշտաց ի կեանսն էր կուսին.
Նոյն ի մահուան չքնաղ եկաց հանդիսից
Եւ մեծամեծ յաղթանակին վառակից։
Էս վարձ յերկնից ի մի հոգի կապելոց,
Որ չեն վառեալ բայց Յիսուսին ի սուրբ բոց։

Ո՜հ սէր անեղծ անքակտելի՝ եւ անարատ,
Էս երջանիկ երկուց Քաջաց հարազատ.
Որոց իմ տաղք արժանապէս նըւիրին՝
Յետագային լինել ըզհետ նոյն շաւղին,
Եւ ակն ունիմ թէ զօրեսցեն յօրինակ,
Ժամանակին գնացուն հարեալ յիշատակ,
Յորչափ արեւն ի լոյս պայծառ նըշուլից՝
Ամայն երկրի լոյս ծագեսցէ եւ երկնից։
Օն գերարփի գունդ լուսեղէն կամարաց՝
Փութաւ ըսպաս տանել կուսին գեղապանծ.
Ե՛ռ մանիշակ եւ լի նարգէս ի կողով,
Եւ հեղ նորուն անմահական ըզգլխով.
Փունջ կապեսջիր ի շուշանաց եւ վարդից,
Եւ ըզմարմինն բուրմամբ սփռեա անուշից։

Մինչ այս մինչ այն՝ այգն յարուցեալ գայր վայրուն,
Գոդ շուրջ կալեալ բոլոր ըզջոզս արեւուն.
Լոյսն աճեցուն քան ըզսովորն յօրիներ,
Երկնից էր կամք առանց ցօղոյ անատուեր
Ընդ գործս հայել ՚ի աղենահնեայ. նորին հօտ
Խրեւ եռես զոսկեծաղկին առաւօտ՝
Ընդէն ձայնեաց առ իւր ժողով հոգեւոր,
Սուրբ աւանդին առնել թագուհի երկնաւոր:
Ընդ պճնեալ ընդ դագաղքն ի ներքոյ
Օրս ընծայեն կէսք ի խոնէն լամելոյ.
Ելիք զոսա դաւինեաց եւ զարմանացըն դալար,
Ի ձեռս առեալ ի ձայն երգոց խոնին պար:
Եյդպէս կարգաւ հանդարտաքայլ ի բլրէն,
Հանդիսօրէն անգին դանձուքն իջանեն.
Մինչ հասանել ի վայրն Ակրեդ մերձակայ,
Յաղօթարանն Հայրապետին Աիւրեղեայ:
Նմուտ յառաջ բարեպաշտին ՚ի աղենահն,
Եւ դասադաս յուղարկաւորք ընդ նմին.
Գրնի դագաղն ի մէջ մատրան պճնազարդ,
Լի պրսակօք ծաղկանց, սարդեացն ի սաղարթ.
Ի քառադէմ կոյս բորբոքին վառ լապտերք,
Եւ անմրոունչ կան ժողովուրդք առընթերք:
Յետոյ կազմեալ խորան կանգնի զարդարուն,
Մեծի ընթրեաց քաւիչ սեղան անարիւն:
Ասի անտի վառին լապտերք լուսեղէն,
Ընդ մէջ կախի մեծ աշտանակ ոսկեղէն.
Շուրջ քահանայք ըզսեղանով պար առնուն,
Պընդնաւորս արկեալք զանձամբք պաղպաջուն.
Սարկաւագունք մոմեղինօք ի ձեռին,
Եւ զուարս յուս՝ խունկ ըզԱբայն ծըխեին:
Իսկ ըզգեցեալ ՚օվիւն նախորդ ծաղկազգին,
Ըզբեհեղեայ պատեալ շապկաւքն յանկագոյն.
Եւ թագ յերկայն հերսըն կապեալ երկփեղկեան[8],
Պարդայ զԱստուած, ըզՊայն, ըզսուրբս ամենայն:

Ի գլ ծածուկ, է գլ ի ձայն աղօթէ,
Ընծայելով զընտիր նըւէրսն ի սրտէ:
Մինչ ընդ նըմին ահիւ մեծաւ բազմութիւնն
Սատուցանէ գլուր պաղատանս եռանդուն.
Յետ վըճարման մեծ խորհրդոց նըւիրաց՝
՚օվիւն ի վեր զաջըն կալաւ եւ օրհնեաց.
Օձրթայքն, ասէ, խաղաղութեամբ յարգական,
Ամենեցուն ձեզ Տէր լեցի օգնական:
Ապա իջեալ իւրովք պարուքն ի տեղւոյս,
Գայ ի տեղին՝ ուր դագաղն էր մարմնոյն կոյս:
՚անդէպ նըմին կան պաշտօնեայք հոլանի,
Եւ ի գպրէն դրօշ պարզեալ սուրբ նըշանի.
Գունդ գունդ յաջմէն եւ յահեկէն ըստ կարգին,
՚ամայնք հանդիսա յարքայութիւն երգէին:
՚օվիւն յայնժամ ըզքազմութեամբքն որ կային՝
Երից անգամ մշտակաւ զալար զոպային.
Ջուր սրբարար սրբոսկ որպէս ցօղ նրբին,
Վաւել զրեաւն, եւ զայս խօսի բան վերջին:
Որ կենդանեաց Տէր ես, որպէս մեռեալոց,
Ընկալ զաղօթս ի տաճարիդ խոնելոցս
Եւ տուր հանդիսա մեզ ի քո յարկս զերակայ,
՚անգունատիպ ձգնագզեցին ՚ի առվաւեայ:
Սա գոռ մարտին հանդիսացեալ ի ճակատ,
Գլուաւ յաղթող հորդեալ շաւիղ մեզ աղատ
Ընդէր ի քաղաքն Հերուսաղէմ երկնային,
Օձնն օրհնելով ցանգ ընդ գասուց անմարմին:
Ով քաջամարտ դու զօրական երանի,
՚այեաց ողորմ աչօքդ ի մեզ քազցուենի.
Մեք ի շնորհիդ սեռըն սիրով ի սեղան՝
՚անեմք ըզսիրտս ի պատարագ քաւչական.
Օձնըս վառեա ի հուր սիրոյդ քո անկէզ,
Մրկ առ մեր Տէր եւ զայս ծախեա ողջակէզ:
՚ապա եւ դու իմ սիրելի հօտ փոքրիկ,
Որ առ բեմին բազկատարած կաս յուշիկ,

Վ՚առեա ըզսիրտդ ի լոյս պայծառ հասանել,
Յորում շնքով վըկայս փայլէ ի վայել։
Մի կաղմիցես անձինդ ի խիստ տատասկէ
Պըրսակ՝ պատրեալ յասակ ծաղկանց սուտ ազգէ.
Սակայն նոր թագ բոլորեսջիր յայս հանդէս,
Երիւնաժերկ իբրեւ զվարդ ի քոյդ գէս։
Դու զանցաւոր ըզբերկրութիւնս կենցաղոյս
Ընդ ոտն հարեալ դիջիր յանանցան ըզքո յոյս.
Եւ մի իւիք թառամեսցի կոյս ոդիդ,
Իբրեւ շուշան կոխան եղեալ յարօտիդ.
Եյլ զօրինակ առ յայսմ ամբիծ աղաւնոյն,
Մաքուր սրտիւ եւ հաւատով պնդագոյն։
Եյսու անջինջ կուսին զանուն պահեսցուք,
Մինչեւ մտանել մեզ յառագաստն դեղաշուք։
Նկայք ուրեմն ո՛ իմ որդեակք խնդակից,
Ընդ իս ըզձեռս ձեր համբարձէք անձկալից,
Եւ զայս մաղթանս առաքեսջիք միաբան.
Ո՛վ գեղափայլ ծաղեալ Երեւ վեհ կուսան.
Լուսապայծառ արդ մերձ յաթոռ անմահին,
Օգոյս երկրաքարշ աւուրս յիշեա կենցաղին,
Յոր եմք անկեալ դեռ եւս երկով քրտնալից
Լինել ժաման երկնից անանց հանդիսից.
Ի չար դործոց եւ կորստեան վըտանգից
Խնդրեմք պըծել բարձեալ ի մէնջ ըզձօն դից.
Եյնու հետեւ զուխտ կատարել համարձակ,
Ո՛չ յալքայէն ո՛չ ի քրմացն հացկատակ
Երկիւղ ունել սպառնալեաց ահագին,
Խափանարար սրբոյ կրօնիս Քրիստոսին։
Բայց ո՛հ գայցեն աւուրք[9] դառնիք մահագոյն,
Յորս բռնաւորք ջանան սուսերք երկաթոյն
Օգերկրպագուս խաչին յաստեացս վըտարել,
Եւ ըզսրբոց նշխարս փուխան հուրբ այրել։
Սակայն զսակերագ յոսկի արկեղ ամրափակ,
Մինչ Ձագարու սուր շողայցէ յայս քաղաք,

Ընք երկիւղածք խաչապըսակ տան կայսեր,
Իբրեւ անգին եւ անկըշռեա մեծ նըւէր։
Ի հուսկն մաղթեմ նայեաց Աներփիչ եւ գութ տար.
Թէ եւ լեզուս իցէ անզօր եւ տըկար.
Եյլ եւ այնպէս ընկալ փոքրիկ զայս ընծայ,
Որպէս արար քաղցրաբարոյ քոյդ փեսայ,
Յորժամ զերիտուս այրուձի լըմայս ընկալաւ,
Ոչ ի քանակն՝ յիղձըն սրտին զակն կալաւ
Եյսուիկ ըզքեզ դըստից Հոգւոյս մըխիթար,
Ձիւճեալ մարմնոյս վերայ բուժիչ բարերար.
Դու յիս շնջո՛ ըզհնար մեղայ ցանկական,
Օ՛ն քեւ անցեալ ընդ ծով ալեայց ծըփական,
Ընդ քեզ հասից ի բերկրութիւն անսպառ,
Ի մշտնջեան ալքայութեան փառս անճառ։
Լո՛ւռ եղեւ. մինչ մատչէր դան յուղարկող.
Եւ նախ կուսանք ի լուսանիւթ ծածկեալ քօղ՝
Ծիրանաթոյր փունջըս ծաղկանց ի ձեռին,
Ի վարդագոյն նըշան արեան վըկային.
Ըզհետ սոցուն դան ալք վայել ըստ կարգի,
Մէն մի կալեալ վառ մոմեղէնս ճրագի.
Երեսք պայծառ են եւ զըւարթք համայնից,
Որպէս ի տօն առագաստի բերկրալից։
Յետոյ չորեակ մանկահասակ պատանիք,
Ույց ընդ ճակատ դալար կապեալք սարդենիք,
Օգագաղս կուսին սրբանըւէր յիւրեանց ուս
Խարձեալք բերեն՝ կան կաթոգինք քաջայոյս։
Երիան ըզհետ եւ քահանայքն երգաձայն,
Յերկուս անդէն կացեալ ի կարգս եւ տողան.
Յորոց փոփոխ հոգենըւագ Աաղմոսաց
Եյերք հնչեն յուրախութիւն լըսելեաց։
Ակ ի վերջոյ գայր Ձայրապետն ի կարգին,
Օ՛ոսկեքանդակ ցուպըն կալեալ մեծագին.
Ըստոյգ յուսոյն անմահութեան ի ցուցակ՝
Եյս գեղեցիկ հանդէս բերէր զօրինակ։

Այդպէս մատրանն ընդ դուռն ելեալ ամբոխին՝
Գայր եւ հանդչէր բարձրակատար առ նոճին.
Ընդ ըզդագաղն ի դիր դընեն հանգստեան,
Եւ շուրջ զՈղջոյնն կրկնեն երգովք միաբան:
Կրկնէ եւ նոր փառատրութեամբ խնդալից,
Ժողեճաշակ պետըն զաղօթն հրաժեշտից:
Ողջոյն ընդ քեզ, ով գերարփի կոյս Աստուած,
Որ զԱստուծոյ մարտեաւր ըզմարտ քաջաբար.
Դու յայն կայտառ ծաղկափըթիթ հասակիդ՝
Նախ քան զարեանդ հեղուծն ի սէր փեսայիդ՝
Ըզնայրթս ի քեզ վաղ շնջուցեր ցանկական,
Ամբիծ պահեալ չքնաղ ըզվարդ կուսութեան:
Ողջոյն ընդ քեզ՝ որ իբր յամուր աշտարակ՝
Յաղօթս ելեր զԱստուած օրհնեալ միայնակ.
Եւ լուացեալ յայն բաղանիս զաղտ մարմնոյ՝
Եղերդութեան քաղող կացեր հանգոյ.
Եղիւք զրծեալ պատուհանօք լուսական,
Գու կամակար մահուամբըդ քով ոչ կուսան,
Օ՜երկնածորան զայս կնքեցեր դաւանուծն,
Որով դաւինեաց արժանացար անպատում:
Եւ գոռ մարտիկք ընդ քաջութիւնդ հիացան,
Ըրեշտակք երգովք հոչակեցին ոճնական.
Իսկ դեւք ասպետալ յայս փառահեղ քոյ գործոյ,
Ի դող հարան ի վիհն, փախեան դառն կոծոյ:
Ըզքեզ նախկին Կոյս Մարիամ մայր Փրկչին,
Որ բարձրացոյց զձեռս կանանց մահածին,
Ընդ քոյդ հաճեալ արի մարտիդ ընդ հանդէս՝
Ընդ իւր կացոյց պըսակ կապեալ պճնապէս:
Հանգիր ուրեմն ի լոյս պայծառ թագուհւոյն,
Ըզքոյդ եւ մեք կալցուք շաւիղ գերագոյն:
Հանգիր ուրախ Նչին ի տես երեսաց,
Եւ մեզ միջնորդ լեր ի հովտիս արտասուաց:
Ընդու բանիւս յորդորանաց հրաժարման,
Հողմն օրհնեալ ծածկէ ըզսուրբ գերեզման.

Այլոց հարթեալ եւ պատրաստեալ ըզգեստին,
Գեղեցկաշէն շըրիմ անդէն կանգնեցին.
Յորոյ վերայ ի յիշատակ քանդակեաց՝
Ճարտար գըրիչն յոսկի ի տառս անմոռաց.
"Վ ըկայուհին հանգչի Վ առաւառ աստանօր,
"Պատիւ հարիք նահատակին փառաւոր,,:
Երդ այս անմահ տապան սրբոց ոսկերաց,
Եւ մարմարեայ իսկ աւազանն բաղանեաց,
Ընոյշ ընդ միշտ հոսեն ըզհիւթ սուրբ օծմանս,
Որ տեսողաց ածէ զղջումն եւ զարմանս:
Որով մերժին չար գործք այսոց եւ գրգիռ,
Եւ ի ցաւոց բուժին մարմինքն ախտակիր:
Պրոբատիկէ որպէս երբեմն յաւազան,
Առատապէս պարգեւք յորդեալ զանազան:
Այս է յերկնից վարձ արժանի կոյս հոգւոյն,
Երդալ մարտին սոյն մրցանակ գերագոյն:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ
ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԳՈՅՆ

1. Անուն լերին ի Բիովտիա, նուիրական Ապողոնի դից քերթուղեաց եւ մուսայից. նոյն է ընդ լերինն Հելիկոնի որ յառաջ Աւոնիա կոչիւր: Իսկ պատճառ կոչման լերինս՝ այսուիկ անուամբ է, զի Պոսիդոնի որդին Աւոն ստիպեալ խոյս տալ յԱփուղիայ՝ եկն ի Բիովտիա եւ քնակեցաւ ի լերինսն, որք յիւր անուն յորջորջեցան Աւոնեան:

2. Սօսիք Արմենակայ՝ որ յԱրմաւիր, տեղւոյ նուիրական պաշտամանց եւ խորհրդոց էր առաջնոց մերոց Հայկազանց: Ոստովք այս նուիրական սօսեաց նախնիք զգլուխս քաջաց Հայոց պսակէին:

3. Անուն լերին յԱսորիս՝ այժմ կոչի ՃԷպէլըզ շէյխ:

4. Հայր Համարիւր առ կռապաշտս ամենայն դից եւ Յունարէն է Դիոս, պարսկերէն Որմիզդ:

5. Ի Լատինացւոցն Mercurus, թարգման դից ըստ առասպելաբանութեան, որդի Դիոսի, եւ յայտնող մարդկան ղկամս այլոց դից:

6. Յունարէն ասի Հելիուպոլիս, որ թարգմանի քաղաք արեգական: Ասորի հին անունն է պաալպէք, որ եւ այժմ կոչի յԱրաբացւոց, վասն գոլոյ անդ հռչակաւոր մեհենին Արեւու՝ որոյ աւերակքն ցայսօր կան մեծ հսկայաձեւ ի զարմանս ամենայն ճանապարհորդաց: Զետեղեալ կայ քաղաքն յընդարձակ հովտին Կղէսուրայ, այն է ստորին Ասորւոց, այժմեան դաշտին Պէքայա անուանելոյ: Ըստ աւանդութեան շինեալ ասի ի Սողոմոնէ արքայէն, զի Աստուածաշունչ դիրք յիշեն (գ. Թագ. Գլ. Թ. 18,) թէ՝ "եւ շինեաց Սո-

ղոմն զԳաղիր եւ զԲեթերոն զնեղքին եւ զԲաղաթ եւ զԹեր-
մոթ յանապատի եւ յերկրի անդ։

7. Անուն գեղեցիկ չաստուածոյ, եւս եւ գետոյ ի Լի-
բանան, այն է այժմեան Նահր Իպրահիմ։ Ըստ դիցաբանու-
թեան Ադոնիս էր պատանի գեղեցիկ՝ զոր Աստղիկ սիրեր
առաւել քան զդիս, վասն որոյ ի հրամանէ Արեսի յառնէ ի
վերայ պատանւոյն կինճ վայրենի մինչ կայր յորս յանտառն
Լիբանանու եւ սպանանէ զնա։ Ալ դիցուհին առ սիրոյն կեր-
պարանափոխ առնէ զնա յանեմոն կարմիր։ Իսկ գետն յի-
շեալ՝ յեղանակս ինչ տարւոյ խառն ընդ կարմիր աւազոյ
հոսէ ի լերանցն, վասն որոյ կռապարիշտքն կարծեցին թէ
այդ փոփոխումն յառաջ գայր յարենէ վիրացն Ադոնիսի,
ուստի զայդ ժամանակ սահմանեցին մեծի տօնախմբութեան։
Գերեզմանն Ադոնիսի երեւի լինել յայժմեանն Գընէ կոչե-
ցեալ տեղւոջ որ ի Լիբանան, ուր քանդակեալ կայ ի վե-
րայ վիմին մարտ առն միոյ ընդդէմ վայրենի գազանի, եւ
մահ որսորդին, եւ կին մի նստեալ առ երի տխրագին։

8. Ի անուն կռոցն Ամմինացւոց, (Դ. Թագ. 23. 10։)
Պատմի զսմանէ թէ ձուլածու պղնձի էր նստեալ յաթոռ
պղնձեայ, գլուխն ի ձեւ եղէն, յորոյ վերայ էր թագ ոսկե-
ղէն՝ ակամբք զարդարեալ, բազուկքն տարածեալ ի նշան
ընդգրկելոյ ի ժամ զոհին՝ յորժամ ի նեղքոյ նորա բորբո-
քէին զհուր եւ ջեռուցանէին զնա, կռապաշտքն առ ի պա-
տիւ տային զողորմելի մանկունս ի գիրկս նորա։ Եւ զի մի՛
լսելի լինիցի աղաղակ մանկանցն ընդ հուր անցելոց՝ առժա-
մայն փող հարկանիւր եւ թմբուկ։

9. Ի անուն կռոցն փիւնիկեցւոց ի Սիդոն, որով պաշ-
տեալ լինէր լուսինն։

10. Նոյն է ընդ Ադոնիս կռոց։

11. Ի կուռքն ի յոյն բարբառ կոչեցեալ Ափրոդիս՝
փրփրածին, ի Լատինացւոց Վէնուս, եկաւոր վասն յաճա-
խելոյն առ մարդիկ։

12. Ի քաղաք ի Կիպրոս, նուիրական Աստղկան։

13. Անուն կռոցն Փղշտացւոց՝ Նհանգ ծովային, պաշ-

տեալ ի քաղաքն Ազովտու, եւ ահարկու ընդ ծովեղերս պա-
ղեստինու։

14. Կուռքն պաշտեալ ի գեղեցիկն Դամասկոս, յար-
գաւանդաբեր գետեզերս ականակիտ վտակացն Նաբանայ
եւ Փարփարայ։ Մի է եւս ի բարձրագոյն մոլորակաց։

15. Անուանք գետոյ ի Դամասկոս, Փարփարա Հաւ-
անական է թէ ի՛ւր Քրիստոբրոհան յունաց, այն է ոսկե-
գետ, զի զոր ինչ լուանայ ի լաւ անդր դարձուցանէ, է այժ-
մեան Գարատա։ Նաբանա միւս գետն՝ որ գնայ առ պարըս-
պօքն քաղաքին ի հարաւոյ եւ յարեւմտից կուսէ։

16. Չաստուած Եգիպտացւոց ընդ կերպարանօք եղէն։

17. Ցաւան է որդի Ցաբեթի որդւոյ Նոյի, ի սմանէ
ասեն թէ ի՛ւրն սերեալ Յոյնք։

18. Ի տաճար ի Հռոմ ի ձեւ բոլորշի նուիրեալ ա-
մենայն դից՝ պանթէօն կոչեցեալ. այժմ եկեղեցի է սրբու-
հւոյն Մարիամու Մարտիրոսաց։

19. Աստուած պատերազմի ըստ առասպելոց։

20. Անուն կռոցն Յեփեսոս Հռչակաւոր, զորմէ առաս-
պելաբանեն Հեթանոսք թէ ի՛ւր գուստր Դիոսի, եւ Հաւա-
տային թէ ի՛ւր կոյս, վասն որոյ կոչէին զնա Արտեմիս, այս է
անխոցոտ։ Ցերկինս լուսին, յերկրի Դիանա, ի դժոխս Եկա-
տէ, այս է բոցակիզող՝ ձեւացուցանէին։

21. Ըստ առասպելոց է եղբայր Արամազդայ եւ Պի-
սիդոնի, որում վիճակեցաւ իշխանութիւն դժոխոց։ Ի յոյն
բարբառ նշանակէ մեծութիւն, զի ի խորոց երկրի պեղին
գանձք։

22. Էր աստուածուհի Հայոց, որոյ հռչակաւոր մե-
հեան էր Աերէզ աւանի Աեկեղեաց գաւառի։ Տային սմա
անուանս Ոսկիամայր, Ոսկիածին, Ոսկիահատ, գուցէ վասն
ոսկի արձանին իւրոյ։ Ըստ առասպելացն Ցունաց՝ էր կոյս ի
փրփրոյ ծովու եւ յարենէ ծընեալ, ուստի Հայք կոչեն զնա
վարդամատն եւ ոսկեծղի, եւ զվարդն նմա ընծայէին, որոյ
զծօնն վարդավառ կոչէին։ Սայր ամենայն զգաստութեանց
եւս համարէին, ըստ Ագաթանգեղոսի բանից ի թղթ. Տըր-

դատայ ԺԶ։ Թէ եւ Սորաբեան ԺԱ. 532 զներհակն աւանդիցէ, որպէս Թէ էցէ աստուածուհի վավաշտութեան։ Պարսիկք հասարակօրէն զանուն Վէնուսի կոչեն, նահիտ կամ Աննահիտ։

23. Ակնարկէ յապագայ գալուստ Տաճկաց, եւ յառումն քաղաքին ի նոցանէ յամին 634։

24. Քոյր ասի Դիայ, եւ յետոյ ամուսին նորա, ի նուիրական քաղաքաց Հերայ, երեւելին էր Սամոս, ուր ննաւ եւ Հարսնացաւ Դիայ։ Մեհեան նորա անդանօր շքեղ էր, եւ արձան ի կերպարանս Հարսին Հանդերձ սպասուք Հարսանեաց։ Լատիներէն Juno։

25. Անուն դից՝ զոր Լատինք կոչեն Minerva։ Առասպելք Համարին զնա աստուածծ իմաստութեան եւ արուեստից։ Բանաստեղծք յուղղոյ գլխոյն Դիայ ելեալ կարծէին իբրեւ զինուոր ոք, վասն որոյ նկարէին զնա մկնդաւոր եւ զրահազգեստ։

26. Ըստ առասպելաց Հեթանոսաց էր աստուածծ դժոխոց ծնեալ ի քաւոսէ, այսինքն ի համապարփակ վհէն եւ ի մառախղոյ եւ Հայր գիշերոյ։ Ի Լատին բարբառ կոչի Erebus։

27. Դշխոյ սանդարամետաց, դուստր Դիոսի յափշտակեալ ի պղուտոնէ մինչ Հաւաքէր ծաղիկս ի վերայ միոյ ի լերանցն Սիկիլիոյ։ Ցոյնք եւ Հռովմայեցիք Համարէին Թէ չէր ումեք Հնար մեռանել մինչեւ պերսեփոնեայ զՀերս նորա Հատեալ իբր ի նուէր իւր եւ դժոխոց։

28. Կղզեակ Յեգիպտոս, ուրանօր պաշտիւր Խոս չաստուածն Եգիպտացւոց, Թէպէտ եւ ի Հերուն Հետէ տեղիս այս չերեւի ի ձեւ կղզւոյ, զի այժմ կամրջաւ միացեալ է ընդ քաղաքին։ կառուցեալ էր անդանօր աքանչելագործ լապտերակիր աշտարակ ի սպիտակափայլ մարմարիոնէ ի դիւրութիւն նաւորդաց գիշերին եւ յանուն նորա ամենայն լապտերք նաւահանգստաց փարոս կոչեցան։

29. Մի ի մեծամեծ գետոց աշխարհի ի Լիբիայ։ Եօթնահոս վասն եօթնաձոր վտակօք ոռոգելոյ զերկիրն Եգիպտացւոց եւ անկանելոյ ի ծովն միջերկրեայ ընդ եօթն մուտս։

30. Զաստուածն Եգիպտոսի նոյն Համարեալ ընդ Ամմոզդայ։ Պատմեն առասպելք Թէ Բաքոս յոգեւորել ընդ անապատս Լիբիոյ եւ ծարաւոյն մերձ ի մահ լինելն՝ խընդրեաց օգնութիւն յԱմմոզդայ, որ երեւեալ նմա ի կերպարանս խոյոյ, եղջերաւն եցոյց անդ աղբիւր, վասն որոյ մեծակառոյց նմա մեհեան շինեցաւ ի տեղւոջն յայնմիկ, եւ պատկերն եղջերաւոր կանգնեցաւ կոչմամբ Ամմոնեան այն է աւազային ի պատճառ աւազուտ տեղւոյն, Թէ եւ այլք՝ այլ ինչ պատճառս եւս ածեն այսմ յորջորջման, զոր զանց առնեմ ի միջ բերել, առ ի ոչ տաղտուկս առթելոյ ի միտս հոգեսիրաց այդպիսի կեղծ բանիւք։

31. Հռչակաւոր մայրաքաղաք Յեգիպտոս, բրգամբք եւ Թագաւորաց գերեզմանօք յոյժ պանծալի։ Զետեղեալ կայ առ անկեան գաւառին Տելտայ ի ձեւ յոյն Δ տառին. ուստի Նեղոս գետն յերկուս բաժանեալ պատէ զբովանդակ գաւառն այն, եւ գրեթ Թէ յամենայն կողմանց շաւիղ բանայ նաւարկութեանց։ Այլ պողոմէոս արքայ փոխադրեալ զայս վայելչութիւն քաղաքիս յԱղեքսանդրիա, բոլորովին նսեմացոյց զառաջին փառս նորա։ Հետք ինչ անուանն ցարդ պահեալ կայ ի բնակչացն Բէլմնփ, եւ աւերակք նորա յապուշ կրթեն զմիտսն վասն հսկայաձեւ արձանին Սեսոսորի անդ գտելոյ եւ տաճարացն Ափիս եւ Սերափիս չաստուածոց։

32. Աւսոն որդի Ոդիսեայ եկն յԻտալիա, 290 ամաւ յառաջ քան զշինութիւն Հռովմայ, եւ երեւելի լեալ սերունդ նորա քաջութեամբ յանուանէն նոցա կոչեցաւ հայրէն Իտալիա։

33. Ի լեառն Հրաբուղիս ոչինչ Հեռի յարեւելեան ծովեզերաց Սիկիլիոյ, վասն ծծմբոյն եւ փոթորկաց որ ընդ լերամբս տատանեալ կան, կեղծէին առասպելք կայան լինել Եւողոսի եւ Հեփեստեայ չաստուածոցն Հրոյ։ Մերձ ի լեառն դնէին եւս զբնակութիւն Կիկլոպացց, այս է Հսկայից, որք ունէին զմի եւեթ ակն ի ճակատու, որ վասն եւ անուն նոցա է կիկլոպս, որ Թարգմանի բոլորակն։ Եւ սոքա

էին արքանեակք Հռիփսեանայ ի կազմել շանթս եւ փայլատակունս Սրամազդայ:

34. Լաւինիա դուստր էր Լատինոսի արքայի եւ կին Ենեայ: Անուամբ նորա կոչեցաւ քաղաքն Լաւիկին Ենեայ, այժմեան Զիմիմա լա Վիննեա:

35. Ի դղեակ Տարպեան անուանեալ ի Տարպիա կոչսէ, միոյ ի հորից նախկին կուսանաց Վեստեան կոչեցելոց ի նումայէ արքայէն Հռովմայ ի պաշտօն Վեստեայ սահմանեալոց ըստ Պլուտարքեայ: Կապիտոլին եւս դղեակ կոչեցաւ յետոյ:

36. Աւենտին, մի ի յեօթն բլրոց՝ յորս բազմի Հռովմ:

37. Ասի եւս Ծպտան, քաղաք ի Փիւնիկիա ԱՍտրիս, նաւահանգիստ յերզը Միջերկրական ծովու, արդ եւս կոչի Սայտա, ի վաղեմի փառաւորութենանց նորա այժմ չերեւի եւ ոչ ինչ, բայց եթէ քարեղէն շիրիմք փիւնիկեանց՝ զորս ընդ երկրաւ գտանեն հնախոյզքն մերձ ի քաղաքն:

38. Անուանի լեառն մեծին Հայոց ԱՐարատեան աշխարհին, ուր հանգեաւ տապանն Նոյի յետ ջրհեղեղին, բարձրութիւնն է երկնաճեմ, գագաթն սպիտակափառ, ղի անպակաս է ձիւնն ի վերայ նորա:

39. Ակնարկէ ի վկայութիւն Սանդուխտ:

40. Հայի ի Մարոնի ազգն, որք այնպէս յորջորջեցան ի Մարոն կրօնաւորէն, բնակին ԱՍորիս եւ ի Լիբանան մեծաւ մասամբ, եւ այժմ են ուղղափառք:

41. Զմմար կամ պզմնար առձայնեալ որ ԱՍորւոց բարբառ փողար թարգմանի, է ծովահայեաց բարձրաւանդակ բլուրն ի Լիբանան ի գաւառին քեսրվան, յորում յամին 1746 ըստ բաղձանաց Աբրահամու կաթողիկոսին Յակովբ Ա. պետրոս Բ. կաթողիկոս կիւլիկիոյ կանգնեաց զվանսն ի բնակութիւն իւր եւ յաջորդացն եւ քահանայից իւրոց, զոր հետ զհետէ կաթողիկոսունք կիւլիկիոյ ընդարձակեցին: Մինչեւ պետրոս Գ. յամին 1770 շինեաց դեղեցիկ ճարտարութեամբ ղամբևթայարկ վիմատաշ եկեղեցին յանուն վերափոխման կուսին հանդերձ փառաւոր զանգակատամբն:

Իսկ զյարակից դպրոցն յամին 1780 Գրիգոր պետրոս Ե. առանձին կանոնով հիմնեալ կառոյց: Տակաւին երեւին հետք հինէ փիւնիկեան շինուածոց, մօտ ի վանսն կայ մեծահատոր վէմ լուսնաձեւ, որ գտաւ ընդ պեղել երկրին, եւ սրբատաշ հին քարինք՝ յորոց պատմեն շինեալ եկեղեցւոյն որմանց ԱՐբգարէ ճարտարապետէ Եդեսացւոյ: Ի վաղ ժամանակս ըստ աւանդութեանն ի բլրէս յայսմանէ կռապարիշտք փող հարկանէին ի նշան երկրպագանելոյ Աստարտեայ դից, որ ըստ մեզ է Աստղիկն: ԱՀլ կաթողիկոսունք կիւլիկիոյ յետոյ յամէն 1749 անդանօր հաստատեցին զաթոռ իւրեանց յիւրեսց հալածանաց, կազմելով զմիաբանութիւնն զմմարեան որոյ կենդրոնն ցարդ է նոյն վանքն. թէեւ աթոռն փոխադրեցաւ ի կոստանդնուպոլիս յամին 1867:

42. Անուն լերին ի Լիբանան բարձր յոյժ եւ գրեթէ ընդ բոլոր տարին գագաթ նորին ձեամբ է պատեալ: Ցեզեկիէլի Խ. 5. գրի ի մեզ Սանայիր, ըստ յունաց Սանէիր:

43. Բիւբլիտն արդ կոչի պէյրութ, է քաղաք ի Փիւնիկիա Ասորւոց առ ոտամբ Լիբանանու, այժմ վաճառաշահ է եւ նաւահանգիստ: Ըստ Սոկրատայ ԱՀկեղեց. պատմ. Գ. 17. յառաջին դարս եկեղեցւոյ կայր ի Բիւբլիտն հռչակաւոր վարժարան գեղարուեստից եւ իրաւանց: Եւ ասի թէ փրկիչն մեր հասեալ ի քարոզութեամբն ցդրունս քաղաքին: Յարուարձանս նորա գտանին հետք թատրոնին Հերովդիա Ագրիպպայ, ջրմուղ ինչ բազանեաց, եւ ջրհոր վիմակոփ եւ յատուկ մուտիւն քարամբ ղարդարեալ եւ հատակոտոր բազում սեանց:

44. Աբրահամ Վ. Արծիւեան մականուամբ՝ եկաց կաթողիկոս ի Լիբանան ի վանս քրէմ որ ի նահանգին քեսրվանու յամին 1742: Ծնաւ յամի Տեառն 1679 յ12 ապրիլի ԱՆեթապ, անուն հօրն Յովհան եւ մօրն Շուշան, երկոքեան բարեպաշտք եւ ուղղափառք, որ սնուցին զզաւակն իւրեանց յերկիւղն Աստուծոյ անգստին ի տղայ տիոց: Յութերորդումամի հասակի նորա կրթեցաւ ի քրիստոնէական հրահանգս, եւ յերկոտասաներորդումն պօղոս եպիս-

կոպոս եւ նմա զչորս փոքր աստիճանս յամին 1691։ Այսքիկ յաւելին ի սիրտ նորա զեռանդ եւ զիղձ մեծագունիցն արժանանալոյ, որով փոյթ եղեւ նմա նախ քան զամենայն ի խնդիր ելանել վարդապետի ուրումն, առ որում կրթիլ ի գիտութիւնս կարեւորս քահանայական վիճակին։ Վասն որոյ թողեալ զՀայրենիս իւր չորս ի Մերտին առ Մելքոն Վ. Թապաղեան աշակերտ Ուրբանեան դպրոցին, որ մեծահռչակ ոմն էր յոյժ ի գրաւորական եւ ի հոգեւորական մասին։ Առ ոտս սորա դաստիարակեցաւ Աբրահամ զվեց ամ ի բարձրագոյն ուսմունսն, եւ ի գարձին սկսաւ ի քաղաք իւր սերմանել զսերմն բանին կենաց ի լուր ամենեցուն եւ քարոզել զուղղափառ հաւատն, զոր վասն երիցս անգամ արգելաւ ի դիպահոլ։ Բայց յետոյ ի յաջող ինչ դիպուածի խոյս ետ ի քաղաքէ անտի հանդերձ ընկերաւն իւրով Մինասաւ, որ հանգոյն նմին էր ուղղափառ եւ աստուածապաշտ, եւ գնացին ի Տիգրանակերտ առ ի զարգանալ ի լեզու Հայկական։ Անտի անցին Յերմիածին, ուրանօր կացեալ հինն ամիս եւ ոչ կարացեալ անդանօր ժամանել ըղձիցն իւրեանց վասն քանի ինչ պատճառաց, վերստին դարձ արարին Յանթապ։ Աստ ծնողք Աբրահամու խորհին տալ զնա կնոջ առ ի ուրախ լինել զաւակաւն իւրեանց, վասն զի միածին էր եւ հարսնաքոս արարին զնա ընդ կրօնասէր եւ գեղեցիկ օրիորդի միում։ Այլ ինքն արհամարհեալ զերկրաւոր ցանկութիւնս զկետ չորաւ երկնաւորացն։ Վասն որոյ եթող զտուն եւ զծնողսն, եւ հանդերձ ընկերաւն իւրով Մինասաւ գնաց ի Գերմանիկ եւ անտի ի Սիս։ Պետրոս կաթողիկոս պիծակ կոչեցեալն՝ ընկալաւ զնոսա ամենայն մարդասիրութեամբ։ Այլ Մինաս առ հիւանդութեան աչացն ստիպեցաւ մեկնիլ անտի եւ դարձ առնել Յանթապ յետ կալոյ ճնալոյ երկու ամ ի Սիս ընդ Աբրահամու, բայց Աբրահամ մեծարեցաւ ի կաթողիկոսէն վասն բարւոք ընթացից եւ աստուածպաշտութեան եւ գիտութեան որով փայլէրն, որոյ վասն կացոյց զնա քարտուղար եւ գանձապետ աթոռոյն, եւ յամին 1706 ձեռնադրեաց ի քահանայ եւ յետ սուղ ինչ ժամանակի ետ

նմա զաստիճան ծայրագոյն վարդապետի հրաման տուեալ նմա համարձակ քարոզել զճշմարիտ հաւատս ընդ ամենայն տեղիս կաթողիկոսութեան իւրոյ։ Այնուհետեւ էր տեսանել նոր ոմն պօղոս շրջելով ընդ ամենայն ուրեք ի սերմանել զսերմն տէրունեան իբր երկու ամ, յետ որոյ դարձ արար ի Սիս։ Եւ ի գտանել զյիշեալ կաթողիկոսն հիւանդագին ի մահիճս, խորհուրդ ետ նմա երթալ ի Բերիա ի պէտս առողջութեան իւրոյ, որոյ յանձն առեալ՝ ընդ Աբրահամու ի միասին գան ի Բերիա։ Աստանօր Աբրահամ զամենեցուն զսիրտս յինքն յանկոյց, վասն զի էր քաջ պերճախօս եւ քարոզէր ի հայ, ի տաճիկ եւ յարաբական լեզու, որով բազումք դառնային եւ գրկէին զուղղափառ հաւատն, եւ մեղաւորք ապաշաւէին ի վերայ մեղաց իւրեանց։ Եւ այնպէս օր քան զօր առաւելոյր համբաւ նորա, մինչ բոլոր ժողովուրդն աղաչէր զկաթողիկոսն ձեռնադրել զնա յեպիսկոպոս։ Աբրահամ զառաջինն հրաժարեցաւ աստի յայսմանէ, վասն զի յարգէր զքաղկեդոնեան ժողովն եւ խոստովանէր զգլխաւորութիւն քահանայապետին Հռոմայ զոր Հայք մերժէին, եւ հանդիսաբար ի ձեռնադրութեան սուզոր էին նզովել անգամ։ Բայց ընկերն նորա գիտաց հնարիւք ինչ բառնալ ի միջոյ զայս կրճիճն, առաջնկայ լինելով Գաղղեոյ հիւպատոսին ի ժամ ձեռնադրութեան, առաջի որոյ չէր արժանի կրկնել զյանպիսի նզովից բանս։ Ըստ զայսօրինակ մեծահանդէս շքով ի հասակի 31 ամաց օծաւ յեպիսկոպոս Բերիոյ յեկեղեցւոջ սրբոց Քառասնից յամի տեառն 1710, առընթերակաց լինելով չորից եպիսկոպոսաց աթոռոյն։ Այսուհիկ նորոգընկալ արժանապատուութեամբ սկսաւ առաւել քան զառաւել հոգեւանդ հովիւս դնել զամենայն հոգ եւ զփոյթ ի բարեկարգել զհօտն իւր, եւ արկանել զսերմն կենաց ի սիրտս ամենեցուն, որով օր քան զօր զարգացուցանէր զյանձնեալ նմին վիճակն դարձուցանելով յուղղափառութիւն զժողովուրդս, եւ պայծառացուցանելով զեկեղեցիս ամենայն կարգօք, այնպէս զի եւ յամենայն քաղաքս աթոռոյն եկ համբաւ նորա, մինչ ի նախանձ արկա-

նել զՊատրիարգս Հայոց, այս է զՊոլսոյ եւ զԵրուսաղէմին, որք զՀետ եղեն ամենայն ճգամբք հալածել զնա: Առաջինն ետ աքսորել զկաթողիկոսն Պետրոս զձեռնադրողն Աբրահամու, առանձին հրամանագրով տէրութեան ի Պարսկաստան յամին 1713, ուր յետ ինն ամիս կալոյ մեռաւ ուղղափառ իննսնամեայ: Եւ ոչ շատացեալք այսուիկ ընդ բանադրանաւք արկին զԱբրահամ ձեռամբ Յովհաննու կաթողիկոսի յաջորդին Պետրոսի: Զայս թուղթ բանադրանաց յիշեալ կաթողիկոսն յղեաց առ ժողովուրդն Բերիոյ, յորում բաց յայլոց մի առ մի թիւ արկանէ զպատճառսն որոց սակի ստիպեցաւ բանադրել զԱբրահամ, զի ըստ գանգատանաց ուխտաւորաց ոմանց որք յԵրուսաղէմ դարձ արարեալ էին ի Պոլիս, ասէր, թէ Աբրահամ ոչ երդէր զՄուրբ Ատուածն խաչեցարիւ եւ խառնէր զջուր ի բաժակն եւ զՀետ երթայր վարդապետութեան քաղկեդոնի ժողովոյն: Զհետ բանադրանացս այսոցիկ բերել ետուն ի տէրութենէ հրաման աքսորանաց Աբրահամու եւ քահանայից նորա, յաղագս որոյ արկաւ ի բանտ, թէեւ անտի ազատեաց զանձն շնորհիւ կուսակալին Բերիոյ: Բայց դարձեալ հակառակորդք նորա կաշառակուրծ արարեալ զվալին՝ վերստին զնա արկին ի բանտ եւ առաքեցին զնա յաքսոր ըստ հրամանին: Ելեալ ի Բերիոյ չորս ի Սիս եւ խօսեցաւ ընդ կաթողիկոսին Յովհաննու, մի ըստ միոջէ եղեալ առաջի զճշմարտութիւն իրացն, վասն որոյ կաթողիկոսն յետս կոչեաց զբանադրանսն եւ այնուհետեւ Աբրահամ ուր եւ հասանէր քարոզէր զուղղափառ հաւատն, զսէր եւ զմիաբանութիւն ընդ գլխոյն Եկեղեցւոյ: Ապա ելեալ ի Սոյ եկն ի կեսարիա կապադովկիոյ՝ եւ անդ եւս քարոզեաց զուղղափառութիւն եւ դարձոյց զբազումս, անտի էանց ի Գաղատիա՝ ուր կամէր քարոզել հանդերձ զՀաւատսն, այլ կարապետ եպիսկոպոս տեղւոյն արգել զնա: Ապա գնաց ի Պոլիս եւ յանդիման եղեւ Ակնեցի Սահակայ Պատրիարգի, եւ Աբրահամ յետ առաջի կալոյ եպարքոսին եւ յուցանելոյ զանմեղութիւն անձին, եպարքոսն ազատ կացոյց զնա եւ հրաման ետ նմա համարձակ քարո-

զել զՀաւատն: Ոյր վասն եւ Պատրիարգն ստիպեցաւ հրաման տալ նմա քարոզելոյ զբանն կենաց: Բայց յաջորդն Սահակայ Յովհաննէս գանձակեցի՝ որ հակառակ էր ուղղափառութեան, ի մտի եդ հեռացուցանել զնա ի քաղաքէն, վասն որոյ առաջի արար նմա ընտրել իւր տեղի, ուր կացուսցէ զնա առաջնորդ, զի ժողովուրդ Պոլսոյ, ասէր, գանգատ ունին զքէն. եւ Աբրահամ ընտրեաց զՏրապիզոն, ուր առաքեցաւ հրամանաւ իսկ արքունի յամին 1713, եւ աստ սկըսաւ պերճախօսութեամբ եւ աղդու բանիւք ուսուցանել ըզճշմարտութիւն ուղղափառ հաւատոյ՝ մինչ զամենեցուն սիրտ ի նա յանկուցանել, եւ դարձոյց զբոլս եկեղեցիս այնր քաղաքի հանդերձ քահանայիւք եւ ժողովրդեամբ: Ընդ այս ղբարեալ յոյժ Պատրիարգին Յովհաննու կոլոտի՝ ետ հանել հրաման սաստիկ արքունի աքսորելոյ զնա: Ի գործադրութիւն այսոցիկ հրամանաց առաքեցաւ պաշտօնեայ ոմն արքունի՝ որ կալանաւորեալ զԱբրահամ էարկ ի գուբ արեան: Եւ ապա դարձեալ կոչեցաւ ի Պոլիս յետ կալոյ ի Տրապիզոն իբր զամս չորս: Իսկ ի Պոլիս արգելաւ ի մեծաղս արքունի ծառայութեան յամին 1716: Գտաւ անդ եւ Մելգոն Արքեպիսկոպոս Մերտինու այր առաքելաշնորհ, որ դարձուցեալ էր յուղղափառ հաւատս զբովանդակ ազգայինս իւր ի Մերտին, եւ կացեալ էր հովիւ բազում ամս, այլ նահանձ եւ ատելութիւն հերձուածողացն յարոյց ի վերայ նորա սաստիկ հալածանս, զոր վասն եդաւ ի դիպահոլն, ուր եւ մեռաւ յամին 1716 յետ մատուցանելոյ զանարիւն պատարագն եւ յանձն առնելոյ զՀօտն իւր սիրելոյն իւրոյ Յիսուսի: Աբրահամ ի վերջին կէտ մահուն մատակարարեաց նմա զկարեւոր խորհուրդս Եկեղեցւոյ: Իսկ ազատութիւն Աբրահամու ի բանտին էր այսպէս. երկու Հրէայք էին ի միասին ընդ Աբրահամու ի բանտին, որք էին պարտապանք միմեանց եւ կագէին ընդ միմեանս, եւ իւրաքանչիւր զբ ի նոցանէ պնդէր յամառ ի վերայ կարծեացն: Աբրահամ իբաւախոհ արար զնոսա եւ հաշտեցոյց ընդ միմեանս: Ի շնորհս այսր փութոյ երախտագէտ հոգւով Հրէայն այն մե-

ծատուն ջանահնար եղեւ եւ համոզեաց զնպարքոն եւ ետ հանել ի բանտէն զմերս Աբրահամ, ուր եկաց զամ մի ողջոյն: Ցետ այսպիսի բարեբաղդ ազատութեան՝ Աբրահամ հաւանութեամբ պատրիարգին կոլոտ Յովհաննու գնաց ա-ռաջնորդ Յեդեսիա յամին 1717, եւ անդ քարոզեաց զուղղափառ հաւատս, եւ հաստատեաց զբազումս յուղղափառութիւն, անտի էանց յետ միոյ ամի քարոզել յայլեւայլ տեղիս զսուրբ հաւատսն, ի Մէրտին, ի Տիգրանակերտ, ի մեծ Հայս եւ ի Պարսս, եւ դարձ արար վերստին Յեդեսիա: Այլ թըշնամիքն տեսեալ զայսպիսի զարգացումն ուղղափառութեան՝ հրաման հանին ի տէրութենէն, եւ արգելին զԱբրահամ ի բանտի ի դղեակն Եդեսիոյ: Այլ եթէ տէր ինչ ի մեր կոյս ոմն ինչ մեր հակառակ: Վասն Եդեսիոյ բարեկամացաւ ընդ նմա եւ խոստացաւ նմա հանել զնա ի բանտէն եւ տանել ընդ իւր, եթէ տէր յաջող ելս տացէ նմա ի ձեռս բերելոյ զիշխանութիւն ի վերայ քաղաքին Բերիոյ: Եւ ահա եկ նմա հրաման գնալոյ ի վասն ի վերայ Բերիոյ, եւ ըստ խոստմանն էառ ընդ իւր զԱբրահամ յամին 1719: Մեծապէս ուրախ եղեւ այն փոքրիկ հօտն ընդ տեսանելն զվերադարձ քաջ հովուին իւրոյ: Այնուհետեւ Աբրահամ առաւել քան զառաւել հաստատէր զժողովուրդն ի կաթողիկէ հաւատն եւ իբրեւ քաջ նահատակ Քրիստոսի վառեալ նախանձու տեառն քաջալերէր եւ յորդորէր զամենեսեան հաստատուն կալ ի վերայ սրբոյ ուխտին, եւ մի զանգիտել ի բազմութենէ թըշնամեացն եւ ի հալածանաց նոցա: Եւ ժողովուրդն գունդա-գունդ դիմէր առ նա լսել զբանն կենաց, Հայք, Ցոյնք եւ Ասորիք լինէին ի բանից որպէս անդադար քարոզէր յերկուս եկեղեցիս՝ զորս դարձոյց յուղղափառ հաւատն, մեկնէր ամենեցուն զսուրբ Գիրս ամենայն յստակութեամբ եւ պարզ ի պարզոյ դնէր առաջի նոցա զկզբունս մերոց հաւատոց, եւ բազմութիւնն ընդունէր զբանն իբրեւ պատգամ ելեալ յոսկեղէն բերանոյն, այնպէս զի չճնաց եւ ոչ ոք՝ ի Հայոց բնակելոց ի Բերիա՝ որ ոչ յանձն առնոյր զուղղափառութիւն: Լուեալ զայդպիսի յաջողութիւն զոր առնէր տէր ձեռ-

նամբ Աբրահամու՝ պատրիարքութիւնք կ. Պոլսոյ եւ Երուսաղեմի, յոյժ մխացան ընդդէմ նորա եւ հրովարտակաւ արքունի ետուն աքսորել զնա յամին 1720 ի կղզին Ռուատ մերձ ի Դրիպոլիս: Այլ դէպ եղեւ անդանօր գտեր բանտապետին հիւանդանալ եւ բանտապետին խնդրել յԱբրահամէ զաղօթս առ Տէր վասն գտերն առողջութեան, որոյ յընթացս ժամուն ի վերայ զաւետարան բժշկութեան, եւ ի բուժելն իսկոյն յանտէն՝ ոչ սակաւ միսիթարիւր սիրտ բանտապետին, որ խոստանայր առ ժամս հանել զնա ի բանտէն՝ միայն թէ երաշխաւոր զոք կացուսցէ մինչեւ ցհրաման ազատութեան նորա արքունի հրամանաւ: Ցայնժամ Աբրահամ ծանոյց զայս Տեառն Յակովբայ քահանային զոր յառաջ յղեալ էր ի Լիբանան փութալ գալ առ նա եւ բերել ընդ իւր ի Դրիպոլսոյ զգիր երաշխաւորութեան ի բարեկամէն իւրմէ Թարպէյ Թարգմանէ հիւպատոսին Գաղղիոյ՝ որ անդ: Ի գործ եդ զամենայն հրամայեալսն նմա քահանայն Յակովբ, եւ Աբրահամ ամենայն սիրով եւ մեծարանօք հիւրընկալեցաւ ի տուն Թարպէյի ի Դրիպոլիս: Աստանօր ի դէպ է ասել ինչ զքահանայէն Յակովբայ, որ էր մի յաշակերտաց Աբրահամու, իմաստուն եւ խոհեմ եւ քաջ ի քարոզութեան՝ զոր ձեռնադրեալ էր ի քահանայ սեկեղեցւոջ սրբոց Քառասնից ի Բերիա յամին 1720: Որոյ ընդ տեսանելն անդադար զհալածանս ի վերայ եկեղեցւոյն եւ վհճակին Բերիոյ հաւանութեամբ եւ հրամանաւ Աբրահամու գնացեալ էր ի Լիբանան առ ի հայթայթել անդ վասն աթոռոյն Բերիոյ տեղի ապաստանի հալածելոցն յերեսաց հալածողացն: Եւ քանզի յառաջ քան զքահանայական վիճակն իւր սովոր էր երթալ ի Լիբանան տուրեւառի պատճառաւ, ուր բարեկամացեալ էր ընդ Սակր Խազինեան աղնուականի ումեմն, ժամ պատեհ գտեալ առաջի արար նմա զկոնդակ եպիսկոպոսին Աբրահամու, ծանուցեալ նմա զամենայն հանգամանս հալածանացն՝ որով հալածիւրն, եւ խնդրելով ի նմանէ տեղի ինչ ի շինութիւն՝ որով կարող լինի պատսպարել զեպիսկոպոսն եւ զհամախոհս իւր: Միաբանեցան ի վերայ տեղւոյն՝ եւ

Յակովբ դարձ արար ի Բերիա ընդ Աբրահամու Ա[illegible]թար ընկերի իւրում եւ վերստին անտի եկն ի Լիբանան եւ գրեցին զմուրհակ տեղւոյն յանուն աշակերտաց Աբրահամու, որք էին Յակովբ քահանայ, Աբրահամ Ա[illegible]թար նորոգ ձեռնադրեալն ի քահանայ ԱԱբրահամէ ի Դրիպոլիս, Անտոն եւ Մինաս, այլ զվաւերացուցումն այսր մուրհակի Թողին ցգաւստ Աբրահամու: Եւ նոյն աղնուականն Խաղինեան գրեր առ Աբրահամ նամակ՝ որով հրաւիրեր զնա գալ ի Լիբանան, եւ յետս կասել ի խորհրդոյ վերստին երթալոյ ի Տրապիզն, առ այս յորդորեր զնա եւս եւ այլ աղնուական որ Խաղինեան Ապուսերհան, որպէս կայ գրեալ ի Թղթին՝ զոր Աբրահամ գրեաց առ սուրբ Ժողովն եւ առ Մօնսինիօր Յովսէփ Ասեմանի յամին 1735, յանձն առնելով զնա ասելով թէ աղնուական այրս այս Ապուսերհան նպաստամատոյց եղեւ ինձ ի շինուածիւն վանացն՝ որ յանուն Փրկչին: Այսչափ վասն այսր: Իսկ լուր աղաւտութեան Աբրահամու յաքսորանաց բերկրեցոյց զսիրտ ժողովրդեան Բերիոյ, եւ քահանայից եւ աշակերտացն որ յամենայն կողմանցն սկսան դիմել առ նա, յորոց էր գպիրն Սահակ՝ զոր ձեռնադրեաց ի Դրիպոլիս ի քահանայ յամին 1721, եւ առաքեաց ի Լիբանան ընդ այլ աշակերտան: Բայց մինչդեռ Աբրահամ բնակէր ի տան Թարպէյ գաղղիացի Թարգմանին, եկն հայազգի Աբրահամ ոմն մեծատուն յոյժ որ յուսկ գնացեալ էր Յերուսաղէմ: Սա ընդ տեսանել զբարւոք քաղաքավարութիւն Աբրահամու եւ զվայելուչ կերպարանն զարմացաւ յոյժ զի այլեւայլ իրս այլք խօսեալ էին նմա ընդդէմ Աբրահամու, վասն որոյ խոստացաւ նմա ուղղել զսխալանս իւր, եւ որ յառաջ ինքն աքսորեալ էր զնա, ձեռամբ իւրով արքունի հրովարտակաւ խոստացաւ աղատել յաքսորանացն, եւ առաքել երթալ բնակել ի սուրբ Յակովբ Յերուսաղէմ: Եւ այնպէս ի հասանելն ի Կ. Պոլիս արար որպէս խոստացաւն, եւ յայնժամ Աբրահամ գնաց ի Լիբանան յամին 1722 ի 14 Փետրուարի ընդ այլ աշակերտս իւր՝ եւ յղեաց 400 դահեկան առ Թարպէյ՝ զոր Տէր Յակովբ առեալ էր ի նմանէ փո-

խանակ ծախուցն Աբրահամու զոր արար անդ մինչ էրն՝ ի կղզւոջն. եւ սկսաւ շինել զվանսն յանուն Յիսուսի Փրկչին Հալածելոյ, եւ աւարտեաց զշինուածիւն յամին 1736, եւ ի նամակաց նորա եւ յայլոց յայտնի երեւի մեզ՝ թէ խազինեանք յոյժ նպաստամատոյց եղեն նմա ի շինուածիւն վանացն, եւ կամէին եւս տալ նմա յամին 1725, զվանսն պէքքէքէ կոչեցեալ՝ որ այժմ է ձմերոց Պատրիարքին Մարոնեաց, վասն բազմութեան աշակերտաց իւրոց, բայց ոչ յաջողեցաւ խորհուրդս այս: Նոյնպէս մուրհակաւ եւս ետուն նմա զվանսն Գէորգ դպէյ կոչեցեալ՝ զորոյ զմուրհակն հաստատեաց Ասեմանի մինչ էր ի Լիբանան ի պատճառս ժողովոյն Լիբանանու, բայց անծանօթ է մեզ թէ առ ի՛նչ ոչ ի գործ եղաւ այս տուչութիւն: Սակայն այրս այս մեծանուն յոյժ յարգէր զԱբրահամ, որում յայց եւ երիցս անգամ ի Քրէմ ի վանսն, եւ հրաւիրեաց իսկ ի սիւնհոդոսին Հանդերձ Արքեպիսկոպոսաւն Սահիանոսիւ Դամասկոսի, որ առ ծերութեան ինքնին ոչ կարացեալ երթալ յղեաց փոխանակ իւր զքահանայն Նիկողայոս: Արքեպիսկոպոս այս ետ զուղղափառ դաւանութիւն իւր առաջի Աբրահամու եւ մեռաւ յամին 1737: Նոյնպէս յամենայն կողմանց յաճախէին առ նա Արքեպիսկոպոսունք եւ վարդապետք Հայոց, յորոց Արքեպիսկոպոսն Սարգիս Կ. Պոլսեցի, որ յետոյ գնաց ի Հռոմ եւ հոգ տանէր գործոցն Աբրահամու: Ապա յետ որոյ ետես Աբրահամ զյաջողութիւն տեառն եղեալ ի ձեռն նորա, եւ զյառաջադիմութիւն աշակերտացն իւրոց, խորհուրդ արար կարգել կանոնս համաձայն կանոնին սրբոյն Անտոնի, եւ հրամայեաց առեալ ի Կղեմէսէ քահանայապետէ յամին 1733, սկսաւ այնոքիւք կանոնիւք առաջնորդել ի վանս, եւ վանականացն թիւ հասանէր ց32 անձինս, յորոց յղէր քահանայս յառաքելութիւն ի Հայս եւ ի Միջագետս եւ յԱսորիս եւ ի Փոքրն Ասիա, եւ վաղ ուրեմն յամին 1731 յղեաց ի Հռոմ զՏէր Յակովբ Յովսեփեան եւ զՏէր Սահակ Բարսեղեան ի դիմաց իւրոց ցուցանել զմեծարանս սրբազան Քահանայապետին, որոց յետ կատարելոյ զյանձն եղեալ պաշտօնն ի 4 Մարտի

ջրքան առ Խաչատուր [1] վարդապետ ի վենետիկ զարգանալ յուսմունս Աստուածաբանականս եւ յետոյ հրամանաւ քահանայապետին յամին 1734 գնացին ի Գաղատիա եւ անդ դարձուցին զեպիսկոպոսն Սիմոն հանդերձ ժողովրդեամբն, ուր յետ կալոյ զերկեամ մի դարձ արարին առ Աբրահամ ի Լիբանան, եւ անտի գնացին ի Բերիա յամին 1738 ի ժամանակս հալածանաց: Իսկ Աբրահամ ոչ միայն յաղգայնոցն ընդունէր զմեծարանս՝ այլ եւ յօտարազգեաց անտի: Եւ այս յայտ է ի ձեռնադրելոյ զԳաբրիէլ պենան ի վերայ Պաւնիասի յամին 1724 ի տէր Միւխայլէս վանս յոյն Մելքիթաց: Նոյնպէս պատրիարքն Մելքիթաց Կիւրեղ խնդրեաց ի նմանէ գիր յանձնարարութեան առ սուրբ Ժողովն՝ զոր կատարեաց: Դարձեալ եպիսկոպոսն Դամասկոսի Ասորեաց Գրիգոր յանձն արար առանձինն կենդակաւն իւրով ժողովրդեան իւրոյ հնազանդել Աբրահամու որպէս իւրումն անձին, այս կենդակ է յամին 1795, զնոյն արար եւ պատրիարքն Մարոնեաց Յովսէփ յամին 1733: Դարձեալ այժմ յառաջին կարգ պատմութեան մերոյ: Այլ սաստիկ էր հալածանքն ի Բերիա յամին 1738, յորում զբաղումն յուղղափառաց արգելին ի բանտ եւ կեղեքեցին եւ յափշտակեցին զեկեղեցին նոցա, թէպէտ եւ Գէորգ ոմն ուղղափառ ի գերդաստանին Հասունն՝ գոլով քարտուղար Օսմանն փաշային վալւոյ քաղաքին եւ բարեկամ յոյժ, դարձոյց ուղղափառաց զեկեղեցին սրբուհւոյ Աստուածածնի յամին 1739: Ի վերայ այսր մեծի յաջողութեան ժողովուրդն Բերիոյ առանձին գրով կոչեաց զԱբրահամ գալ անյապաղ առ նա: Եւ նա ոչ յամեաց լսել խնդրուածոց նոցա, այլ յառաջ քան զմեկնիլն ի վանաց քուէարկութեամբ ետ ընտրել ի մեծաւոր վանացն զՀ. Պետրոս քեռորդի իւր յամին 1739, զոր հաստատեաց յայն մեծաւորութիւն առանձին կենդակաւն իւրով ի դեկտեմբերի 1, եւ ի ժամանակէն ասի սկիզբն առնու բուն Անտիոքեան կարգն ըստ կանոնադրութեանն, որպէս եւ

[1] Տես ի դիւանագիրս հայ հիւբանոցի սրբոյն Վլասեայ ի Հռոմ:

ստուգէ մեզ զայս Հ. Օգոստինոս Աբբահայր ի թղթին իւրում գրեալ առ սուրբ Ժողովն յամին 1777: Եհաս ապա ի Բերիա Աբրահամ ի դեկտեմբերի 4, եւ միխիթարեաց զժողովուրդն իւր: Եւ քանզի ուղղափառք յերից ամաց հետէ մնայուր էին ընտրել իւրեանց պատրիարք, եւ զայս ժամ յաջող գտեալ, սկսան բանագնաց լինել ընդ միմեանս: Որով հետ զհետէ հասանէին թուղթք ժողովրդեան ի պոլսոյ Ներսիսեայ Լեւոկիոյ եւ ի Տոկերտէ ընտրել զԱբրահամ ի կաթողիկոս ի վերայ Համնրէն աղգին: Իսկ Աբրահամու առ ի յապահով կացուցանել զհօտն իւր յերեսաց գայլոց յափրշտակողաց, եւ միխիթարել զնոսա յամենայն ձախող դիպուածս խորհեցաւ ամբառնալ ի պատիւ եպիսկոպոսութեան յաջակից իւր զտէրն Յակովբ յետ առնոյ նմա զհաւանութիւն ժողովրդեան վասն այսր, եւ ձեռնադրեաց զնա հանդիսիւ յեկեղեցւոջ Հարց Փրանկիսկեանց ի մայիսի 3 յամին 1740 ընթերակաց ունելով զերկուս եպիսկոպոսունս ի Մելքիթաց զԴէորգ եւ զԻգնատիոս եպիսկոպոսն Համայ: Այդպէս եւ ի Յունիսի 11 ձեռնադրեաց զձեռնասուն աշակերտ իւր զտէր Սահակ Լեպիսկոպոս ի վերայ Բիւլիսոյ յեկեղեցւոջ Սրբուհւոյ Աստուածածնի: Եւս եւ ձեռնադրեաց Լեպիսկոպոս զյաջորդն Մարտիրոսի Արքեպիսկոպոսի Մերտինոյ զտէրն Մարգար՝ որ եկն ի Բերիա ունելով ի ձեռին զգիր վաւերական իւրումն ընտրութեան ի սրբոյ Ժողովոյն: Կատարեցաւ այս ձեռնադրութիւն ի նմին ամի ի նոյեմբերի 23: Այլ ժամ է աստէն պատմել զընտրութիւն Աբրահամու ի կաթողիկոսութիւն: Ապաքէն որպէս ասացաք զհետ էին ուղղափառք ընտրել իւրեանց առանձին պատրիարք առ ի աղատել ի ստէպ հալածանացն զոր յարուցանէին ի վերայ նոցա պատրիարքք պոլսոյ եւ Երուսաղեմի, եւ զի յայնոսիկ աւուրս պատրաստեալ էր Աստուն ի սիս վասն մահուան Մխայելի կաթողիկոսի, վասն որոյ ձեռն արկին ի գործ դնել զոր միանգամ խորհէին: Ժողովեալ մեծամեծաց ժողովրդեանն Բերիոյ հանդերձ եպիսկոպոսօք եւ քահանայիւք յեկեղեցւոջ սրբուհւոյ Աստուածածնի ընտրեցին ի կաթողիկոս եւ ի պատրի-

արք զԱբրահամ: Եպիսկոպոսունքն հին Մարգար Աբբեպիս-
կոպոս Մերտինոյ, Յակովբ Աբբեպիսկոպոս Բերիոյ, Խահակ
Աբբեպիսկոպոս Քիլիսոյ, եւ քառասուն քահանայք, եւտուն
եւ զձեռնադիր իւրեանց յընտրութեան եւ 14 մեծամեծք ի
Բերիոյ, յետ առնլոյ սոցա եւս զհաւանութիւն ժողովրդեան
Եգիպտոսի, եւ Եւդոկեայ եւ այլոց տեղեաց: Իսկ Եպիսկո-
պոսունք հանդիսիւ մեծաւ օծին զԱբրահամ ի կաթողիկոս ի
վերայ Հայոց առաջի բազմախուռն ժողովրդեան Լատինաց Ա-
սորւոց եւ Յունաց եւ Մարոնեաց՝ կատարելով զպատարագն
վասն Հոգւոյ Պետրոսի կաթողիկոսի պիծակ կոչեցելոյ՝ որ էր
ուղղափառ եւ վասն հաւատոյ աքսորեալ ի Պարսկաստան եւ
անդ կնքեալ էր զաւուրս իւր, որպէս յիշեցաք ի վեր անդր:
Եւ անուանեցին զԱբրահամ Պետրոս՝ առ ի ցոյց հպատա-
կութեան իւրեանց առ Աթոռն սրբոյն Պետրոսի, որով յա-
ջորդքն ցայսօր ընդոյ անուանակոչութիւն ունին: Յետ որոյ
համբարձաւ յայս աստիճան ոչ զանց արար հոգալ զհո-
գեւոր պիտոյս ժողովրդեան իւրոյ յղելով նոցա միշտ ա-
ռաքինիս, վասն որոյ զտէր Մարկոս Յեղեսիա, զտէր Կարա-
պետ ի Գերմանիկ, զՀայր Ներսէս եւ զՊօղոս ի Մերտին. զՀայր
Սողոմոն ի Տիգրանակերտ, զՀայր Ղուկաս եւ զՄինաս ի
Տրապիզոն: Իսկ ընտրող Եպիսկոպոսունքն յանձնեալ ի ձեռս
Աբրահամու զուղղափառ հաւատոյ դաւանութիւն գրոշմեալ
ի գիր զընտրութիւն նորապսակ հայրապետին եւս եւ զա-
ղերսանաց թուղթ՝ որով խնդրէին ի սրբազան քահանայա-
պետէն զհաստատութիւն եւ աղաչեալ զԱբրահամ անձամբ
երթալ ի Հռոմ գարձ արարին յիւրաքանչիւր թեմն իւ-
րեանց: Ապա Աբրահամ մեկնեցաւ ի Բերիոյ յամին 1741
ի 13 Հոկտեմբերի ընկերակից ունելով զԽահակ Եպիսկո-
պոս եւ զտէր Նիկողայոս Բերիացի եւ զտիրացու Սիմոն, եւ
յետ բազմադիմի վտանգաց ճանապարհին եհաս ի Հռոմ
յամին 1742 յօգոստոսի 11: Բենեդիկտոս ԺԴ սրբազան
քահանայապետն արդէն գիտելով զմեծամեծ աշխատանս
եւ զհալածանս զորս կրեալ էր Աբրահամու վասն հաւատոյ
ամենայն սիրով ընկալաւ զնա Հոգալով զամենայն պիտոյս

նորա եւ իւրայոցն առատապէս եւ իջեւան կալաւ ի հիւ-
րանոց Ագին ի սուրբն Մարիամ Եգիպտացի[1], ուր բա-
զում ի կարդինալաց հանդերձ գահերիցու սրբոյ ժողո-
վոյն զմեծարանս եւ զյարգանս ոչ յապաղեցին մատուցանել
նմա: Իսկ քահանայապետն առանձինն եւս ընկալաւ զնա հիւ-
րումն պալատան, եւ մինչդեռ հիւանդագին դնիւր եկն առ
նա յայցելութիւն եւ բազում մխիթարեաց զնա: Յետոյ ի
խորհրդեան ժողովն ծանոյց եւ հրատարակեաց վաւեր զըն-
տրութիւն նորա եւ գովեցաւ Աբրահամ վասն հաստատու-
թեանն ի հաւատս եւ վասն հալածանացն զորս կրեաց նախ
ի Տրապիզոն, երկրորդ ի Պոլիս ի նաւարանին, երրորդ Հե-
դեսիա, չորրորդ ի կղզին Ռուատ, գովեցաւ եւս անտանօր
վասն կառուցանելոյ զվանսն Քրէմ եւ առաջնորդելոյ իւր
18 ամ կրօնաւորացն այնոցիկ: Հռչակեալ դրուատեցաւ եւս
աստուածային նախանձ նորա վասն դարձուցանելոյ ի հաւատս
իւր երեսուն հաղար արս ի Հայոց: Ապա առաջի քահանայա-
պետին եւ զգաւանութիւն հաւատոյ եւ էր թարգման նորա
մեծահամբաւ այրն Յովսէփ Ասսեմանի եւ ի դեկտեմբերի 8
յաւուր Անարատ յղութեան Աստուածածնի՝ եւ նմա զպա-
լեանն ի պալատան իւրում, անուանեալ զնա Պետրոս. եւ ի
հանդիսի անդ պարգեւեաց նմա զգոհարեայ իւր ականա-
կուռ խաչ եւ զմատանի եւ զշուրջառ ծանրագին, եւ ի վե-
րայ պալեանի դնել զերիս գնդասեղս ականակուռս, որք ցարդ
ի յիշատակ պահին ի վանս Պզմնաւ: Նաեւ առանձինն ար-
տօնութեամբ կացոյց զնա ասպետ յաղնուականաց կարգի
տալով նմա եւս իշխանութիւն կարող լինելոյ կարգել ուղ
ասպետս, զոր ի կիր արկ յետ դարձին ի Լիբանան, կարգե-
լով Ասպետ զԱբբահայրն Արսէն Մարոնեացն Բերիացւոց:
Իսկ ի կալ նորա ի Հռոմ թղթակից լինէր ընդ Մխիթարայ
վարդապետի, ընդ որում էր բարեկամացեալ, եւ առաքեաց
նմա զքահանայապետական կոնդակս վասն ընկալեալ պատ-
րիարքութեան առ ի թարգմանութիւն, զոր ամենայն

---

[1] Դիւանագիրք հիւրանոցին սրբոյն Վլասայ.

սիրով կատարեաց շնորհաւորելով եւս զնա յաղագս ընկալեալ մեծի պատուոյն: Այս թուղթ հանդերձ թարգմանութեամբն Մխիթարայ Աբբահօր պահեալ է ի դիւանատան վանաց: Եւ Աբրահամ յետ կալոյ ի Հռոմէ քանի ինչ ամիս եւ ընդունելոյ ի քահանայապետէն զյանձնարարական նամակս վասն Գաղղիոյ եւ Հունգարիոյ թագաւորաց եւ նոցին դեսպանացն ի Պոլիս մեկնեցաւ ի Հռոմայ ի 11 Յունիսի 1743 եւ գնաց Անկիւռնա եւ անտի նաւարկեաց Աղեքսանդրիա Եգիպտոսի եւ եհաս անդր ի 15 Սեպտեմբերի եւ յետ այնորիկ չոքաւ ի Բիւրիտոն եւ անտի ի Լիբանան ի 6 Հոկտեմբերի հիշեալ տարւոյն ի վանս Քրէմ, եւ անտի առաքեաց ի գաւառս պատրիարքութեան իւրոյ զՀովսէփական նամակն յորում ծանուցանէր ամենեցուն զմեծամեծ շնորհսն զորս ընկալեալ էր ի քահանայապետէն, եւ յորդոր մատուցանէր հաստատուն կալ ի հաւատսն, եւ մի՛ զանգիտել ի հալածանացն, զորս յարուցեալ էին հերձուածողքն ընդդէմ նոցա: Եւ այնուհետեւ սկսանէին ի կողմանց կողմանց գալ խնդակցութեան նամակք, ընդ որս եւ ի Պոլսոյ հրաւիրանաց թուղթքն, զոր Հ. Գրիգոր Ներսէսեան, եւ պօղոս գրեալ էին ի դիմաց քահանայից եւ ժողովրդեան, աղաչելով զնա անտես չառնել դարձեալ զվերադրուածս նոցա գալոյ եւ հաստատելոյ զԱթոռն անդանօր յօգուտ ազգին: Աբրահամ ոչ դանդաղեցաւ առաքել զվերադրեալն յանձնարարական առ դեսպանն Գաղղիոյ ի Պոլիս յայտնելով նմա զփափաք իւր հաստատելոյ անդ զԱթոռն իւր եւ միանգամայն աղաչէր զնա նպաստամատոյց լինել նմա ընդդէմ թշնամեացն իւրոց: Եւ այսու խորհրդով իջեալ ի Բիւրիտոն ի Նոյեմբերի յամին 1744 նաւարկեաց Աղեքսանդրիա Եգիպտոսի: Եւ մինչդեռ պատրաստիւր ի գործ դնել զխորհուրդն երթալոյն ի Պոլիս, ընդունի նամակ ի լատին փոխանորդէն Պոլսոյ, յորում ի մէջ այլոց բանից ծանուցանէ նմա թէ մեծամեծ հալածանք պատրաստին նմա եւ ազգին ի չարափառ պատրիարքէն, որ ընդ լսելն զգալուստ նորա սաստկացուցեալ էր զբքունի հրամանաւ եւս զհալածանս ի վերայ Ազգին: Վասն որոյ խոր-

հուրդ տայր նմա եւս եւ ի դիմաց դեսպանին Գաղղիոյ առ ժամն ի կախ ունել զգալուստն իւր՝ եւ սպասել այլում յաջող առթի: Աբրահամ զմտաւ ածեալ թէ արդէն չափառ պատրիարքն յոյժ մխացեալ էր ընդդէմ նորա, եւ թէ առաւել քան զառաւել ընդ երթալն նորա ի Պոլիս հանդերձեալ էր ի նա թափել զբովանդակ թոյն դառնութեան իւրոյ, լաւագոյն համարեցաւ դառնալ ի տեղին իւր ի վանս քան երթէ ի վտանգի դնել զանձն եւ զհօտն իւր, որով Աղեքսանդրիոյ էանց ի Պաղեստինայիս ընդ ճանապարհաւ Դամասկոսի, ուր ի մտի ունէր կալ եւ հաստատել զԱթոռն, եթէ պակասութիւնք կարեւոր միջոցացն ոչ հարկէին զնա վերստին դարձ առնել ի Լիբանան ի վանս Յիսուսի փրկչին: Անդէն եւ անդ ընդ դառնալն նորա առաջին փոյթ եղեւ նմա գրել զնամակ յայտարար անցիցն անցելոց ըստ մասին երթալոյ նորա ի Պոլիս առ սրբազան քահանայապետն: Եւ ի բացուստ ջանահնար լինէր զարմանել զՀօտ իւր ի ձեռն իւրոց քահանայից եւ Լիբանանու կրօնաւորացն: Այլ մեծապէս ի խոր խոցեցաւ սիրտ նորա ընդ լսելն զդառն հալածանս զորս յարուցին պատրիարքք Պոլսոյ եւ Երուսաղէմի ընդդէմ հօտին իւրոյ ի Բերիա, մինչեւ Եպիսկոպոսին Յակովբայ չկարել զդէմ ունել աղետիցն, թէեւ երիցս աքսորեալ էր, եւ երիցս հերձուածողքն կորզեալ էին ի ձեռաց նորա զերկու եկեղեցիսն հուսկ ուրեմն խոյս տայ ի Լիբանան առ Աբրահամ որ վասն այնքան աղետից հասելոց՝ եւ մեծամեծ աշխատութեանցն՝ զորս վաղ ուրեմն կրեալ էր՝ անկեալ դնիւր ի մահիճս: Յայսր ամենայնի վերայ ոչ զանց առնէր մխիթարել զժողովուրդն իւր հասանելով նոցա յօգնութիւն ի դիպել առթին: Եւ այդպէս ժողովուրդ Տիգրանակերտի խնդրելով ի նմանէ հոգ տանել հոգեւորական պիտոյից իւրեանց ձեռնադրելով եպիսկոպոսութիւն քաղաքին զքեռորդին զՀ. Պետրոս, ինքն ամենայն սիրով եւ յօժարութեամբ ընկալեալ զխնդիր նոցա անդէն յամին 1743 Հանդիսիւ մեծաւ էօծ զվերոյիշեալն Աբրահամ եպիսկոպոս ի վերայ Տիգրանակերտի եկեղեցւոջ սրբոյ Փրկչին: Նոյնպէս ըստ խնդրոյ ժողովրդեան

Եդեսիոյ ձեռնադրեաց Յեպիսկոպոս ղՀայր Յովսէփ ի վերայ Եդեսիոյ, նոյնպէս համբարձ յաստիճան եպիսկոպոսութեան ի վերայ Դամասկոսի զարդիւնաշատ առաքեալն Պօղոս։ Այլ երկոքին եպիսկոպոսունքն պետրոս եւ Յովսէփ ոչ կարացին ժամանել ի տեղիս իւրեանց ի մխիթարութիւն յանձնեալ հօտին։ Առաջինն մինչեւ էր հասեալ ի Թեմն՝ լուեալ ի Բերիա զաղետալի հալածանս զոր յարուցանէին ի վերայ նորա եւ ժողովրդեան ընդ երթալն նորա խորհի դարձ առնել եւ սպասել այլում ժամանակի այլ ղճանապարհայն՝ ի Բիւբիոն հասանի նմա մեռանել։ Իսկ երկրորդն տեսեալ զսպառնալիս հալածանաց զորս սպառնայր նմա հերձուածող եպիսկոպոսն տեղւոյն, յանձն էառ առժամս գնալ ի Հռոմ։ Վասն զի կարաճքա կարգինալն պաշտպան Հայոց ազգին ի Հռոմ ի ձեռն Հօրն Նիկողայոսի զոր Աբրահամ արդէն հաստատեալ էր ՅԱլիկուռնա հաւանութեամբ սրբոյ ժողովոյն ի ժողովրդապետ եւ ի մեծաւոր ազգին ծանուցեալ էր նմա յղել զեպիսկոպոս ոք ձեռնադրիչ Հայոց՝ փոխանակ Վրթանիսի Եպիսկոպոսի՝ որ յայժ ծերացեալ էր։ — Բայց Աբրահամ մինչ հիւանդագին ի մահիճս դնիւր խորհրդով եպիսկոպոսին Յակովբայ կարգեաց՝ զի այլ վանս կառուսցի վասն Եպիսկոպոսաց եւ պատրիարքին եւ քահանայից իւրոց զի մի՛ ինչ շփոթ հասցէ կրօնաւորական կարգին Անտոնեանց։ Բայց Տէրն բարեգութ ոչ արժանի արար նմա տեսանել զյաջողուած գործոյն, առ իւր հաճեալ էր կոչել զնա առ ի հատուցանել նմա զարժանաւոր վարձ այնքան առաքելական վաստակոցն, ի փոխարէն մեծամեծ հալածանացն զորս կրեալ էր վասն փառաց անուան իւրոյ։ Ո՛չ զիարդ պատուական է առաջի տեառն մահ արդարոյն։ Աբրահամ կնքէ զկեանս իւր ի հասակի եօթանասուն ամաց յառաջին աւուր հոկտեմբերի յամին 1749 եւ թաղի մեծահանդէս շքով ըստ հայրապետական սովորութեան հայոց՝ յեկեղեցւոջ անդ ի վանս։ Զկնի նորա յաջորդէ Յակովբ Եպիսկոպոս Բերիոյ ընտրեալ յեպիսկոպոսաց Աթոռոյն եւ ի ժողովրդենէն կաթողիկոս ի վերայ հայոց ուղղափառաց անուամբ պետրոս Բ. ի 26 դեկտեմբերի եւ ընդ-

դունի զպալիոնն հաստատութեան ի Բենեդիկտոսէ ԺԴ. է յամին 1750։ Մեծապէս դրուատէ զնա Բենեդիկտոս ի կոնդակին յորում յետ ասելոյ թէ զկնի մահուան Աբրահամու Աբգեպիսկոպոսի հայոց կղերն եւ ժողովուրդն ըստ արեւելեան բարեկարգութեան առ ի կատարել զփափաք հանգուցեալ կաթողիկոսին ընտրեցին զՅակովբ (Յովսեփեան) ի կաթողիկոս, որ հովուեաց զվիճակն իւր զԲերիա զամս ինչ ամենայն խնամովք. ասէ թէ արդարեւ պատրիարքս այս է բազմարդիւն, բազում աշխատ եղեւ ի տարածել զսուրբ հաւատս մեր ի Գաղատիա, եւ ի Բերիա, կրեաց բազում հալածանս ի հերետիկոսաց անտի, երիցս անգամ բանտարգել եղեւ, եւ երիցս յաքսորս առաքեցաւ, եւ արդիւնք աշխատանաց նորա եղեն ի Գաղատիա դարձ երկուց արքեպիսկոպոսացն պետրոսի եւ Սիմէոնի Ումուտ օղլու հանգերձ ժողովրդեամբն. ի թեմական սիւնհոդոսին, գիրք 13, գլ. 14, թիւ 18։ Սա հինինէ զնորոգ վանս ի պղմնաւ անդէն յամին 1749 որ արդէն սկսեալ էր շինել ի կենդանութեան նախորդին իւրոյ, եւ ըստ խնդրոյ Անտոնեան հարց հաստատէ զկանոնս նոցա ինչ ինչ փոփոխելով համաձայն արարողութեան հայոց, եւ զայս նորոգեալ կանոնս յղեաց ի Հռոմ առ կարգինալ կարաճքա գահերէց սրբոյ ժողովոյն որ յամին 1753 առանձին նամակաւ ծանոյց նմա թէ սրբազան քահանայապետն հաճեցաւ ընդ այս նորոգ կանոնադրութիւն ըստ կանոնաց սրբոյն Անտոնի Մարմնոց՝ զորս արդէն քահանայապետն կղեմես ԺԱ հաստատեալ էր։ Այլ նորընտիր պատրիարքն բաց ի շինութենէ վանացն մեծափափաք սիրով եւս զհետ լեալ էր ի շինութիւն եւս եկեղեցւոյն, վասն որոյ յղեաց ի ժողովարարութիւն զմանս յեպիսկոպոսաց իւրոց եւ ի քահանայից ի յաջողութիւն գործոյն, եւ ինքն առ մեծի խնդութեան զոր զգայր ընդ տեսանել զյաջող շինութիւն վանացն, եկն եւ բնակեցաւ ի միում ի նորոգ կառուցեալ սենեկացն։ Այլ մնաւորիթ եղեւ նմա այն թէ վասն խոր ծերութեանն, եւ թէ վասն խոնաւութեանն նորոգ շինուածոյն, որով անկաւ ի ցաւս անդամալուծութեան, որ օր քան զօր

սաստկացեալ ի վերայ նորա յետ ձեռնադրելոյ Եպիսկոպոս ի վերայ Ամասիոյ զտէր Բարսեղ եւ ի վերայ Անթափոյ զտէր Ղուկաս, վախճանի լեալ արդեամբքյաւուր պենտեկոստէից ի վանս ի Պզմնաւ յամին 1753, ի սուգ անհնարին թողեալ զՀօտն իւր ի Քրիստոս: Այլ զմարմին նորա բերեալ հանգուցանեն ի վանս որ ի Քրեմ, զի տակաւին ի Պզմնաւ չէր շին դամբանք վասն ննջեցելոց կաթողիկոսաց: Այլ յետ նորա ընտրեցաւ Աթոռ կաթողիկոսութեան Հայր Մինաս Վանտոնեան կրօնաւորաց յամին 1754 ի Յուլիսի 22, եւ հաստատեցաւ ի Բենեդիկտոսէ ԹԴ.է: Սա կառոյց զՀոյակապ եկեղեցին Աթոռոյն յանուն փոխման Կուսին գմբեթեայարկ յամին 1759 հանդերձ զանգակատամբն սրբատաշ քարամբք, եւ ճոխացոյց երեւելի զարդուք եւ պատկերօք ղորս ետ բերել ի Հռովմայ: Զոքաւ իսկ անդանօր առ ի մատուցանել զյարգանս իւր առ քահանայապետն Կղեմէս ԺԴ եւ ի կարգի դնել զգործս Աթոռոյն իւրոյ յամին 1758 ընդ իւր ունելով զՅովհաննէս Արքեպիսկոպոս Տիգրանակերտի, զՀայր Ղուկաս Գաղատացի Թիւրիս օղլու, զեղբայր Պետրոս եւ զեղբա Գաղատացիս, եւ հիւրընկալեցաւ ի հիւրանոցին սրբոյ Մարեմայ Եգիպտացւոյն որ ի Հռովմ ի Դեկտեմ. 22[1]: Ի յիշեալ քահանայապետէն ընկալաւ զվճիռս ինչ միջնորդութեամբ սրբոյ Ժողովոյն տարածման հաւատոյ յամին 1759, յ30 Յուլիսի, որովք որոշեցան սահմանք պատրիարքական աթոռոյն, եւ յամին 1760 ի Յուլիսի 20 հաստատեցաւ յիրաւունս իւր որ ի վերայ Միջագետաց, եւ յետոյ յամին 1769 ի քահանայապետութեան Կղեմէսի ԺԹ.ի հաստատեցան եւս իրաւունք նորա որ ի վերայ Բըքնիկոյ եւ Եւդոկիոյ: Եւ յետ այս օրինակ արդեամբք եւ վաստակովք հովուեալոյ զբովանդակ հօտն իւր՝ վախճանի յամին 1781 ի 5 Նոյեմբերի, եւ յաջորդէ նմա Բարսեղ Պետրոս Դ. որ էր Արքեպիսկոպոս Ամասիոյ: Սա մեծաւ ջանիւք հոգ տանի կառուցանել զդպրոցն յօգուտ Աթոռոյն՝ ըստ դիտա-

[1] Տես զդիւանագիրսն սրբոյն Վլասայ ի Հռովմ:

ւորութեան նախնոյն իւրոյ, որ եւ ի գործադրութեան սորին յղեալ էր ի դիմաց իւրոց ի Հռովմ առ սուրբ Ժողովն զՄիքայէլ վարդապետ Ճէօհերճեան առ ի յորդոր մատուցանել նպաստելոյ այսմ վրկաւէտ եւ օգտակար նպատակին: Վարդապետս այս էր յղեալ ամօք յառաջ ի վարժարան Ուբանեան, ուր քաջ եւ երեւելի հանդիսացեալ էր յաստուածաբանական եւ ի կանոնական գիտութիւնս եւ դարձ արարեալ էր ի վանս կրթել ի պէսպէս ուսմունս եւ ի գիտութիւնս զմիաբանս Աթոռոյն: Նոյնպէս առաքէ եւ նուիրակս ի վարդապետաց իւրոց ի Հնդիկս եւ յայլ տեղիս Պատրիարքութեանն առ ի ժողովարարութիւն ի պէտս կառուցման դպրոցին: Այլ հասեալ ի վերայ նորա մահուան ի կատար ածէ զշինութիւն զայն Գրիգոր Պետրոս Ե. որ հաստատեալ Աթոռ կաթողիկոսութեան յամին 1788 ի Սեպտեմբերի 10: Սա վաղ ուրեմն առաքելութեամբ շրջեալ էր ի բազում տեղիս Աթոռոյն եւ ի մեծն Հայաստան եւ զբազումն ի Հայոց դարձուցեալ էր յուղղափառ հաւատս, եւ ձեռնադրեալ էր յԱրքեպիսկ. Ատանոյ: Անդէն եւ անդ յամբառնալն նորա Աթոռն, առաջին փոյթ եղեւ նմա աւարտել զշինութիւն դպրոցին եւ յօրինել պատշաճ կանոնս առ այն: Մեծաւ յաջողութեամբ ի գլուխ եհան զշինութիւն զայն երկու մեծամեծ ընդարձակ ծովահայեաց սրահիւք ի բնակութիւն նորընծայից, եւ խորհրդով եւ հաւանութեամբ եպիսկոպոսացն եւ հմտագոյն վարդապետաց հաստատուն կանոնս եդ վասն ուսանողաց հանդերձ ուստիւն: Գլխաւոր կէտք այսր կանոնադրութեան այսոքիկ են. Ա. թէ Մեծաւորն անմիջնորդական՝ իջէ պատրիարքէն, եւ պարտին ցմահ հնազանդել նմին եւ յաջորդաց նորա յամենայնի: Բ. թէ ի կենդանութեան եւ թէ զկնի մահուան իւրաքանչիւր միաբանի ինչք ստացեալք յեկեղեցական գործածութենէ դարձցին ի վանս: Գ. Միաբանք ամենեքին մատուցանիցեն պատարագս եւ աղօթս ի մահուան իւրաքանչիւր միաբանի ըստ կարգեալ պատճենի: Դ. Առ ի կատարել զկտակն Միքայէլ Աղայի որ ի Մատրաս Հնդկաց՝ ընկալցի

պատրիարքն 12 մանկունս ի դպրոցին իւրում յուղղափառաց աղգիս, եւ յաւուր ոտնի բարերարին իւրաքանչիւր միաբան քահանայ մատուցէ զմի մի պատարագ վասն հոգւոյ նորա: Ե. Յանձն է միաբան քահանայից երթալ յառաքելութիւն ի բովանդակ թեմն կաթողիկոսութեան Ամոռոյն անխտիր, ըստ հրամայելոյ կաթողիկոսին եւ կամ դառնալ ի վանս: Զ. Միաբանքն ունիցին անվարձ ծառայել յոր պաշտօն եւ հասանիցեն կամ կարգիցին թէ ի վանս եւ թէ արտաքոյ վանաց եւ ի կարօտութեան եւ ի ծերութեան ձրի դարմանիցին ի վանս մինչեւ ցմահ:

Ի վերայ այսոցիկ հիմանց գուն գործեաց կաթողիկոսն բարեացապարտ հաստատել զնորահաստոյց դպրոցն յամենայնի զհետ լինելով կատարելոյ զնորհուրդ սրբոյ ժողովոյն որում զամենայն ծանուցեալ իսկ էր, եւ ընկալեալ էր պատասխանի, թէ մեծի հաւանութեան գտան առաջի վսեմափառ կարդինալաց, որոց առաջի արկաւ ձերդ թուղթ գրեալ յամին 1790 յ1 Օգոստոսի, կանոնք եւ ընթացք՝ զոր տէրութիւն Ձեր որոշեաց առնել զբարեկարգութենէ եւ զտեղւոջէն յորում կառուցեալ հաստատեցէք զդպրոցն եկեղեցական: Եւ իրօք սկսան այնուհետեւ ի վեր երեւել պտուղք բարութեան նորոգ հաստատեալ դպրոցին այնուհետեւ եռանդեամբ մեծաւ միաբանք սկսանէին իբրեւ զախոյեանս հաւատոյ լոյս ածել որոց նատէինն ի խաւարի հերձուածոցն, եւ ցէր յաղթէր նոցա: Սակայն Գրիգոր ոչ միայն այգպիսի ամրակուռ կապիւք զբռացուցանէր զդպրոցն այլ եւ զբովանդակ Ամոռն, յորոյ ի պայծառութիւն պայմանս սահմանէր պահելիս յօգնական Եպիսկոպոսաց իւրոց: Եւ այդպէս բազում վաստակովք ի պայծառութիւն Ամոռոյն ճոխացեալ կնքէ զկեանս իւր ի խոր ծերութեան եւ յաջորդէ նմա Գրիգոր Արքեպիսկոպոս Գերմանկէց յամին 1812 որ զշաւիղ նախնեացն կալեալ ի ծաւալել զուղղափառ հաւատն ՅԱղգին, զարգացեալ եւ եւս զդպրոցն եւ զԱմոռն: Սա յերկարեաց ի կաթողիկոսութեան քան զայլ նախնիս իւր կացեալ քսան եւ ութ ամ: Բազմացեալ զկալուածս վանաց, հայթայթեաց նորանոր մուտս

ի պէտս միաբանից: Ամենայն սիրով եւ յօժարութեամբ ընկալաւ ի վանս առաւել քան զքառասուն քահանայս Հայոց ուղղափառաց ի գաւառաց որ ընդ իրաւաբանութեամբ էին առաքելական փոխանորդին Կ. Պոլսոյ սակս մեծի հալածանացն՝ զոր յամին 1828 հերձուածողքն սաստկացուցեալ էին՝ ի վերայ նոցա. յաղագս որոյ ստիպեալ էին դիմել առ կաթողիկոսն, որ վասն մտերմութեան զոր ունէր ընդ Էմիր Պէշիրին՝ եւ մեծահոչակ համբաւոյն, ազատ կացուցեալ էր զվանքս այս ի մէջ ալէծուփ հոսանացն, գոգջիր իբրեւ զնոր Այրարատ ընդունիլ զտապան յայնքոյթ տեղւոջ: Ընդ այս օրինակ գեղապանծ բարեմասնութեանց հանդիսից կաթողիկոսիս սքանչացեալ Մարոնեաց՝ յամենայն կողմանց Եպիսկոպոսունք, քահանայք եւ կաթողիկոս նոցին դիմէին ի վանս լսել եւ զմայլիլ ընդ բանս շնորհաց նորա եւ մեծահանճար մտաց եւ օգտիլ ի նմանէ: Եւ ոչ միայն ի ներքոս ի վանս այս յաջողութիւնք լինէին՝ այլ եւ արտաքոյ վիճակքն օր քան զօր զարգանային ջանիւք եւ յորդորմամբ նորին: Եկեղեցիք շինէին եւ Եպիսկոպոսք ի բազում տեղիս ընտրեալ կարգէին: Եւ այնպէս բազում առաքինութեան գործս գործէր. զորս չէ տեղւոյս ասել մի ըստ միոջէ: Այլ զայս յիշել ոչ դադարեմ զի երեւելի էր այրս, եւ նշանաւոր ի մէջ կաթողիկոսաց, առաքինի, սրբակրօն եւ եռանդնոտ էր ի ջերմեռանդութեան սրբոյ կուսին եւ ամենասուրբ խորհրդոյն Հաղորդութեան: Պերճախօս իակ էր եւ ազդու եւ ամրիւղ ի քարոզութեան, զոր ի հայերէն ի տաճկերէն եւ յարաբերէն լեզուս տայր, եւ ի սոսա ամենեսին ներկուռ էր ի զարմանս մանաւանդ Մարոնիտ ազգին, որք լսէին խօսել ի բարբառս իւրեանց գեղեցիկ ոճով եւ արտասանութեամբ: Եւ որ զարմանալին էր, սա եկեալ էր ի հասակի երկոտասանամեայ ի վանս ուրանօր կրթեցաւ յուսմունս հայկական, լատինական եւ իտալական եւ արաբական լեզուաց՝ եւ ի գիտութիւնս եկաց վարժապետ վեհագոյն: Ընդ եւս կարգեցաւ վարիչ դպրոցին եւ խոհեմ խոստովանահայր, եւ անդ ամբարձաւ յաստիճան եպիսկոպոսութեան եւ հռչակեցաւ ի զօնուե-

թեան եւ ի մատակարարութեան մասին, եւ հուսկ ուրեմն անդ օծաւ ի կաթողիկոս եւ հովուեաց ի բացուստ ղբովանդակ վիճակս Կիլիկիոյ ամենայն խնամովք եւ իմաստութեամբ եւ ղարգացոյց, եւ զայս ամենայն կատարեաց առանց երբեք երթալոյ ուրեք յառաքելութիւն եւ կամ կալոյ արտաքոյ վանաց: Եւ այսօրինակ սրբութեամբ կնքեաց զկեանս իւր լի արդեամբք յամին 1840, եւ հոտ սրբութեան նորա թէ ի կենդանութեան եւ թէ յետ մահուան բուրեաց յայտնի հրաշիւք զորոց չէ տեղիս խօսել: Յետ նորա ընտրեցաւ Յակովբ Արքեպիսկոպոս Ամասիոյ յամի 1841 եւ հաստատեցաւ պալիոնիւ ի սրբազան քահանայապետէ Գրիգորէ ԺԴ յամին 1842 ի Յունուարի 27: Սա առ ժամանակօք երկուց նախորդացն իւրոց բազում վաստակեաց յօգուտ վանաց եւ միաբանից վարելով զպաշտօն փոխանորդութեան: Խնդրեցաւ սա յԻմիր Պէշիրէն առ ժամանակօք նախնոյն, եւ դարձոյց յուղղափառ հաւատս զկին իշխանիս այսորիկ զՀիւսնի ձիհան, յետ բարւոք հրահանգելոյ զնա ի մասունս կաթողիկէ հաւատոյ մերոց, որ վասն մեծարեցաւ յոյժ Իմիրէն, առ որում յաճախ երթայր մինչեւ ցժամանակ աքսորանաց նորին ի Մալթա: Այլ քանզի ի խոր ծերութեան հասեալ էր հանգեաւ ի Տէր յամին 1843 ի 6 փետրուարին, եւ ի նմին ամին ընտրեցաւ ի կաթողիկոս Միքայէլ Արքեպիսկոպոս Կեսարիոյ եւ կոչեցաւ Գրիգոր պետրոս ութերորդ՝ որ ընկալաւ ի Գրիգոր քահանայապետէն զպալիոնն հաստատութեան յամին 1844 ի Դեկտեմբերի 23: Սա ծնաւ ի Բերքնիկ յամին 1788 ի 14 Ապրիլի: Հայր նորա էր Խաչատուր տէր Աստուածատուրեան եւ մայր Դշխոյ Պալապանեան: Ի մկրտութեան եդին զանուն նորա Պօղոս ընդ կաթին ծծեալ եւ զբարեպաշտութեան կաթիլս յերկիւղած ծնողաց անտի, ի հասակի հինգ ամաց եկաց ընդ դաստիարակութեամբ քահանային տեղւոյն ՅԱռաջնորդարանն: Անդստին յայն ծաղկափթիթ հասակէն սկսան ի վեր երեւել ի վերայ նորա գեղեցիկ բարեմասնութիւնքն որք յետոյ ունէին հռչակել զանուն նորա: Եւ անդնոտ էր յեկեղեցական գործս եւ ի սպա-

սաւորութեան սրբոյ պատարագի, հնազանդ յամենայնի իւրում վարժապետի: Որում ի հասակի երկոտասան ամաց յայտնեաց զիղձն երթալոյ ի վանս վասն կրթելոյ զանձն յեկեղեցւոյ կարգս՝ յետ առնլոյ զՀաճութիւն ծնողացն: Ոչ յապաղեաց քահանայն առաքել զնա անդր, ուր յետ ութօրեայ կրթութեան եմուտ ի կարգ նորընծայից ի դպրոցն Հրամանաւ կաթողիկոսին որ էր պետրոս Ե: Քաջ վարժեցաւ յուսումն Հայերէն, Լատիներէն եւ Իտալերէն լեզուաց յոտս ճէօՀէրճեան վարդապետին ամենայն փութով եւ եռանդեամբ, եւ զարգացաւ ի սուղ ժամանակի ի գեղեցիկ դպրութիւնս եւ ի վարժս բարձրագոյն եկեղեցական ուսմանց, յորս վասն կորովոյ մտացն եւ սուր Հանճարոյն յոյժ Հանդիսացաւ: Ի քսան եւ երկրորդ ամի տիոցն ձեռնադրեցաւ ի քահանայ յամի 1809, յ8 Դեկտեմբերի, յաւուր ոճնի Ննարատ յղութեան առեալ զանուն Միքայէլ: Ընդ նորոգ ընկալեալ աստիճանն յաւել եւ զնիւրն եռանդն. կաթողիկոսն ետ նմա զպաշտօն վերակացութեան դպրոցի, յորում պայծառացաւ Հանճար նորա յուսուցանել եւ ի կրթել զայլս: Իսկ ի ժամանակս պետրոսի վեցերորդի ընկալաւ զաստիճան Ծայրագոյն վարդապետի յամին 1815 ի Սեպտեմբերի 3: Եւ ի վանաց առաքեցաւ ի Թեմն Սեբաստիոյ իբր մատակարար կաթողիկոսական: Ախոյեան հզօր եկաց անդ սրբոյ Հաւատոյս ընդդէմ թշնամեացն, իբրեւ Հայր եւ վարդապետ խնամեր զամենեսին, իբրեւ մշակ անխոնջ զցայգ եւ զցերեկ վաստակէր յայգւոջ տեառն եւ առ բարեկրօն կենցաղավարութեանն եւ կորովի պերճախօսութեան ձգեաց զբազումս ի հերձուածողաց յողջամիտ Հաւատս: Այսր աղագաւ վասն այնչափ առաքելական վաստակոց իւրոց զորս վաստակեաց զտան ամ՝ կամեցաւ կաթողիկոսն զարժանի պատիւն փոխարինել սմա ամբառնալով Հայսմեան եպիսկոպոսութեան, զոր եւ կատարեաց ի Լիբանան յամին 1826 ի 14 Մայիսի տուեալ նմա զԱրքեպիսկոպոսութիւն ի վերայ կեսարիոյ կապադովկիայ: Եւ յամին 1829 ի Մարտ 2 ընդ առաքեցաւ իբր կաթողիկոսական փոխանորդ ի կողմանս Փոքուն Հայոց:

Այնուհետեւ Եւդոկիա, Սեբաստիա, Կիւրին եւ այլ կողմանք եղեն ասպարէզ Հանդիսից առաքինութեանց նորա, մեծամեծ արիութեանն ասեմ, անսասան հաստատութեանն, եւ փորձեառանդն սիրոյն ի դարձուցանել զմոլորեալս ի ճշմարտութեան ճանապարհն, եւ ի միխիթարել զտառապեալս, եւ ի բարձրացուցանել զանուն Աստուծոյ եւ սրբոց իւրոց նըշխարօք յուղղափառն Բրքնիկ. զի առ նախանձուն զոր ունէր վասն ուղղափառ հաւատոյն հանեալ ի Սեբաստիոյ զոստկերս տեառն Միքայելի քահանայի փոխադրեաց մեծահանդէս շքով յեկեղեցին Բրքնկոյ: Սուրբ այրս էր ի Լեմնէրիկ քաղաքէն եւ ի խարբերդ եկեալ յուղղափառ հաւատս՝ սկսաւ քարոզել համարձակ զայն: Ջչարեալ ընդ այն հերձուածողացն՝ յետոյ ի Սեբաստիա ի կախաղան ետուն հանել զնա հրամանաւ արքունի, յամին 1707 ի նոյեմբեր 9: Սա յառաջ քան զելանելն ի կախաղան մարգարէացաւ զմնաւոր դարձ ողջոյն գեղջն Բրքնկոյ յուղղափառութիւն եւ եղեւ այնպէս: Ճշմարտութիւնս յայտ յանդիման երեւի ցայսօր ի հաստատութիւն գուշակութեանս ընդ միջոց միոյ եւ կէս դարու: Այսօրինակ Արքեպիսկոպոսն Միքայել հայր բարեգութ լեալ հօտին, օրինակ առաքինութեանց եւ սիրելի ամենեցուն, մինչեւ անուն նորա պատկառելի իսկ լինել յաչս Թշնամեաց: Ապա ի մեռանիլ կաթողիկոսին Յակովբայ ժողովի եպիսկոպոսաց ընտրեաց զնա ի կաթողիկոս, եւ թէեւ զառաջինն հրաժարեր նա, այլ յետոյ ի ստէպ թախանձանաց համօրէն եպիսկոպոսաց զնչաւ ի խնդիր նոցա: Եւ ի 17 Յուլիսի յամին 1843 կատարեալ մեծաշուք հանդիսիւ զօծութեան հանդէսն յեկեղեցւոյն փոխման սրբոյ կուսին անուանեցին զնա Պետրոս ութերորդ: Սրբազան քահանայապետն Գրիգոր ԺԴ ի 25 Յունվարի յամին 1844 հաստատեաց զնա, եւ առաքեաց զՊալլիոնն՝ յայժ գովելով զիպեթ նորա եւ զնախանձ որ վասն հաւատոյն: Ի 13 Մարտի յամին 1847 չոքաւ ի Հռոմ, ուր մեծաւ մարդասիրութեամբ ընկալաւ զնա սրբազան քահանայապետն Պիոս Թ որում եցոյց զիւր հպատակութիւն եւ զմեծարանս: Ընդ

կարդինալացն Փրանսոնիի, մեծահռչակ Մայիի, եւ Մէզցօքանթեայ ստէպ խօսակից լինէր եւ ի նոցանէ գովիւր: Ապա յետ կալոյ անդ զամ մի գարձ արար յԱթոռն իւր ի Լիբանան: Կառոյց զայլ եկեղեցական գպրոց յԵւդոկիա եւ յամին 1851 ժողով արար համօրէն իւրոց եպիսկոպոսաց եւ քահանայից ի բարեկարգել զեկեղեցին իւր, եւ զգործս այսր Սիւնհոդոսին յղեաց ի Հռոմ առ ի հաստատութիւն: Ընդ լրութեամբ անցանեմ զայնչափ նորոգ բացեալ առաքելութիւնս որ ց21 հասանեն եւ աւելի եւս առ ժամանակօք նորին, զի յերկարէր պատմութիւնս: Իբր 35 հազար մարդիկ ի ժամանակս նորա գարձան յուղղափառութիւն: Չեռնադրեաց եպիսկոպոսունս ի վերայ Աղեքսանդրիայ, Տիգրանակերտի, Սեբաստիոյ, Եւդոկիոյ, Մելիտինոյ, կեսարիոյ կապպադովկացւոց, Երուսաղէմի, Անտիոքայ եւ ի վերայ կիպրոսի: Ընկալաւ ի թագաւորէն Տաճկաց յամին 1861 ձեռամբ Տավուտ փաշայի զշքանշան արքունի առաջին կարգին. եւ յայժ միխիթարեցաւ հոգի նորա ընդ տեսանել զկուսակալութիւն Լիբանանու յանձն հայազգի իշխանին Տավուտ փաշայի, առ որ ոչ յապաղեաց յղել զգրիչ սորին ի մատրանապետ, եւ ըստ վկայութեանն զոր ետ սրբազան քահանայապետին Պիոսի, ընկալաւ վասն կուսակալին զշքանշան առաջին կարգի Ասպետութեան սրբոյն Գրիգորի մեծի: Ոչ միայն նախանձախնդիր էր փառացն Աստուծոյ եւ գարձի մեղաւորաց եւ հերձելոց այլ եւ ի գրաւորական մասին ոչ չումպէտս ծախէր զժամանակ իւր չօգուտ իւրոցն: Բազում են նորա մատենագրութիւնք խորհրդոց, բանասիրականք եւ աստուածաբանականք, որովք անմահ եթող յիշատակ: Ընդ ընտիր հայկաբանութեան բերէ եւ կերպարան իմն բանից բնական դիւրիմաց եւ վայելուչ: Այսպիսիքն են գեղարան անմահութեան ընդդէմ հերձուածողացն Հայոց. պատմութիւն ժողովոյ Հայոց եւ Լատինաց. ի վերայ արարողութեանց եւ ի վերայ երկուց բնութեանց եւն, որք պահեալ են ի վանս ի դիւանատան: Բայ յայսոցիկ ընտիր յօրինուածոց՝ ունի եւ գեղեցիկ թարգմանութիւնս: Աբան-

չելլի են շարադրութեամբ գիրք Այցելութեան ամենասուրբ խորհրդոյ Հաղորդութեան Լիգուորեայ. նոյնպես նորին գիրք կուսանացն. գինեատիսոի յաղագս հերձուածոյն Յունաց. վճռականք Բենեդիկտոսի ԺԳ-ի եւ այլ հոգեշահ գրեանք: Այսպիսի լի ամօք եւ արդեամբք յետ այնչափ գրաւորական վաստակոց եւ առաքելական հովուութեան եւ ջանից, վարուցն սրբութեամբ կնքեաց զկեանս իւր ի 9 Յունվարի յամին 1866 ի սուգ համակեալ զվճռակն համօրէն, եւ թաղեցաւ ի նմին վանս ի մէջ դասու ի դամբանի կաթողիկոսաց առաջի աւագ սեղանոյն: Այլ մահ նորա եղեւ երջանիկ, զի առանց երբեք տագնապ ինչ կրելոյ յետ ճաշու ժամու աւանդեաց զսրբափայլ հոգին ի ձեռս սիրելւոյն իւրոյ Փրկչին յետ ժամաւ ինչ յառաջ տալոյ զդասն Աստուածաբանական իւրոց աշակերտաց: Ապա յետ պարապելոյ ամիսս՝ ի Սեպտեմբերի 14 յամին 1866 ժողովեալ եպիսկոպոսացն կիլիկիոյ Աթոռոյն ի Զմմառ միաբան հաւանութեամբ ընտրեցին ի կաթողիկոս զգերապայծառ Անտոն Հասունեան զնախագահն կ. Պոլսոյ դիտելով ի մի ձուլել զերկու Աթոռս յօգուտ ազգին եւ ի պայծառութիւն սրբոյ եկեղեցւոյ: Պիոս քահանայապետ յամին 1867 ի 10 Յուլիսի հաստատեաց զընտրութիւնն Հասունին՝ որ գնացեալ էր ի Հռոմ՝ եւ միացոյց զԱթոռն կիլիկիոյ փոխադրելովն ի Պոլիս զկաթողիկոսութիւնն, եւ ետ նմա զպալիոնն ի 15 Յուլիսի: Այլ զօծութեան հանդէսն որ ըստ սովորութեան յառաջ քան զպալիոնն ունէր լինել, ի գարձին կատարեցաւ ի Պոլիս ի տանի վերափոխման: Անտոն Հասուն ծնաւ ի կ. Պոլիս յամին 1809 ի Յունիսի 13 ի բարեպաշտ եւ յուղղափառ ծնողաց, անուն հօրն Յակոբ եւ մօրն Թերեզա Պուչաքճեան որք ի ժամանակս հալածանացն առ ժամանակօք Մահմէտի Բ. ի հաստատուն մնացեալ էին ի հաւատս: Եւ Անտոն զառաջին սկզբունս այսր հաստատութեան հաւատոյն ծծեաց ի սոցանէ, ձիրք ասեմ յատուկ արտափայլեալ յընթացս կենացն: Ապա առաքեցաւ ի Հռոմ յուսումն եկեղեցական գիտութեանց յամին 1823 ի Յունիս 13, ուր՝ յետ երկուց ամանոց ճանա-

պարհին, հիւրընկալեցաւ առ Անտոնեանս ի վանս սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի՝ առ ժամանակօք մեծաւորութեան Հ. Բարսղի Տիւզունեան իբր 6 ամիս, յետոյ առ ժամանակեայ եղանակաւ եմուտ ի վարժարան սրբոյն Պետրոսի յամին 1824 ի 21 Մայիսի: Անդ եկաց զչորս ամ եւ ապա մասնաւոր հրամանաւ Լեւոնի քահանայապետին ԺԲ-ի, որում աղերս արարեալ էր՝ ընդունելութիւն եգիտ մտանելոյ Յուբիանեան Պետրոյն յամին 1827 Յ 7, Սեպտ. ուրանօր զարգացեալ ի գիտութիւնն եւ յանգ հանեալ զընթացսն ուսմանց, ձեռնադրեցաւ ի քահանայ յամին 1832 ի Սեպտեմբերի 8, եւ ի նոյն ամին դարձ արար ի Պոլիս, եւ անտի չղեցաւ ի Զմիւռնիա վարել զպաշտօն նորոգ ընկալեալ քահանայութեան: Ամենայն եռանդեամբ եւ գովասանօք կատարէ զյանձնեալն նմին պաշտօն ի մխիթարութիւն հաւատացելոյ. այլ նախագահն Նուրիճան կոչէ զնա առ իւր ի Պոլիս, ուրանօր կացուցեալ զնա փոխանորդ ընդհանուր՝ ոչ դանդաղի արկանել զսերմն բանին կենաց ի հոգիս որոց ընդդէմ զպէտան հոգեւոր: Յարատեւ էր ի ջանս եւ ի վաստակ, եռանդնոտ ի հոգեւորսն եւ ի քարոզութեան, անձանձիր ի լսել զխոստովանութիւնսն եւ ի հասանել յօգնութիւն նեղելոցն եւ հիւանդաց, խնամէր զտկարս եւ զաղքատս, յորդորէր յաստուածպաշտութիւն զճոխս եւ ի բարեգործութիւն յամենայնի ժիր, յաստուածային պաշտամունս ճիշդ. ընդ ամենեսին ընթանայր սիրով եւ խոհեմութեամբ տալով իւրաքանչիւր զարժանաւորն իւր զպատիւ եւ զյարգ, խոհեմ եւ աչալուրջ էր ի գործառնութիւնս հանդարտ, որպէս եղեալ արդեամբք մինչ յամին 1839 Օգոստոսի, քննիչ առաքեցաւ ի Գաղատիա: Այս գեղապանծ բարեմասնութիւնքն որ առանձինն փայլեալ երեւէին ի վերայ նորա՝ զամենեցուն զսէր եւ զուշադրութիւն ի նա յանկուցին, մինչեւ նախագահին Մարուչի ընտրել զնա յիւր յաջորդ հաճութեամբ սրբոյ ժողովոյն, վասն որոյ յամին 1842, Գրիգոր ԺԲ քահանայապետ կոչեաց զնա ի Հռոմ ուր ի նմին ամ Յ 7 Յունիսի ձեռնադրեցաւ Արքեպիսկոպոսի

տիտղոսիւն ի վերայ Անարղաբայ ապագայ յաջորդութեամբ։ Դարձեալ յայսմ՝ գերամբարձ աստիճանին առաւել քան զառաւել աճեցոյց զսովորական նախանձ եւ զեռանդ դարձեալ կրկնապատկեաց զվաստակս իւր յօգուտ հօտին յամենայնի միաբան լինելով ընդ նախագահին Պարուշի, որում յաջորդէ յամին 1846, ի 26 Օգոստ. յետ ամաւ միով յառաջ վարելոյ եւս զԱզգապետի պաշտօն՝ զոր կալաւ մինչեւ ցամն 1848 ցվերջ Նոյեմբերի, յորմէ յետոյ հրաժարեցաւ։ Նոյնպէս անդրդուելի արիութեամբ եւ հաստատութեամբ յառաջ վարէ զնախագահութեան բարձրագոյն պաշտօն, հանդարտ եւ խաղաղ վարչութեամբ զարդացուցանէր զվիճակ հօտին իւրոյ՝ որում յառաւել օգուտ եւ ի բարգաւաճանս խնդրեաց ի Պիոս քահանայապետէն զնորոգ հաստատութիւն Հայ Նուիրապետութեան Կ.Պոլսոյ, յամին 1850 Ապրիլ 30. ձեռնադրելով եպիսկոպոսունս ի վերայ Կարնոյ, Գաղատիոյ, Պրուսայի, Տրապիզոնի եւ Ասպահանու. եւ յետոյ յաւել եւս ի վերայ Խարբերդի յամին 1865։ Ընկալեալ էր զվճիռս զոյս ի բարեացապարտ քահանայապետէն յետ գնալոյ յոյց նորին յամին 1849 ի ցոյց յարգանաց իւրոց եւ բովանդակ հօտին իւրոյ, մինչդեռ ի Կայեդա վտարանդի էր ի պատճառս ծանօթ յեղափոխութեանն։ Այդպէս ոչ զանց առնէր եւ յիւրաքանչիւր դէպս ցուցանել զյարգանս իւր առ գլուխն եկեղեցւոյ, որպէս ի հանդէս սրբացուցման ձեռնաց սրբոց յամին 1869 դիմեալ էր անդ ընդ այլ եպիսկոպոսունս։ Խակ բաց ի հաստատութենէն վերոյիշեալ Աթոռոյն՝ երեւելի են պէսպէս գործք նորա եւ արարք յօգուտ եկեղեցւոյ եւ ի պարծանս Ազգին։ Որ ի վերքան զամենայն արարս անցանէ՝ է կարգն կուսանաց Անարատ Յղութեան հաստատեալ անդէն յամին 1841, ի Յունիս 23, որ անմահ անուն թողեալ նմա դարուց ի դարս. գլխաւորապատակ կարգիս է կրթութիւն եւ դաստիարակութիւն աղջկանց եւ երթալ Աւետարանութիւն ի կրթութիւն հաւատացելոց։ Մեծամեծ բարիք եւ օգուտ զեղան յազգին յօրէ հաստատութեանն ցայսօր, եւ զեղցին անշուշտ տակաւին

խնամով արժանաժառանգ յաջորդաց այս առաջին երախտապարտ հիմնադրին։ Չէ արժան նոյնպէս լռութեամբ անցանել զեկեղեցական դպրոցէն զոր ի Կ.Պոլիս կարգեաց առանձին կանոնագրութեամբ, եւ վաղ ուրեմն յամին 1850 զշինութենէ հոյակապ եպիսկոպոսարանին. բաց յայլ եւ յայլ շինութեանց գեղեցիկ եկեղեցեաց զոր կատարեցան ի Կ.Պոլիս ջանիւք եւ յորդորմամբ նորին։ Այսր մեծամեծ ճոխութեանց եւ չքնաղ փառաց առ նախանձու եւ մխանաց չարասիրացն՝ յաջորդէին մերթ ընդ մերթ եւ ոչ սակաւ շփոթք եւ կռիւք ի կողմանէ աշխարհականացն, զորս գեալ յաւէտ յինչ ինչ կուսակցութեանց. այլ արիութիւն եւ խոհեմութիւն նորա գիտաց յամենայնի զչափ ունել եւ ընկրկել զծածուկ հնարագիտութիւն չարութեան խորհրդոց ոմանց, եւ յուղիղն պողոտայ ածել։ Վկայ են հովուական այցելութիւնք սորա ի Պրուսա եւ ի Գաղատիա եւ երթն ի Հռոմ՝ ի պատճառս շփոթից յամին 1859, եւ այդպէս յետ ի կարգի դնելոյ զեկեղեցւոյ ինչ վէճս, ոչ զանց առնէր ամրացուցանել հաստատուն կապիւք զԱթոռն իւր եւ ընդ Օսմանեան տէրութեամբ պէսպէս ճոխութեամբ. հրեշտակաւոր է արքունի հրովարտակն շնորհեալ նմա յամին 1856 որով հաստատիւր նախագահական Արժանապատուութիւն նորա առանձինն եղանակաւ։ Արեալ էր եւս՝ յառաւել օգուտ եկեղեցւոյ եւ Ազգին՝ խորհրդոյ այնոցիկ որք կամէին ի մի ձուլել զերկուս Աթոռան, եւ արդեամբք պատրաստ զանձն յայտներ հրաժեշտ տալ նախագահական Աթոռոյն եթէ առ այն պէտք ինչ լինիցին։ Վասն որոյ սիրով եւ յօժարութեամբ ընկալեալ էր զպատգամաւորութիւնն նախ Արքեպիսկոպոսին Միքայելի Աղէքսանդրեան առենադպրի կաթողիկոսին յամին 1865, որ այր բազմահմուտ եւ բազմավաստակ էր, եւ յետոյ ի մեռանել սորին զայլ երկուց եպիսկոպոսացն կաթողիկոսական Աթոռոյն, որ բանագնացութեամբ առաջի արարեալ էին զհիմնական սկզբունս Պատրիարգին Գրիգորի Ը.ի։ Այլ մինչդեռ երկու կողմանք ի վերայ այսր նիւթոյ բանագնաց լինէին, եւ մինչեւ յանգեալ որոշ ինչ

կարգի, վանճանի Գրիգոր Պետրոս Ը յամին 1866 ի Յունվարի 9։ Սակայն Եպիսկոպոսունք Աթոռոյն յետ Հանդարտեցուցանելոյ զվանական ինչ խնդիր որ ի մէջ ծագեալ էր ի պատճառս տեղապահին ըստ որոշելոյ սրբոյ Ժողովոյն, ի քնին առեալ զխնդիր միութեան, միաբան հաւանութեամբ ընտրեցին ի կաթողիկոս զնախագահն Հասուն յամին 1866 ի 14 Սեպտեմբերի յաւուր տօնի Խաչվերացին ի Պղմնաւ։ Պիտս քահանայապետ ընկալեալ հաստատեաց զընտրութիւն եպիսկոպոսացն առանձին սահմանագրով յամին 1867 ի 10 Յուլիսի, ի մի միաբանելով զերկուս Աթոռսն, եւ զԱթոռն փոխադրելով ի Պոլիս, կոչելով զՀասուն՝ Պետրոս Թ. եւ ի 15 Յուլիսի նոյն քահանայապետն արկանէ յուս նորընտիր կաթողիկոսին զպալատն հաստատութեան առաջի մեծահանդէս բազմութեան կարդինալաց, եպիսկոպոսաց եւ քահանայից եւ աղնուազգի անձանց՝ որք ընդ այն ժամանակս դիմեալ էին յաշխարհամուտ քաղաքն սակս դարական հանդիսութեանց յիշատակի սրբոյն Պետրոսի։ Յետ այսր շքեղ հանդիսից դարձ առնէ ի Պոլիս հանդերձ իւր եպիսկոպոսօք եւ կատարէ զհանդէս օծութեան ի մայր եկեղեցին իւր ի սուրբ Աստուածածին ի տօնի Վերափոխման Աստուածածնին ըստ հին տոմարի յՕգոստոս 15 նորին տարւոյ։ Եւ առ եւ եւս պայծառացուցանել զԱթոռն եւ զազգն՝ խորհրդով եւ հաւանութեամբ եպիսկոպոսաց հառ յարքային Օսմանեանց ի Սուլթան Ապտիւլ Ազիզէ զհրովարտակ իշխանութեան իւրոյ հանդերձ լուսոյ արտօնութեամբք յամին 1867 ի Սեպ.։ Այնպէս զի թէ ի Պոլիս եւ թէ ի գաւառսն ցեր յաջողէր նմա, եւ ինքն ոչ յետս կասէր ի բարեկարգել եւ ի խնամել զիւրան, ոչ միայն զմերձաւորան այլ եւ զհեռաւորան։ Եւ այսու դիտմամբ յանձն էառ ելանել յայց վիճակին որ ի կողմանս Եգիպտոսի, Պաղեստինու եւ Ասորւոց յամին 1868 յՕգոստոսի։ Վկայ են նորին խմաստուն եւ զգօն գործոց Աղեքսանդրիա, Գահիրէ, Երուսաղէմ, Բիւրիտոն եւ Դամասկոս, եւ քան զամենեսին վանքն Զմմառ խանձարուր հայրենասանդ օրինաց եւ կարգաց, հոյակապ բնակարանն ասեմ նախնեաց

իւրոց· ուր յետ ի կարգի դնելոյ զնիւս ինչ, դարձ առնէ ի Կ·Պոլիս, եւ յամին 1869, ի 5 ամսոյն Յունիսի, կոչեալ ժողովեաց առ իւր զեպիսկոպոսունսն Աթոռոյն ի սիւնհոդոս, յորում ինքն նախագահ բազմեցաւ, թէեւ լատին փոխանորդն Կ·Պոլսոյ Գերապայծառ Փլուիմ իւր նուիրակ ի գիմաց քահանայապետին մտանէր ի ժողովն։ Այլ չեւ յանգ եղեալ սիւնհոդոսին՝ գնաց ի Հռոմ ընդ եպիսկոպոսունս Աթոռոյն ի տիեզերական ժողովն Վատիկանեան, զոր եբաց Պիոս քահանայապետ յամին 1869 ի Դեկտեմբերի 8։ Ի նմին անուանեցաւ մին ի 24 անդամոց յանձնաժողովոյն զՀաւատոյ։ Այլ մինչդեռ ի Հռոմ պարապիւր յայսպիսի ծանրակշիռ իրս, ոչ զանց առնէր եւ ի բացուստ հոգ եւ խնամ ունել զառաջս առնուլ չարեացն առ ի շիջուցանել զաղետաբեր հրդեհն ապստամբութեանն՝ զոր յեղակարծութեամբ ամբոխեալ միաք սակաւուց ոմանց յԱզգէս որ ի Պոլիս լուցեալ բորբոքեցին, առանձին յայտագրով ի Յունվարի 25 յամին 1870 դիմելով առ սուրբ Ժողովն եւ բողբոքելով ընդդէմ օրինաւոր իշխանութեան Հասունի, այնպէս զի հետզհետէ սկիզբն առնուին ստուարացուցանել զգունդն իւրեանց՝ յիւրեանց կուսակցութիւն արկեալ զոմանս յեպիսկոպոսաց Աթոռոյն եւ զբովանդակ կարգն Անտունեանց հանդերձ Աբբահարքն։ Տժգոհութիւն յուցանէին ոմանք ի մեծամեծաց զի առանց խորհրդոյ նոցին եւ ստորագրութեան խնդրեալ էր եւ ընկալեալ զՀրովարտակն արքունի· կացին եւս այլք որք զքահանայապետական կոնդակն "մինչեւ դարձեալ„ իբր քար գայթագղութեան առեալ եւ իբր պատճառանք քօղարկելոյ զմախանձն՝ զոր ի վաղուց հետէ ունէին ընդդէմ Հասունի, սկսան խորոց ի խորս իջանել, մինչեւ հասանել ջնջել զանուն Հայրապետին յեկեղեցւոյ, եւ պարզել զապստամբութեանն զդրօշ հոլանի, ձեռն օգնականութեան եւս գտեալ զՀզօր պաշտպանութիւն Տէրութեան, առաջն որոյ ամբաստանէին զնա իբր դաւաճան եւ խանգարիչ օրինացն, իբր զի արտաքնոցն իշխանութեան եւ հրամանագրոց անսացող լեալ էր ընդդէմ բնիկ իրաւանց Ազգային, որով իբր

վեց ամ չարչարեցաւ յայնժամ ուղղափառ եկեղեցին Հայոց, յափշտակեցան եկեղեցիք ի պոլիս եւ ի գաւառան, հալածեցան եւ եպիսկոպոսունք եւ ժողովուրդն, առաւ եւ պզմնաւ արքունի զօրաց օգնականութեամբ եւ տարագիր մերժեցան անտի ուղղափառ քահանայք հանդերձ փոխանորդաւն յամին 1872, ի Սեպ. 18. որպէս եւ քանի ինչ ամսովք յառաջ ի Յունիսի 20 աքսորեցաւ Հասուն արտաքոյ սահմանաց Տէրութեան, ապաստան իւր գտեալ զքաղաքամայրն Հռոմ, ուրանօր մնաց զերկու ամ, եւ յետոյ ի մեռանել Սուլթան Ապտիւլ Ազիզին եւ ի հրատարակիլ ազատութեան ի յաջորդ Սուլթանէն ամենայն աքսորելոց, առիթ առեալ զայն՝ յեղակարծ միայնակ մեկնի ի Հռոմմայ յամին 1876 ի Յունիսի 24 եւ հասանէ ի պոլիս, ուր ի հանդարտ վիճակի գտեալ զնորն, նա որոց զչարիս նմա արարեալ էին եւ պատճառեալ էին զաքսոր ի զերջ եւ ի զգաստութիւն եկեալ, խոհեմ ընթացիւք եւ արիական հաստատութեամբ գիտաց սակաւ առ սակաւ ջնջել ի մտաց նախարարաց տէրութեան զբիծն զոր ի վերայ նորա եդեալ էին, մինչեւ ժամանել ի ձեռս բերել դարձեալ զկրօվարտակն արքունի, յետ որոյ պատրիարքն քիւրեղեան զկրաժարականն իւր տուեալ Տէրութեան յայտնապէս խոստովանէր եթէ Հասուն իցէ միակ օրինաւոր պատրիարքն, եւ ինքն գայր հասանէր ի Հռոմ առ ոտս քահանայապետին Լեւոնի ԺԳ-ի արկեալ զիւր անկեղծ խոստովանութիւնն յամին 1877։ Ցետ այսր յաջողուածոյ սկսաւ դարձեալ ծաղկել եկեղեցին Հայոց. նշոյլեցան դարձեալ ի վերայ նորա լուսափայլ արդասիք այսր դարձի քիւրեղեանին. այնուհետեւ դադարեցան տէրութեանն պաշտպանութեան շնորհք՝ յոր ընդ այնչափ ամս վայելէր հակառակ մասն Ազգիս յանտանելի բեռինս եւ նեղութիւնս ուղղափառաց եւ ի մեծագոյն վնաս. խուն ինչ բարձան ի միջոյ դեսպանական ազդեցութիւնքն, եկեղեցիք դարձեալ յետս դարձան յուղղափառս, եւ վանքն Պզմնաւ յառաջին վիճակն հաստատեցաւ։ Բոլոր եպիսկոպոսունք, որ յետս կացեալ ի միաբանութեան ուխտէն՝ վերստին դարձ

արարին ի գիրկ գթած մօրն իւրեանց հանդերձ քահանայիւք եւ կրօնաւորօքն. եւ այնուհետեւ խաղաղութիւն բարձրագոյնս պանծացաւ առ ամենեսին, մինչեւ ամենայն երկպառակելոցն դարձ առնել եւ ճանաչել զՀովիւն իւրեանց. եւ քահանայապետն զգօն եւ գթած ընկալեալ զշնամեացն միահամուռ խոստովանութիւն եւարձ ի միջոյ զետին մնացորդս անցելոյ երկպառակութեանն։ Եւ ոչ այսչափ միայն այլ եւ յետ տեսանելոյ զլիուլի խաղաղութիւն Աթոռոյն, կամեցաւ առանձին եղանակաւ վարձահատոյց լինել աշխատանաց կաթողիկոսին բարձրացուցանելով զնա յաստիճան կարդինալութեան։ Վասն որոյ յետ ընդունելոյ զինքնակամ հրաժարումն ի կաթողիկոսական արժանապատուութենէ նորին Ա. Գ. Անտոնի Հասունեան, ըստ աղգ առնելոյ նմին ի ձեռն նուիրակի տեղոյն գրութեամբն որ ի 16. Նոյ. 1880 ամին, եւ երթեւեկութեան թղթոց՝ ի մէջ հրաժարեալ կաթողիկոսին եւ գահերիցուի սրբոյ Ժողովոյն վասն եղանակի հրատարակելոյ զբան պատուոյ Հռովմէական ծիրանւոյն՝ հուսկ ուրեմն լսեալ Համարեցաւ գալուստ նորին ի Հռոմ, եւ անտանօր պսակիլ ճոխութեամբ ծիրանաւոր հարց։ Յաղագս այնորիկ փութով մեկնի ի պոլսոյ, եւ գայ հասանէ՝ ի Հռոմ ի 27 Նոյ. 1880 ամին եւ հիւրընկալի մեծաւ պատուով եւ սիրով յազգային հիւրանոցին զոր կանխաւ պատրաստեալ էր նմա մատակարարն հիւրանոցին գեր. Յովսէփ Վ. Փերահեան ամենայն վայելուչ հանդերձանօք։ Ապա ի 13. Դեկ. վերամբառնայ ի պատիւ կարդինալութեան մեծաշուք հանդիսիւ յուրախութիւն եւ ի պարծանս Ազգին։ Մինչդեռ այս հանդիսութիւնք կատարէին՝ ի Հռոմ, վաղ ուրեմն ըստ աղգ առնելոյ գահերիցուի սրբոյ Ժողովոյն, հրատարակեցաւ ի պոլիս ինքնակամ հրաժարումն գերապ. Անտոնի Հասունեան ի կաթողիկոսութենէ միջնորդութեամբ գերապայծառ վանութէլլի նուիրակին, վասն որոյ հարկ էր այնուհետեւ Ժողովոյն Եպիսկոպոսաց որ գումարեալ էր վասն բանի ընտրութեան Պիսարիոյ Եպիսկոպոսին գալ յընտրութիւն նորոյ կաթողիկոսի։ Հրամանդ այդ ան-

ակնկալ՝ գոգչիր ի խոր խոցեաց ոչ միայն զսիրտս բովանդակ գումարեալ Հարց, այլեւ զդաստուց աւագանւոյն եւ ժողովրդեան, ոչ զի մխայրին ընդ նորոգ ընկալեալ պատիւն, եւ առ ոչինչ համարեին զչքեղաշուք շնորհս քահանայապետին ճոխութեանն, այլ իղձ էր նոցա չբաժանել երբեք ի քաջ հովուէն իւրեանց որ զամս քառասուն եւ ութ հայրաբար խնամեալ էր զնոսա, եւ ախոյեան անպարտելի հանդիսացեալ էր հաւատոցն, եւ այնքան պայծառացուցեալ էր զՀօտն, զի իբրեւ գեղեցկազարդ ծաղիկ անուշահոտ բուրէր ի մէջ այլոց Արեւելեան ազգաց, զոր ի ծագ փառաց հասուցեալ էր: Վասն որոյ նախ ժողովն Եպիսկոպոսաց եւ յետոյ մեծամեծք Ազգին աղերսիւ խնդրեցին ի քահանայապետէն Հաճել վերստին դարձուցանել ինքեանց զՀայրապետեան բարեացապարտ: Ասլ յորժամ իրազգած եղեւն թէ անհնարին էր կատարումն պաղատանաւն խնդրուածոց իւրեանց սակս պէսպէս պատճառաց պարագայից ժամանակիս, յայնժամ Հլու Հպատակութեամբ բուռն Հարին զընտրութենէ նոր կաթողիկոսին: Աստանօր յերկարէի ի բանս իմ, եթէ մի առ մի ի թիւս արկանէի զնախազգայս միջոցս՝ զորս ի գործ եդին ժողովական Հարք՝ ի յաջողութիւն բարւոք ընտրութեանն խնդրելով զբարւոք վկայութիւն ոչ միայն կղերս եւ ժողովրդեանն Պոլսոյ, այլ եւ բովանդակ դաւառացն, զնախագահութիւն՝ ի ժողովն Նիկոսեայ Արքեպիսկոպոսին Ա. Գ. Ազարեանի, յետ ինքնայօժար հրաժարելոյ անտի Արքեպիսկոպոսին Մամպռէ, զՀրաման Բ. Դրանն յընտրութիւն Պատրիարքի Ազգին, եւ զայլ ամենայն խոհական կարգս եւ օրէնս սահմանեալս՝ ի յաջողութիւն գործոյն. զայս եւեթ յիշատակել՝ ի դէպ է, զի թէեւ վասն դժուարութեանց ինչ ծագելոց յերկարեալ ձգեցաւ ընտրութիւնն, այլ ի հուսկ ի սիւնհոդոսական գումարման որ յեկեղեցւոջ սրբոյն Աստուածածնի ի 6 Յուլիսի 1880 ամին՝ առաւելութեամբ ձայնից ընտրեցաւ Արքեպիսկոպոսն Մեսրոպ Ազարեան, որ կոչեցաւ Պետրոս Գ.: Էր սա այր մտադիր, խմաստահայեաց, եւ արդարասէր: Ի ժամանակս նախորդին եւ ի պարապութեան Աթոռոյն մեծաւ

փութով եւ խոհեմութեամբ վարեալ էր զյանձնեալն պաշտօն, եւ յոր գործս եւ միջամուխ լինէր թէեւ ի կարի դժուարինսն Տէր յաջողէր ի ձեռն նորա: Արդ յետ այսր ընտրութեան՝ ժողովեալ Եպիսկոպոսունքն ոչ դանդաղեցան ըստ սովորութեան առանձին գրովք խնդրել ի քահանայապետէն զՀաստատութիւնն եւ զպալիոն վասն նորընտիր կաթողիկոսին, զոր եւ ինքն խնդրեաց առաքելով զօրինակ դաւանութեան Հաւատոյ, զոր ետ առաջի Սիւնհոդոսին՝ արկանելով յայնմիկ զնւր ձեռագիր: Սակայն անդէն եւ անդ ընդ հրատարակումն այսր ընտրութեան գրոհ տուեալ առ Հասարակ մեծամեծաց եւ կրօսերաց Հայ ուղղափառ մարդկան որ ի քաղաքին՝ ընթացան յեկեղեցին: Եւ ոչ բաւեալ ընդունել զամենեսին տունն Աստուծոյ, ընդ արտաքոյ գաւիթք եկեղեցւոյն եւ փողոցք շրջանակի, եւ էր այն օր անյագ խընդութիւն եւ անսպառ ուրախութիւն բարեսիրացն եւ ողջախորհուրդ մտաց լաւահայեցաց, որք աջահամբուրիւ զյարգանաց Հաւատոյս իւրեանց ցուցանէին խնդակից լինելով ընդ նորոգ ընտրեալն, որ նստեալ էր յԱթոռն մերձ առ իւր ունելով աստի եւ անտի զԱրքեպիսկոպոսունս Մամպռէ եւ զԱնտիոքայ: Յետոյ յ8 Յուլիսի կատարեցաւ կարգ ձեռնադրութեանն մեծաւ Հանդիսիւ ընդ առաւօտն ի մէջ Հանդիսաւոր պատարագին յեկեղեցւոջ Յիսուսի Փրկչին: կաթողիկոսն նորընտիր առաջնորդութեամբ Եպիսկոպոսաց եւ մուտ յեկեղեցին զգեցեալ զծիրանի փիլոն թաւ կերպասու վերջաւորօքն: Ցետ ընթերցմանն օձման կարգի առաջի սեղանոյն, եդին՝ ի վերայ գլխոյն զքօղն սպիտակ ասղնագործ, եւ եռուն ի ձեռս զՀովուապետական գաւազանն գնդաձեւ, եւ զկնի այսօրինակ արարողութեանց՝ բազմեցուցին զնա ի սեպհական գմբէթայարկ Աթոռն, եւ բովանդակ Եպիսկոպոսունք եւ վարդապետք եւ քահանայք ըստ կարգի համբոյր ետուն Աջոյն, մինչդեռ գաս երգեցողաց դպրաց "Խափօ լայիթէ տէսիօթա„ երգէին զըստաուռւչ Երգն: Ցետ այնորիկ Եպիսկոպոսունքն բազմեցան յիւրաքանչիւր Աթոռսն եւ Գեր. կաթողիկոսն մատոյց զՀանդիսաւոր պատարագն ցՈւէք

կերէք՝ գքօղն կաթողիկոսական ունելով ի գլուխն: Յաւարտն մի ոմն ի վարդապետաց ընթերցաւ զմաղթանսն որ վասն կենաց վհ֊ափառ Սուլդանին եւ նորին կայսերական ընտանեացն եւ նախարարացն, առ որ բովանդակ ժողովուրդն զԱմէն պատասխանելով հնչեցուցանէր զընդարձակ կամարս եկեղեցւոյն: Մաղթանացս յաջորդեցին վերստին խնդակցութիւնք ի սենեակ պատրիարքարանին, եւ ընթերցումն գրոյն հաստատութեան պատրիարքական իշխանութեան ի կողմանէ կայսերն, եւ գեղեցկահիւս վայելչաձ խօսակցութիւն կաթողիկոս պատրիարքին առ բազմամբոխ ժողովուրդն՝ յորդորելով զամենեսին ի սէր եւ ի խաղաղութիւն ընդ միմեանս: Եւ այն օր հրաւէր տայր Հանդիսականաց առ նմա ուրախանալ, եւ զուարճացեալք ըստ օրինի մեծապէս ընթրեցաք, եւ հրաժարեալք ի նմանէ՝ գնացին ի տեղիս իւրաքանչիւր: Եւ ո՛չ զանց առներ եւս յայնոսիկ աւուրս ընդ առաջս զպատասխանս զպէտս աղքատաց: Ապա ի 14 Յուլիսի մտեալ ի կառս ընկերակցութեամբ ութ Եպիսկոպոսաց եւ երկուց ի մեծամեծաց Ազգիս, եւ միոյ յարքունի պաշտօնատեարց, առաջի ունելով դունդ մի հեծելազօր եհաս յարքայական պալատն Ելըլըզ կոչեցեալ, եւ ի յանդիման լինել թագաւորին՝ շնորհակալեաց բանս կալաք առաջի նորա. Որ ինչ Ձեր բարերարութիւն առ մեզ արար, ասէ, երախտագէտ մնաք զրօշմեսցի ի տախտակս սրտից մերոց յանեղծ յիշատակ. եւ թագաւորն լի սիրով եւ պատուով պատասխանեաց թէ Մեծապէս հաճեցայ ընդ բանդ եւ թէ գիտելով իմ զչափ կարողութեան քոյ եւ զյաջողութեան, յանձն արարի քեզ զայդ պաշտօն, եւ գոհ եմ զի յաւուրս իմ անհետ եղեն ի միջի ձերում ծանօթ շփոթքն: Ապա գարձեալ առ Եպիսկոպոսունս ասէ, ես սիրեմ զՀոգեւոր Առաջնորդս, եւ խընդրեմ զնոցան աղօթս: Եւ հրաժարեալ Աբգալին՝ զկաթողիկոն Պատրիարքն Հայոց Տէր Սահիանոս Պետրոս Ծ, եւ զեպիսկոպոսունս եւ զաւագանին՝ արձակէր խաղաղութեամբ շնորհելով զմեծ նշանն արքունի նորընտիր կաթողիկոսին եւ այլոց Եպիսկոպոսաց եւ աւագանւոյն: Գոհութեամբ

մեծաւ գարձ արարեալ նորընտիր կաթողիկոսին եւ եկեալ ի կաթողիկէ եկեղեցին՝ ընդ առաջ ելին նմա քահանայք պատուական նշանաւ խաչին, ուր կատարեալ զաղօթս վասն երկարութեան կենաց թագաւորին, իւրաքանչիւր ոք գարձ արար ի վանս իւր: Յետ այսօրինակ յաջողութեանց գարձեալ զեղան հոսեցին առաւելագոյն խնդութեամբ շքեղաշուք շնորհք ի կողմանէ Առաքելական Աթոռոյն: Քանզի ի 4 Օգոստոսի սրբազան քահանայապետն հաստատեաց զընտրութիւնն նոր Պատրիարքին եւ շնորհեաց նմա զՊալիւոնն՝ զոր խնդրեալ էր ի ձեռն փոխանորդին իւրոյ Գերապայծառ Յովսեփայ վարդապետի Ֆերահեան, որ եւ ի նմին աւուր շնորհակալեաց բանս խօսեցաւ առաջի քահանայապետին եւ կարդինալաց եւ աշակերտաց Ուրբանեան դպրոցի եւ այլոց Եպիսկոպոսաց Արեւելեան Ազգաց. որք յայն հանդէս եկեալ էին: Պալիւոնն յղեցաւ ի Պոլիս. այլ զի ըստ խորհրդեան վճռոյն յանձն էր նուիրակի տեղւոյն կատարումն տուչութեանն, վասն որոյ առանձին հանդիսիւ նուիրակն վանութեցլի ի 14 Օգոստոսի յետ ընդունելոյ զերդումն հաւատարմութեան զոր սովոր են առնել Պատրիարքունք առ Սուրբ Աթոռն, զգեցոյց նորընտիր կաթողիկոսին զՊալիւոնն ի նշան լրութեան քահանայապետական պաշտամանն: Այսուհետ նորագոյն ճոխութեամբն. սկսաւ նորընտիր կաթողիկոսն առնայն փութով եւ եռանդութեամբ հովուել զհօտն իւր, հայրաբար հոգալով եւ գարմանելով զամենեսին:

45. Ակնարկէ ի գրիչ սորին, որ ծնաւ ի Դամասկոս ի բարեպաշտ ծնողաց՝ ի Գաղատիոյ նժդեհելոց:

46. Հայի գարձեալ ի նոյն երգիչ, որ երկոտասանամեայ երթալով ի վանս ի Զմմառ յամին 1843 վարժեցաւ առ ոտս Ղեւոնդեայ վարդապետի Խորխոռունեայ որ ի Բբքնիկ գեղջէ, արդ Աբքեպիսկոպոս Մելիտինոյ, ի ժամանակս Գրիգորի Պետրոսի Ը. իսկ զբարձրագոյն ուսմունս ուսաւ ի Հռոմ Ուրբանեան վարժարանին:

47. Ակնարկէ ի գալուստ Ֆուատ փաշային ի դիմաց Աբքային անմիջապէս յետ ահեղ կոտորածին Սուրիոյ: Ան-

տանօր ի տեղեկութիւն ընթերցասիրաց Համառօտիւ դիցուք զարկածան Դամասկոսի։ — Յետ ահեղ կոտորածին զոր անօրէն Տիւրզիք հասուցին քրիստոնէից ի գաւառսն Հասպայա եւ Բաշայա, ի Լբանան եւ ի Սիդոն եւ ի Տիւրոս, դիպեցաւ արկածն Դամասկոսի, որում ականատես իսկ եղաք։ Սին ի նախկին պատճառացն այսր արկածի՝ էր քէն ոխակալութեան ընդդէմ քրիստոնէից Ահմէտ փաշայի կուսակալի քաղաքիս, ի սոցանէ՝ ամէն միով յառաջ՝ խնդրեալ էր զհատուցումն մնացորդ հարկացն, քրիստոնէիցն՝ ոչ կամեցեալ վճարել, հանրական աղերսիւ դիմեալ էին առ բարձրագոյն դուռն ընդդէմ նորին։ Սակայն տեսեալ մեծամեծաց եւ առաջնորդաց քրիստոնէից, եթէ բռնանդակ շրջակայ գաւառքն եւ մնասուրք անգամ քաղաքին յաւէր դարձեալ էին, եւ բնակիչքն սրախողխող լեալ ի բռնութենէ բարբարոս ազգին Տիւրզեանց, երկեան երկիւղ մեծ մի գուցէ եւ ի նոսա նոյն հանդիպեսցի, վասն որոյ չէքան առ Ահմէտ փաշայն՝ ընդ որս էր եւ գրիչ սորին, խնդրեալ ի նմանէ զառաջս առնուլ զմնասուցս չարեացն յապահովութիւն անձանց իւրեանց։ Նոյնպէս եւ հիւպատոսք իւրաքանչիւր տէրութեան պարտ ի վերայ նորա եդին ի գործ դնել զհզօր միջոցս ի պաշտպանութիւն եւ յանդորրութիւն քրիստոնէից։ Ոչ դանդաղէր նա ի կատարումն խոստման իւրոյ, կարգեալ նոյն հետայն հինգհարիւր արս ի զօրաց ի զգուշութիւն Թաղին քրիստոնէից, որ անջատեալ զատեալ էր ի Տաճկացն Թաղէն, ամրացուցեալ զբերդ քաղաքիս պատերազմական կահիւք կարասեօք։ Ի վերայ այսր ամենայնի ոչ անհետ լինէր երկիւղն ի սրտից քրիստոնէից, եւ օր քան զօր առաւելոյր յերեսաց նորանոր խռովութեանց յուզելոց։ Քանզի դէպ եղեւ յայնոսիկ աւուրս մտանել հօթանասունն արանց ի մեծամեծաց Տիւրզեանց ի քաղաքն, ընդ որ զարհուրեալ քրիստոնէից՝ դիմեցին առ կուսակալն, որ վաղվաղակի ետ հանել զնոսա ի բաց ի քաղաքէն։ Բայց ո՛չ պակասէին գարձեալ աղմուկք յահի կացուցանել զքրիստոնեայս. իբր զի 15 աւուրբք յառաջ քան զոսոկալի արկածն,

սկսեալ էին ոմանք ի սրիկայ այլազգեաց բռնանալ ի վերայ քրիստոնէից եւ նախատակոծ առնել զնոսա, մինչեւ բազմաց կալ թաքչել ի տունս յերկիւղէ դաւանացն եւ յարձակմանն։ Եւ դէպ եղեւ յաւուրսն յայնոսիկ ոմանց ի պատանեաց Տաճկաց դրոշմել ի վերայ գեհենոյ զնշան սրբոյ խաչին եւ անցաւորացն քրիստոնէից հարկ առնել բռնի կոխել զայնս ընդ ոտիւք իւրեանց։ Չհանդուրժեալ մեծամեծացն քրիստոնէից այսմ նախատանաց, գանգատ կալան զնոցանէ առ կուսակալն, որ անդէն հրաման արար ունել զնոսա, եւ պնդել ի շղթայս զոտսն, եւ տանել ի Թաղն քրիստոնէից, զի աւել ածցեն անդանօր առաջի դրանց եկեղեցեացս։ Օրն այն տխրագին՝ էր իննեւորդ ամսեանն Յուլիսի Երկուշաբաթի ըստ նոր տոմարի յամի տեառն 1860, իբր ժամու միով յետ միջօրէի, մինչ կաշկանդեալ անցանէին ընդ փողոցն զօրականաքն յանցաւորքն այնոքիկ, եւ ահա յանկարծուստ դղդրեալ զայրացան Տաճիկքն եւ փակեալ զպանդոկս իւրեանց, եւ ձայն տուեալ միմեանց գրոհ ետուն միաբան եւ ժամանեալ հասին առ շղթայակապ մանկունսն, զորս կորզեալ ի ձեռաց զօրականին սկսան բարձրաձայն գոչել, եթէ ոչ երբեք ազգք եւ լեզուք Մահմետի յանձն առցեն զայդպիսի անարգանս, զայդպիսի պատիժ. եւ յորդոր միմեանց տուեալ ի վրէժ, սրոք եւ բրոք իջին ի Թաղն քրիստոնէից ընդ կողմն որ կոչի Սըֆըլթալըէ։ Ի մեծ վարանս եւ ի սարսափ ըմբռնեալ քրիստոնէից յայդպիսի տարօրինակ կատաղութենէ Տաճկացն, յանձնապաստան լինէին ի խանս, եւ թագուցեալք կային ի տունս իւրեանց, մինչեւ անցցէ այն բարկութիւն խառնիճաղանճ մարդկան։ Այլ անոտի իմն յոյս էր այն, զի առաւել քան զառաւել երթալով երթայր եւ սաստկանայր կատաղութիւն բարբարոսացն այնոցիկ, որք յամենայն կողմանց յարձակեցան իբրեւ զսովալլուկ գայլս ի վերայ գառանց անմեղաց, եւ սկսան կոտորել, քանդել, հրդեհել եւ սպանանել, եւ արկանել՝ ի փողոցս եւ ի հրապարակս զդիակս, մինչեւ ի տեղիս տեղիս իբր բլուր դիակաց մեռելոց յառնել, է որ սրախողխող, եւ է որ տապարահատ։

Արդարեւ սոսկալի էր ժամն այն եւ օր. հանգոյն աւուր վերջին դատաստանին տագնապ հասանէր ի վերայ քրիստոնէից, յորոց ոմանք տանեաց ի տանիս խոյս տային, կէսք ի գուբս եւ ի ջրհորս թաքչէին, ի մէջ փայտակուտի եւ ածխոյ, թէեւ անհնարին աղետիւք յետոյ հասանէր ի վերայ մահն: Կանայք փափկասունք առանց քօղոյ, եւ նաղելի օրիորդք բոկոտն երթային ընդ փողոցս, զգերարտօսրն յորդ հեղեալ յաչաց. թոռ ղերս յարիշտակեցան ի պղծալից անօրինացն: Մանկունք յողբ եւ ի կոծումն, այնուհետեւ ոչ հայր զորդին, ոչ այր զկին, այլ իւրաքանչիւր զոգ ունէր փրկել զանձն՝ ի վերահաս մահուանէն, ի հրկիզումենէն եւ ի վայրենամիտ դահճացն: Այդ սարսափելի սաստնումն հարուածելոցս տոչորէր զսիրտս ամենայն լսողաց, եւ ի դառն արտօսր զարթուցանէր: Այլ եւ այսու ամենայնիւ ոչ ինչ ազդէր ի սիրտս չարաչըուկ Յաբաւոնացւոցն, անգութ ասեմ արանցս, որք զծայրս հրացանիցն ի կուրծս կանանց եւ տղայոցն որ ի գիրկս մարցն, եւ զսուրս ի վերայ պարանոցի արանցն դնէին առ ի տալ նոցա խոստովանել զտեղն ընչից եւ գոհարեղինաց: Ո՛հ զնարդ յայնժամ լսելն լինէին բանք զաղօթեան եւ մեծի հայհոյութեան ի բերանոց անօրինացն այնոցիկ ընդդէմ հաւատոց մերոց, երբ տեսանէին զանդրդուելն հաստատութիւն բազմաց ի քրիստոնէից ի վերայ սրբոց կրօնիս. զի՞արդ բռնաբարէին զկանայսն եւ զմանուկսն աղջկունսն ի պղծութիւն, թէեւ ոչ երբեք յանձն առնուին ընդ զանկութիւն չարասիրացն, լաւ համարեալ զմահ անձանց իւրեանց քան զկորուստ հոգւոցն: Եւ ի վերայ այսքան չարեացս յաւելուին բռնի տալ ուրանալ զՀաւատսն, եւ ընդունել զնուրեանցն: Այլ առ հասարակ կանայք եւ արք հաստատուն կացեալք իբրեւ վէմ անշարժ ի վերայ հաւատոցն իւրեանց, սպանան վասն անուանն քրիստոսի, եւ արժանի եղեն առնուլ զպսակն կենաց. թէեւ ոմանք առ ահի բերանով եւեթ առ ժամն յանձն առնուին զդէնն օտար, առ ի ազատել յաւէտ ի ձեռաց անօրինացն: Որք ի մէջ հոչակեցան իբրեւ ճշմարիտ մարտիրոսք եւ համարձակ

խոստովանեցան զանունն քրիստոսի՝ են Ածէմեան Գէորգ ի Բերիոյ, եւ Հաճի Յովհաննէս Մերտինցի, եւ մանուկ մի վեշտասանամեայ կայտառ յոյժ եւ գեղեցիկ, անուն Հապիպ ի տանէ Պարմաքսըզ օղլու, որ առ ի չհաւանել ընդ զէսր ցանկութիւն պղծասիրացն գժնդակ սրով խոցոտեալ սպանաւ ի նոցանէ, ընկալեալ ի վերուստ զբրաբիոնն յաղթութեան յարժանաւոր իւր վարձ: Նոյնպէս եւ ոչ սակաւք յայլոց ազգաց. նահատակեցան ի ժամուն եւ ուղիղ փրանկիսկեան կրօնաւորք: Իսկ զեկեղեցին հիմնայատակ քանդեալ կործանեցին եւ իբր քսան եւ ութ քահանայս սպանին: Եւ մնացեալ Եպիսկոպոսունք եւ քահանայք, է որ ի ձեւ տերվիշի եւ կամ Արաբացւոյ, եւ է որ զզգեստ կանանց զգեցեալ կարող եղեն զերծանել ի մահուանէն: Գրիչ սոքին ընդ բոլոր գիշերն թաքուցեալ յանկեան ուրեք տան՝ որ մերձ էր եկեղեցւոյն, եւ պարապեալ յաղօթս սրբոյ վարդարանին մերձ ի լուսանալ աւուրն՝ ձեռնտուութեամբ մօրն, ի կանանց ձեւ կերպարանեալ՝ մտապատր եղեւ մինչ ի տուն Պտիւլ Գատէրի եւ անտի էանց ի բերդ քաղաքիս, զտարազ զինուորի բերեալ յանձին, զի մի՛ անկցի ի ձեռս Տաճկաց: Մեծ էր արդարեւ երկիւղն յոր ըմբռնեալ էր, մանաւանդ երբ ընդառաջեան սրիկայք ոմանք այլազգիք յարձակեցան ի վերայ նորա եւ չորից ընկերացն՝ ընդ որս թաքուցեալ կայր, եւ շողացուցեալ զկացինս իւրեանց բռնադատէին ուրանալ զքրիստոսին հաւատս եւ ընդունել զնուրեանցն. այլ մեծագոյն էր Աստուծոյ շնորհն եւ բարեխօսութիւն ցաւագին Մօր Կուսին, որով զօրացաւ զդէմ՝ ունել բռնութեանն եւ ոչ պակասել երբեք ի հաւատսն, նա յանդիմանել զուրացողսն առաջի նոցուն իսկ Տաճկաց եւ անվնաս խոյս տալ ի ձեռաց նոցա: Այլ յարեան ոմանք ի Տաճկաց յայնմ դառնութեան աւուր, եւ զորս ի քրիստոնէից կարէին փրկել փրկէին, յորոց նուսիպ էֆէնտի ոմն ի գիտնականաց նոցա ընդդէմ բանս խօսեցաւ ապստամբացն այնոցիկ յոճ ոտանաւոր. եւ Համդաւի եւս իմաստունն կոչեցեալ, քարոզ կարդաց ի մզկիթն եւ յանդիմանեաց զչար գործս նոցա, ցուցանելով եթէ այն գործք

չարութեան՝ էին ընդդէմ օրինաց նոցա եւ ղուրանին: Այլ ոչ ազդեցին ի սիրտս անօրինացն այն խրատական եւ զգուշութեան բանք իմաստնոցն, եւ տեւեաց այն դառնութիւն եւ կատաղութիւն ղերիս տիւս եւ ղերիս գիշերս, այնպէս ղի ժամանեալ հասանէր հրդեհն մինչ ի տունն շէխ Ապտուլա-էլ-Հալապիի, որ մի էր ի մեծամեծաց քաղաքին, եւ յամենեցունց յարգեալ: Սա կոչեցեալ ի թաղէն Սալհիէ յորջորջելոյ զոմանս ի Տաճկաց յօդնութիւն առ ի շնջուցանել զհրդեհն, ղի մի վնասեսցի պալատն նորա. որոց կատարեալ զհրամանն յանցանելն ընդ թաղն քրիստոնէից հռչակ հարին եթէ քրիստոնեայք սպանին ղմի ոմն ի նոցանէ, վասն որոյ խռովեցան յոյժ, եւ ի վրէժխնդրութիւն նորոգեցին դարձեալ զառաջին հարուածսն, զսպանութիւնն ասեմ եւ զքանդումն, եւ զհրկիզութիւն. մինչեւ կալ մնալ այնպիսի աղետից ցգալուստ Ֆուատ փաշայի հինգ եւ տասն օր, յորս իբր 3 հազար տունք կործանեալ այրեցան հանդերձ ինն եկեղեցեօք եւ սպանան չորս հազար արք ի քրիստոնէից եւ երեք կանայք: Բայց ի սկիզբն յարձակման Տաճկաց վալին Դամասկոսի ոչ ինչ արժանի իւրոյ պաշտամանն գործ գործեաց, մանաւանդ ղի յետս կոչեաց ի թաղէն քրիստոնէից զարքունի զօրսն ողք ընդդէմ կացեալ էին ապստամբացն, եւ սպանեալ զմի ոմն ի նոցանէ, եւ ամենապարտ յետս դարձուցեալ էին, եւ հրաման ետ միայն արքունի զօրացն որոց թիւ էր հինգհարիւր, պահել զգուշութեամբ զբերդն, ուրանօր ապաւինեալ էին իբր 11 հազար քրիստոնեայք ընդ այր եւ ընդ կին ողք բացօթեայք իբր երկու ամիս կացեալ շատացեալ աւուրն հացիւ, յետոյ ի հրամանէ Ֆուատ փաշային փոխադրեցան՝ ի տունս Տաճկաց մինչեւ շինեցան կործանեալ եկեղեցիք եւ տունք իւրեանց: Այլ ո՞ կարէ պատմել զահ եւ զվտանգ քրիստոնէից՝ ի բերդի անդ թաքուցելոց յերեսաց այլազգենից յամենայն կողմանց խուռն բազմութեամբ դիմելոց՝ ի քաղաքն առ ի քանդել, սպանանել եւ ջնջել գոգցես զանուն քրիստոնէութեան, զիարդ առաւել երկիւղ այդ ի սիրտս քրիստոնէից յերկրորդում աւուր

ահագին կոտորածին, մինչ մնացեալսն տեսանէին զվտանգ յարձակման Տաճկաց եւ Տիւրլեանց անգամ ի վերայ բերդի ի սպառսպուռ չնջումն նոցա: Արդարեւ զարհուրելի էր գիշերն այն՝ յորում էր տեսանել զբազմութիւն արանց եւ կանանց դիմել այսր եւ անդր յընդարձակ բերդի առ ի գտանել տեղի ապաւինի եւ թաքստեան, լսել զղաղ եւ զկոծումն եւ զբաղխումն կրծոց, եւ զբազմագունից ձ'ի մահ պատրաստութիւն յետ խոստովանելոյ ումեքն եւ ապաշաւելոյ անդ յոտս քահանայիցն իւրեանց: Եւ գրեթէ ոչ անհետ լինէր սարսափն այն՝ ի սրտից ամենեցուն, բայց եթէ յորժամ լուս եղեւ եթէ եկեն հասին վեց հազար զօրք գաղղիացիք յօգնութիւն եւ ի պաշտպանութիւն քրիստոնէից: Յայնժամ եւ Ֆուատ փաշայն առաւել համարձակ սկսանէր ի գործ դնել զկզօրագոյն միջոցս յառնդորրու կացուցանել զքրիստոնեայս ի բռնութենէ սրիկայիցն: Զորոց 60 արս կախեաց զփայտէ ի պատիժ գործեալ անօրէնութեանցն, 150 զօրականս հրացանիւ ետ հարկանել, զի ոչ պաշտպան կացին քրիստոնէից, եւ ի քաղաքացեաց անտի չորս հարիւր արս յաքսոր առաքեաց, եւ հնգետասան ի մեծամեծաց անտի եւ զկուսակալն Դամասկոսի զԱհմէտ՝ յետ հարցուփորձի ըստ արքունի հրամանին հրացանիւ ետ սպանանել ի նշաւակ հեղդացելոց եւ թուլացելոցն՝ ի պաշտօնի իւրեանց:

48. Ի անուն կոտոն գարշութեան որդւոցն Մովաբայ:

49. Անուն կոտոն յոքնական թուով առ Ասորիս, որք զգենուին ըստ հաճոյս զանձինս եւ զերկոսին սեռս միանգամայն:

50. Ակնարկէ Ալրոգինէս անուանի աստուածաբան վարդապետն, որ կարի պայծառացոյց զԱւետարանն քրիստոսի գրովք եւ բանիւք:

51. Կոչի եւս Պալմիրա, էր հռչակաւոր քաղաք Ասորիս բազմավաճառ. այժմ աւերակ է, այլ անուանի վասն հին կոտանցն հրաշալեաց:

52. Ի Տիւրոս քաղաք:

53. Գրի եւս Թեբայիտ. քաղաք անուանի Եգիպտոս, որոյ գրուներն էին Հարիւր: Ի հնումն ի սահմանս սորին ծաղկեցան գասք միանձանց ճգնաւորաց:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՐԳՈՅՆ

1. Քաղաք էր ի պեղպտոնէս, հռչակաւոր վասն մեհենին Հերայ պաշտելոյ անդանօր, եւ մեծութեան եւ երաժըշտաց եւ քանդակագործաց: Տակաւին ցարդ երեւին կոտորք ի հինօրեայ շքեղութեանց նորա, աւերակք թատրոնին եւ աշտարակին:

2. Ետաս է անուն լերին ի կրետէ կղզւոջ, ուր բուսանի խանձէփար բոյսս այս, կոչեցեալ եւս դիկտամնոն (լատիներէն Dictammen), ի Դիկտեայ լեռնէ որ անդ. զսա եղինք կամ այծեմունք ընդ ծամելն ի բաց ձգեն զնետս մխեալս ի մարմինս նոցա:

3. Անուն լերին Թրակիոյ:

4. Լեառն Թեսաղիոյ:

5. Բարձր լեառն Թեսաղիոյ:

6. Անուն լերին Թեսաղիոյ, կայեան դից. բաղում ուրիք փոխանակ երկնից առեալ լինի ի բանաստեղծից վասն երկնաբերձ գագաթանն:

7. Ցայտնի իմն է Աստուածաշունչ գրոց. զի Եփրատ եւ Տիգրիս են ի գետոց դրախտին:

8. Էր ցուլ պղնձի ի պերիղղեայ Ամենացւոց ճարտար անդրիագործէն ձուլեալ ի Տաճել զանգուածն փաղարիս ակրականացի ի Սիկիլիա, յոր արկեալ զմահապարտս ի բորբոքեալն հուր ընդ նովաւ բառաչ ցլոյ լսելի լինէր ի տանջեցելոցն:

9. Ի անուն կուռց Դամասկացւոց. Քիուն առ Հրէայս, Քէյվան առ Արաբացիս, եւ նոյն է ընդ Ռէմմոն կուռց, այն է Սատուրնոս որ է երեւակ աստղն. թէեւ ոմանք համարեցին թէ իցէ անուն Արեւուս:

10. Ան է քրիսոբրօաս յունարէն կոչեցեալ, որ Թարգմանի ոսկեհոս, մեծ գետն Դամասկոսի, այժմեան Պարատայն է:

11. Հռովմայեցւոց ուղիղ ուղին յիշեալ ի գործս Առաքելոց գլ. թ. երբեմն զարդարեալ էր սեամբք ըստ նմանութեան փողոցին պալմիրայ: Այժմ անուանի փողոցս այս Սուլթանի, եւ է մի ի մեծամեծ փողոցաց քաղաքին. նշմարին դեռ եւս նշխարք կամարաձեւ ինչ Հռովմէական յօրինուածոյ: Անդանօր աւանդութիւնն պետեղէ զտուն Անանեայ Առաքելոյն, ուր ցարդ եւս յաճախեն քրիստոնեայք յուխտ, եւ է ստորերկրեայ, ուր Լատինք ունին զմատուռն իւրեանց:

12. Ի գլխաւոր Ակն Ադոնիս գետոյ այն է նահրիպրահիմի ի Լիբանան, որ ելանէ ի խորագոյն քարանձաւէ, ձեւացուցանելով յոլով հոսանս ջուրց: Մերձ ի տեղիս ի վերայ բարձրաւանդակի միոջ նշմարի տակաւին մեծ սիւն մի ի նուիրական կճոյ, եւ աւերակք տաճարին Ափրոդիտեայ: Անդանօր ի ժամանակի հեթանոսութեան՝ պղծութեան պաշտօնատեղի էր, զոր ըստ Եւսեբեայ՝ մեծն Կոստանդիանոս աւերեաց յամին 330:

13. Էր որդի Դեւկալիոնի եղիսացւոյ, որ ժպրհեցաւ հաւասարել Դիոսի, արձակելով կայծակունս ընդ կամուրջ պղնձի կառարշաւ գնալով, շուրջ պատեալ ի ջահից. զսա ընկէց Դիոս ի խորս տարտարոսին:

14. Ծողովուրդք Թեսաղիոյ, որոց ընդ միմեանս ի կռիւ կաքաւեալ ի Հարսանիս պերիթեայ արքային իւրեանց ընդդէմ մարդացլուց ոզք հափտիել կամէին զՀարսն Հիպպոտամէ եւ զայլ կանայս, Հարին զմիմեանս: Եւ Հքսիոն Թագաւոր նոցա վասն ժպրհելոյ հրապուրել զպարկեշտութիւն Հերայ յանիւս ի գժոխս կապեցաւ:

15. Ակնարկէ ի Վատվաթիա, իբր զի ասել, դու միայնակ ես ընդդէմ բազմաց, եւ ոչ այլ՝ այլ կին, ի տակր եւ յողդողդ ապգէ:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԵՐՐՈՐԴ ԵՐԳՈՅՆ

1. Անուն գետոյ ի Սիւրիա, այժմ կոչի Էլ Ասի. անցեալ առ պարսպօք Անտիոքայ ոռոգանէ զայն, եւ թաւիի յետոյ ի ծով, հատանէ անցանէ մերթ ընդ մարդօք, եւ դաշտօք եւ մերթ ընդ մացառուտ տեղեօք, եւ անհաւասար է յատակն:

2. Ըստ առասպելացս էր թագաւոր Մաւրիտանիոյ եւ բառնայր զերկինս ի վերայ ուսոց իւրոց, որ եւ փոխարկեցաւ ի լեառն: Գագաթն սորին միշտ ձեամբ ծածկի, եւ բաժանէ նա զՄաւրիտանիա ի խոր Լիբիոյ, եւ յանդի յարեւմտեանն Ովկիանոս:

3. Անուն լերին ՅԱսիայ, երկայնանիստ յոյժ, եւ տաբածեալ ձգի ի սահմանացն Պամիիլիոյ դէպ ուղիղ յարեւմտից յարեւելս յանընդհատ լերանց աղեսաղեսմամբ մինչեւ ի սահմանս Հնդկաց յերկուս հատանելով գրեթէ զբովանդակ Ասիա: Մասն որ առ սահմանօք մեծին Հայոց՝ կոչի Կորդուաց լեառն, եւ Սիմ, եւ Նպատ. եւ որ առ կիլիկեցւովք, կոչի Տաւրոս: Եւ մասն ինչ որ ձգի ի կողմանս փոքուն Հայոց կոչի Անտիտաւրոս:

4. Ակնարկէ ի Սոկրատէս մեծ փիլիսոփային, որ ի ծեւրութեանն ամբաստանեալ յաղագս արհամարհելոյ զդիս՝ ի մահ դատապարտեցաւ: Ամբաստանողքն մատուցին նմա զմեղսախնդ զոր ընկալեալ զուարթագին դիմօք եւ դիւցազնական քաջութեամբ էարբ զամենայն իբրեւ զդինի անոյշ եւ մեռաւ:

5. Անուն գլխաւոր քաղաքին Լեբիա որ է Նեկրոպոնտ կամ Էյրիպօղ այժմ կոչեցեալ:

6. Սատուռնոս կամ Զրուան կոչեցոյն ժամանակաւ ի դիս. ազատեալ ի ձեռն Դիոսի որդւոյ իւրոյ ի Տիտանեանց ըստ ազգելոյ պատգամացն եկն Իտալիա, ուր հիւրընկալեալ ի Ցանուսէ նախնի թագաւորէն, կարգեաց ընդ

նմա օրէնս ազգաց, վասն որոյ համարեցաւ յուղղութիւն բառոց եկեալ յերկնից, եւ յայնմանէ դարն այն Ոսկեղենիկ կոչեցաւ:

7. Ըստ առասպելացս էր որդի Կեփիսի եւ Լերիոպայ յաւերժահարսին: Սա ունէր իւր քոյր բոլորովին նման նմա, զոր սիրէր յոյժ: Այլ ընդ կորուսանելն զնա անմխիթար գայր յերզ ազբեր միոջ, եւ անդ ընդ հայել յիւր պատկեր, համարէր տեսանել զքոյր իւր վաղամեռիկ, որով հարեալ ի սէր անձին՝ փոխարկի ի ծաղիկն Նարգոս:

8. Էր թագաւոր Փռիւգիոյ, որ ընդ հիւրընկալելն զԲագոս ի շնորհս այսր մարդասիրութեան Բագոս հրամայէ նմա խնդրել զինչ եւ հաճեացի: Միգաս խնդրէ զբութիւն փոխարկելոյ յոսկի զորով իւրք ածէ զձեռն իւր: Հաւանեցաւ ընդ այն Բագոս, եւ շնորհեաց նմա առատապէս զխնդրեալն, կառոյց մեծամեծ ապարանս ոսկեճամուկս: Այլ ընդ քաղցնուլն եւ ընդ տեսանելն թէ եւ կերակուրն անգամ յոսկի էր փոխարկեալ, զգաց յիմարն թէ չէր իմաստութեամբ խնդրեալ զայն շնորհ խաբուսիկ: Վասն որոյ աղաչեաց զԲագոս վերստին դարձուցանել զնա յառաջին վիճակն, եւ ի բաց առնուլ յինքենէ զայն զբութիւն զժնդակ: Ի գոլի շարժեալ Բագոսի հրամայեաց նմա երթալ լուանալ զանձն ի գետն Բատոգլոս, զոր եւ կատարեաց, եւ յայնմ օրէ սկսաւ գետն Հոսել ոսկեղէն աւազս:

9. Անուանի յայն ողբերգակ:

10. Ըստ առասպելացս Որփէոս էր որդի Արամազդայ, որ զմայլեցուցանէր զանշունչս ի ձայն քաղցրանուագ քնարի իւրոյ: Այլոս այս բանաստեղծ եւ երաժիշտ անուանի, համարի ժամանակակից Մովսիսի մարգարէին:

11. Նմանապէս էր մի ի հին երաժշտաց եւ բանաստեղծից, որդի համբաւեալ Արամազդայ եւ Անտիոպայ, զորմէ զօրացեն առասպելք թէ ճարտարութեամբ մատանցն քնարին եւ քաղցր նուագօք շարժէր տանէր ըստ կամս եւ ըստ պէտս զքարինան, եւ նոքօք զԹեբացւոց քաղաքն կանգնէր:

ԹԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ՁՈՐՐՈՐԴ ԵՐԴՈՅՆ

1. Գիւղս այս ի յոլնականն գնի Գ.ելասխա երկու մղոնաւ հեռի Լեւփայիտէ: Ճառընտիրք մեր անուանեն Գելասոս, իսկ մերս Յայսմաւուրք որպէս եղաք յառաջ գրէ Գիալասա, եւ թերեւս այդ ազաւաղ կոչումն սկսալմամբ ի գրչագրաց մուծեալ իցէ, չիմանալով ընդ հեղհեղոլոյս, որ թարգմանի արեգական քաղաք:

2. Անուն գետոյն ի գժոխս, որոյ ալիք մռաացնս ածէին ըստ առասպելացս:

3. Գետ ի գժոխս, մեծարոյ առ դիս, յոր երդնուին իսկ:

4. Ակնարկէ յայս քերթուած, իբր զի փոխանակ տուիական երգոց սիրոյ՝ մանկունք հաւատացելոց վարժեցին յաստուածայինս այս տաղերգութիւն:

5. Նշանակէ զամառնային տօթաբեր ամիս:

6. Անուն այսր Առաջնորդի յետոյ եղեալ է ճահաւոր անուամբ կիւրեղ: Գոյ յիշատակութիւն Աստուածատրոյ ուրբումն Հայրապետի, Թէոդորոսի ըստ Լէքէնայ առ ժամանակօք Տրապիանոս, յորմէ քերթողն համարձակութիւն առեալ է ի մէջ ածելոյ զՀանդէսն արժանաւայել սրբոյ Հայրապետին, եղեալ թէ յաջորդեալ իցեն անդ Եպիսկոպոսունք:

7. Այս անուն տան ճառընտիրք եւ յոլնական վկայաբանք աստուածապաշտ եւ երկիւղած առն որ էառ զնշխարս սրբոցն, եւ պատուով թաղեաց:

8. Ակնարկէ ի թագն զոր սովոր են ածել Հայրապետք ըստ օրինակի Ահարոնեան խոյրին:

9. Հայի յառումն քաղաքին ԱԱրաբացւոց եւ ի քանդումն նորին յամին 634:

ՈՒՂՂԵԼԻՔ

երես	տող	Սխալ	Ուղիղ
29	19	երկրորդ	երրորդ
32	17	բոյս	բոյնս
—	33	այլ կուսութեանըս	այլ կուսութեանս
34	18	կայ մարտի է	կայ ի մարտի
49	8	փողք ուղղաձիգ քան ըզփղոսկերս	փողն ուղղաձիգ քան ըզփղոսկր
52	30	Իդայ	Իդայ
53	21	Իսկ դու դըստրիկ դարձո՛ յիս զաչըդ լուսալիր	Իսկ յիս դըստրիկ զաչըդ դարձո՛ լուսալիր.
66	10	զինեաւն ընդդէմ	զինեալ ընդդէմ
70	26	պարապել	պարսպել
73	25	Դոլլաս	Պալլաս
88	21	Քան թէ դըրժել ըզգաստութեան մեծարգոյ. Յոտըն կոխեմ զօրէնըս քոյդ սըրբութեան:	Քան թէ դըրժել. ո՛ զգաստութիւն մեծարգոյ. Յոտըն կոխել զօրէնըս քոյդ սըրբութեան:
97	22	Սաւառնեալք դասապետաւըն աննըկուն	Դասապետաւըն սաւառնեալք աննըկուն
104	14	գետ փարփաըն	գետ Փարփար
107	28	սիրտք	սիրտ
108	19	աւերակք	ագարակք
114	23	քոց	քոյ
—	24	ի գող հարան ի վիհն, փախեան	ի գող հարան, ի վիհն փախեան
119	9	Գարատա	Պարատա
122	28	1746	1749
124	7	Թապաշեան	Թաոպաշեան
128	27	Ասորիք լինէին	Ասորիք չարժեալ լինէին
133	19	Բիլիսոյ	Քիլիսոյ
147	1	Մէցցոբանթեայ	Մէցցօֆանտեայ
165	1	կոտարածին	կոտորածին:

10239